

**İSLAM HUKUKUNDA AKIL HASTALIKLARININ
MUÂMELÂTA ETKİLERİ**

**2020
YÜKSEK LİSANS TEZİ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ**

Meryem ACAT

Dr. Öğr. Üyesi Ömer Faruk HABERGETİREN

**İSLAM HUKUKUNDA AKIL HASTALIKLARININ MUÂMELÂTA
ETKİLERİ**

Meryem ACAT

Dr. Öğr. Üyesi Ömer Faruk HABERGETİREN

T.C.

Karabük Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında

Yüksek Lisans Tezi

Olarak Hazırlanmıştır

KARABÜK

Eylül 2020

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	1
TEZ ONAY SAYFASI	5
DOĞRULUK BEYANI	6
ÖNSÖZ	7
ÖZ	8
ABSTRACT	9
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ	10
ARCHIVE RECORD INFORMATION	11
KISALTMALAR	12
ARAŞTIRMANIN KONUSU	13
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ	14
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	15
KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER	16
BİRİNCİ BÖLÜM: İSLAM HUKUKUNDA EHLİYET KAVRAMI VE EHLİYET ARIZALARI	17
1. Ehliyet Kavramı	17
2. Ehliyet Çeşitleri	18
1.1. Vücûb Ehliyeti (أهلية الوجوب)	18
1.1.1. Eksik (Nâkıs) Vücûb Ehliyeti	19
1.1.2. Tam (Kâmil) Vücûb Ehliyeti	20
1.2. Edâ Ehliyeti (أهلية الأداء)	21
1.2.1. Eksik (Nâkıs) Edâ Ehliyeti	21
1.2.2. Tam (Kâmil) Edâ Ehliyeti	22
2. Ehliyet Açısından İnsan Hayatının Dönemleri	23
2.1. Cenin Dönemi	23
2.2. Temyiz Öncesi Dönem	24
2.3. Temyiz Dönemi	25
2.4. Buluğ ve Rüşd Dönemi	27
3. Ehliyet Arızaları (عوارض الاهلية)	29
3.1. Semavi Arızalar (عوارض السماوية)	30

3.1.1. Akıl Hastalığı (Cünûn)	30
a. Dinî Edâ Ehliyeti	31
b. Hukuki İşlemleri	32
c. Cezâi Ehliyeti.....	33
3.1.2. Ateh (Akıl Zayıflığı).....	35
a. Dinî Edâ Ehliyeti	36
b. Hukuki İşlemleri	36
c. Cezâi Ehliyeti.....	37
3.1.3. Uyku ve Bayılma.....	37
a. Hukuki İşlemleri	38
b. Dinî Edâ Ehliyeti	38
c. Cezâi Ehliyeti.....	39
3.1.4. Marazu'l-Mevt.....	39
3.1.5. Kölelik.....	42
3.1.6. Nisyan (Unutma).....	44
3.1.7. Ölüm.....	47
3.2. Mükteseb Arızalar (عوارض المكتسبة)	48
3.2.1. Cehl (Bilmemek)	49
3.2.2. Hata.....	50
3.2.3. Hezl.....	51
3.2.4. Sefeh	52
3.2.5. Sekr (Sarhoşluk)	54
3.2.6. İkraah.....	55
İKİNCİ BÖLÜM: AKIL HASTALIKLARI	59
1. Akıl Hastalığının Tanımı ve Mahiyeti.....	59
2. Şizofreni	60
2.1. Epidemiyoloji	61
2.2. Etiyoloji.....	62
2.3. Klinik Belirtiler ve Teşhis.....	62
3. Obsesif-Kompulsif Bozukluk (OKB).....	66
3.1. Obsesyon ve Kompulsiyon Çeşitleri.....	67
3.1.1. Kirlenme/Bulaşma Obsesyonuna Karşı Yıkama Kompulsiyonu ..	67
3.1.2. Dini Obsesyona Karşı Tekrarlama Kompulsiyonu	68

3.1.3.	Saldırganlık Obsesyonuna Karşı Kaçınma Kompulsiyonu.....	68
3.1.4.	Simetri, Sayma, Düzenleme Obsesyonlarına Karşı Kompulsiyonlar	69
3.1.5.	Kuşku Obsesyonuna Karşı Kontrol Etme Kompulsiyonu	69
3.2.	Epidemiyoloji	70
3.3.	Etiyoloji.....	71
3.4.	Klinik Belirtiler ve Teşhis.....	71
4.	Demans.....	73
4.1.	Alzheimer Hastalığı (AH)	74
4.1.1.	Epidemiyoloji.....	75
4.1.2.	Etiyoloji.....	76
4.1.3.	Klinik Belirtiler ve Teşhis.....	76
5.	Epilepsi.....	79
5.1.	Epidemiyoloji.....	81
5.2.	Etiyoloji.....	81
5.3.	Klinik Belirtiler ve Teşhis.....	82
6.	Dürtü Kontrol Bozuklukları.....	84
6.1.	Kleptomani.....	85
6.2.	Piromani.....	87
6.3.	Patolojik Kumar	88
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: AKIL HASTALIKLARININ MUÂMELÂTA ETKİLERİ.		91
1.	Muâmelâtın Tanımı ve Mahiyeti.....	91
1.1.	Borçlar Hukuku	91
1.2.	Eşya Hukuku	94
1.3.	Miras Hukuku	96
1.4.	Şirketler Hukuku	97
2.	Akıl Hastalıklarının Muâmelâta Etkileri.....	99
2.1.	Şizofreni.....	99
2.2.	Obsesif-Kompulsif Bozukluk	101
2.3.	Alzheimer.....	102
2.4.	Epilepsi	104
2.5.	Dürtü Kontrol Bozuklukları	106

3. Sahih Olarak Başlamış Muâmelât Sürecinde Ortaya Çıkan Akıl Hastalığının İşlemlere Etkileri	109
4. Akıl Hastalarının Basit Hukuki İşlemleri	112
SONUÇ VE ÖNERİLER	114
KAYNAKÇA	119
TABLolar LİSTESİ	136
ÖZGEÇMİŞ	137

TEZ ONAY SAYFASI

Meryem ACAT tarafından hazırlanan “İSLAM HUKUKUNDA AKIL HASTALIKLARININ MUÂMELÂTA ETKİLERİ” başlıklı bu tezin Yüksek Lisans Tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Dr. Öğr. Üyesi Ömer Faruk HABERGETİREN

Tez Danışmanı, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Ünvanı, Adı SOYADI (Kurumu) İmzası

Başkan : Prof. Dr. Fahrettin ATAR (KBÜ)

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Ömer Faruk HABERGETİREN (KBÜ)

Üye : Doç. Dr. Ahmet Canan KARAKAŞ (KOÜ)

11/09/2020

KBÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu, bu tez ile, Yüksek Lisans Tezi derecesini onamıştır.

Prof. Dr. Hasan SOLMAZ

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntılarım intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yapıldığını beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlaki ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Adı Soyadı: Meryem ACAT

İmza :

ÖNSÖZ

İslam dininin adalet üzere inşa edildiğinin en önemli göstergelerinden biri, dinin gerektirdiği emir ve yasaklardan yalnızca akıl sahiplerinin sorumlu tutulmasıdır. Yüce Allah hiçbir kuluna gücünün ötesinde yük yüklediği gibi aklî dengesi yerinde olmayan ve belirli sebeplerle iradesini yitirmiş kimselerden de muafiyeti kaldırmıştır. Bu çerçevede şekillenmiş olan İslam Hukuku alanı, birtakım kriterleri göz önünde bulundurarak ehliyet kavramı etrafında sınıflandırmalar yapmış; kişilerin hak ve sorumluluklarını korumaya çalışmıştır. Neticede ortaya çıkan ehliyet arızalarının hukuki işlemlerde belirli kısıtlamalara ya da engellemelere sebebiyet verdiği kanaatine varılmıştır.

Totalde üç bölümden oluşan bu çalışmanın birinci bölümünde İslam Hukukunda ehliyet kavramı, çeşitleri, oluşum safhaları ve ehliyet arızaları hakkında bilgi verilmektedir. İkinci bölümde tıp literatüründe akıl hastalığı olarak kabul edilen hastalıkların mahiyeti, epidemiyoloji ve etiyolojisi, klinik belirtileri ele alınarak, DSM-5 Tanı Ölçütleri Başvuru El Kitabı'nda yer alan teşhis kriterleri aktarılmaktadır. Üçüncü bölümde ise bu akıl hastalıklarının İslam Hukuku'nda bir ehliyet arızası olup olmadığı, kişinin hukuki işlem yapabilme kabiliyetini ne derece etkilediği, var olan bir muâmelât esnasında oluşan akıl hastalığının işlemlere hangi yönlerden tesir edeceği ve basit hukuki fiiller noktasında nasıl bir görüşün benimseneceği noktasında neticeye varmak amaçlanmaktadır.

Tez konusunun belirlenmesinden son şeklini almasına kadar her aşamada maddi manevi desteğini esirgemeyen, ilgi ve görüşlerinden istifade ettiğim danışmanım Dr. Öğretim Üyesi Ömer Faruk HABERGETİREN'e teşekkürü borç bilirim. Tıp alanındaki kaynakların temini ve yorumlanma yöntemi hakkında yol gösteren Prof. Dr. İsmail AK'a, bu süreçte her zaman yanımda olan, desteklerini hissettiren aileme ve bilhassa okumalarımnda yardımcı olan kadim dostum Feyza KARAPINAR'a teşekkür ederim.

Meryem ACAT

2020

ÖZ

İslam Hukukunda cenin safhasından başlayarak, aklî ve bedenî gelişime paralel bir şekilde zamanla şekillenen ehliyet, dini-hukuki fiillere muhatap olunması hususunda birincil unsur olmaktadır. Aktif-pasifliğine göre edâ ve vücûb ehliyeti olarak ikili tasnifi yapılan bu unsurun, birtakım arızalar sebebiyle kısıtlanması veya tamamen ortadan kalkması söz konusudur. Kişinin ehliyetini olumsuz yönde etkileyen bu arızalar ise karşılaşılmış/kazanılmış olması açısından semâvî ve mükteseb arızalar şeklinde incelenmektedir. Burada önemli nokta kişinin ehliyet arızasının olması durumunda yapılacak hukuki işlemlerin hangi doğrultuda etkileneceğidir.

Günümüzde akıl hastalığı olarak adlandırılan şizofreni, Alzheimer, epilepsi gibi pek çok rahatsızlığın İslam Hukukunda cünûn, ateh, sefeh gibi değişik başlıklar altında incelenmesi gerekmektedir. Nitekim akıl hastalığı kapsamındaki her rahatsızlığın cünûn başlığı altında ele alınması doğru bir tespit olmayacaktır. Nitelikleri itibariyle şizofreni cünûn derecesindeyken; Alzheimer evrelerine göre ateh ya da cünûn olarak değerlendirilmektedir. Diğer yandan Obsesif Kompulsif Bozukluk edâ ehliyetini etkilemezken; patolojik kumar bireyi sefih noktasına getirmektedir. Kişinin ehliyetini farklı yönlerden etkileyen bu hastalıkların muâmelât sahasında da çeşitli tezahürleri görülmektedir.

Bu çalışma tıp literatüründe akıl hastalığı olarak kabul görmüş rahatsızlıkların, İslam Hukukunda ehliyete etkisi açısından hangi noktada değerlendirilmesi gerektiğini ve muâmelât konusuna tesirlerini kapsamaktadır. Neticede geçerli bir hukuki işlem yapabilmek ya da var olanları sürdürüebilmek hususunda Şizofreni, Alzheimer ve Patolojik Kumar hastalıklarının mecnûn, ma'tûh ve sefih olma açısından etkilerinin görüldüğü, ele alınan diğer hastalıkların edâ ehliyetinde bir kısıtlama hâlini oluşturmadığı saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku; Muâmelât; Ehliyet; Akıl Hastalıkları; Alzheimer; OKB; Şizofreni.

ABSTRACT

In Islamic Law, starting from the fetal stage and taking shape over time in parallel with mental and physical development, license is the primary factor in dealing with religious-legal acts. According to its active-passivity, this element, which has been classified as license to “vücûb” (have rights and obligations) and license to “edâ” (act), has been restricted or completely eliminated due to some defects. These defects, which negatively affect the person's license, are examined in the form of divine “semâvi” and acquired “mükteseb” defects in terms of being encountered/acquired. The important point here is in what direction the legal actions will be affected in the event of a person's license defected.

Today, many disorders named mental illnesses such as schizophrenia, Alzheimer, epilepsy should be examined under different titles such as “cünûn” (losing one's mind), “ateh” (having a weakened mind), and “sefeh” (prodigal) in Islamic Law. Thus, it would not be an accurate determination for every disorder named as mental illness to be dealt with under the title of cünûn. In terms of qualifications, while schizophrenia is at the degree of cünûn; Alzheimer is evaluated as ateh or cünûn, according to the stages of the disorder. On the other hand, while Obsessive-Compulsive Disorder does not affect “edâ” license, Pathological Gambling brings the individual to the point of becoming sefih. Various manifestations of these disorders, which affect a person's license in different ways, are also observed in the field of “muâmelât” (transaction).

This study covers how these disorders, which accepted as mental illnesses in the medical literature, should be evaluated in terms of their effect on license in Islamic Law and their effects on the subject of muâmelât. As a result, it was determined that the effects of Schizophrenia, Alzheimer's and Pathological Gambling disorders in terms of being “mecnûn”, “ma'tûh” and “sefih” were observed in terms of taking a valid legal action or maintaining the existing ones, and other examined disorders considered as not constituting a restriction on the edâ license.

Key Words: Islamic Law; Transaction; License; Mental Illnesses; Alzheimer's; OCD; Schizophrenia.

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	İslam Hukukunda Akıl Hastalıklarının Muâmelâta Etkisi
Tezin Yazarı	Meryem ACAT
Tezin Danışmanı	Dr. Öğretim Üyesi Ömer Faruk HABERGETİREN
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans
Tezin Tarihi	11.09.2020
Tezin Alanı	Temel İslam Bilimleri
Tezin Yeri	KBÜ/LEE
Tezin Sayfa Sayısı	137
Anahtar Kelimeler	İslam Hukuku; Muâmelât; Ehliyet; Akıl Hastalıkları; Alzheimer; OKB; Şizofreni.

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	The Impression of Mental Illnesses on the Transaction in Islamic Law
Author of the Thesis	Meryem ACAT
Advisor of the Thesis	Dr. Öğretim Üyesi Ömer Faruk HABERGETİREN
Status of the Thesis	Master
Date of the Thesis	11.09.2020
Field of the Thesis	Basic Islamic Science
Place of the Thesis	KBU/LEE
Total Page Number	137
Keywords	Islamic Law; Transaction; License; Mental Illnesses; Alzheimer's; OCD; Schizophrenia.

KISALTMALAR

- AH** : Alzheimer Hastalığı
- APA** : The American Psychological Association
- DKB** : Dürtü Kontrol Bozukluğu
- DSM** : Diagnostic and Statistical Manual
- Ed.** : Editör
- H.z.** : Hazreti
- Md.** : Madde
- MÖ** : Milattan Önce
- OKB** : Obsesif Kompulsif Bozukluk
- TDV** : Türkiye Diyanet Vakfı
- Thk.** : Tahkik Eden
- Trc.** : Tercüme Eden
- ty.** : Tarih yok
- v.dğr** : ve diğerleri
- vb.** : ve benzeri
- WHO** : World Health Organization

ARAŞTIRMANIN KONUSU

Bu araştırmanın konusunu çağımızda akıl hastalığı olarak kabul edilen rahatsızlıkların İslam Hukukunda hukuki işlemlerin tamamını kapsayan muâmelâta etkileri oluşturmaktadır. Ehliyet arızalarının tanıtılmasıyla başlayan çalışmada ele alınan akıl hastalıkları, söz konusu arızalarla bağdaştırılarak neticeye varılmıştır. Bu bağlamda muâmelâtın yapılıp yapılamayacağı, sahih olarak yapılmış bir işlem esnasında ortaya çıkan akıl hastalığının etkileri ve günlük hayatta basit hukuki fiiller olarak adlandırılacak eylemlerin geçerliliğine tesirleri konuları işlenmiştir. Ehliyet arızalarının tanıtılması başlığında cinsiyet ve ızdırar faktörlerinin de birer arıza olup olmayacağı tartışılmıştır.

Muâmelât kendi içerisinde Borçlar, Eşya, Miras ve Şirketler Hukuku olarak alt başlıklara ayrılmış ve Aile Hukuku müstakil bir araştırma alanı olması sebebiyle konuya dahil edilmemiştir. Borçlar Hukukunda hukuki işlemler bey' akdi etrafında şekillendiği için, diğer akit türlerinin ayrı ayrı izahı yapılmamıştır. Aynı şekilde Eşya Hukukunda yalnızca şuf'a hakkından bahsedilmiştir. Araştırmanın birinci bölümünden sonuca kadar işlenen konular hakkında genel bir çerçeve çizildiğinde, ehliyet kavramının ve ehliyet arızalarının tanıtılması; ele alınacak hastalıkların mahiyeti, görülme sıklıkları ve bu hastalıkların klinik belirtileri hakkında bilgilerin verilmesi; verilen belirti ve bulgular neticesinde İslam Hukuk kurallarına uygun olacak ölçüde muâmelât konusunda gerekli izahların yapılması şeklinde bir süreç izlenmiştir.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Bu araştırmada Şizofreni, Alzheimer, Epilepsi, Kleptomani gibi akıl hastalıklarının ehliyet arızası kabul edilebilirliğinin değerlendirilmesi ve muâmelât alanındaki etkilerinin tespiti amaçlanmaktadır. Asıl hedef ele alınan akıl hastalıkları kapsamında Şahısların muâmelât alanında tasarrufta bulunma var olan muâmelâtı devam ettirme ya da aslen sahih kabul edilmesi mümkün görülmeyen basit hukuki fiillerin istihsan açasından durumlarının değerlendirilmesi ve neticeye varılmasıdır. Genel olarak muâmelât ile ilgili hükümler bey' akdi çerçevesinde Şekillenmektedir. Ancak her bir akdin kendine özgü Şartları bulunduğu için akıl hastalıklarının söz konusu akitlere etkileri müstakil olarak değerlendirilmiştir.

Araştırma, İslam Hukuku alanında daha önce çalıŐılmaması sebebiyle hukuki boşluğun ortaya çıktığı bir meseleye açıklık getirmesi açasından önem arz etmektedir. Nitekim yapılan kaynak taramalarında, tıp literatüründe akıl hastalığı olarak bilinen hastalıkların İslam Hukukundaki etkilerini inceleyen çalışma sayısının birkaç makaleden öteye geçmediği tespit edilmiştir. Bu bağlamda İslam Hukuk literatüründe bulunmayan ve günümüzle bağlantılı bir çalışmanın yapılmış olması, İslam Hukukunun çağımıza ulaşamadığı tezini savunanların haksız bir iddiada bulduklarını kanıtlaması yönünden de ehemmiyetlidir. Yapılan bu araştırma, İslam Hukukunda mevzu bahis olan konularda daha çok çalışmaya ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

İslam Hukukunun temel kaynakları olan Kur'an-ı Kerim ve Sünnet merkeze alınarak, konunun İslam Hukuku ayağını oluşturmak amacıyla *el-Hidâye*, *el-Muğnî*, *Kitâbu'l-mabsût*, *Bedâiu's-sanâi'* gibi klasik fıkıh kaynaklarına ve bu çerçevede yazılmış kitaplara; Psikoloji ayağını oluşturmak amacıyla da Adli Psikiyatri ve içeriğinde akıl ve ruh hastalıklarını barındıran temel psikoloji kitaplarına başvurulmuştur. Bunların dışında konuyla alakalı makale taramaları yapılmış ve gerekli görülen makaleler atıf yapılmak üzere belirlenmiştir.

Araştırmanın ilk bölümünde İslam Hukukunda ehliyet kavramı ve ehliyet arızaları hakkında temel kaynaklar baz alınarak bilgiler verilmiş ve ehliyet arızası olarak kabul edilebilecek durumlardan bahsedilmiştir. Burada hükümlere yer verilirken sıklıkla *Mecelle*'den atıflar yapılarak, konunun kanuni boyutuna değinilmiştir. İkinci bölümde ise ele alınan akıl hastalıkların tanıtılması amacıyla psikoloji kaynaklarından yararlanılmıştır. *DSM-5 Tanı Ölçütleri Başvuru El Kitabı*'ndan faydalanarak akıl hastalıklarının teşhis kriterleri tablolar halinde sunulmuştur. Araştırmanın aslını oluşturan üçüncü bölümde yer alan tespitlerin oluşturulması aşamasında İslam Hukuku'nda yeterli kaynak bulunmaması sebebiyle, Medeni Hukuk alanında yapılmış çalışmalara başvurulmuştur. Bu bağlamda Adli Psikiyatrinin verilerinden faydalanarak İslam Hukuk kuralları çerçevesinde tespitlerde bulunulmuştur. Elde edilen sonuçlar muâmelât konusuna uygun olacak şekilde değerlendirilerek, araştırmanın amacı doğrultusunda bir neticeye varılmaya çalışılmıştır.

KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER

Bu araştırma tıp literatüründe akıl hastalığı olarak bilinen rahatsızlıkların, İslam Hukukunda var olan ehliyet arızalarıyla münasebetini ve muâmelât alanındaki işlemlere etkisini kapsamaktadır. Muâmelât başlığı altında Borçlar, Eşya, Miras ve Şirketler Hukuku konuları incelenmektedir. Aile Hukukunun bu başlık altında değerlendirilmesi hususunda ise ihtilaflar bulunmakla birlikte; çalışılan konu itibariyle başlı başına bir araştırma alanı olduğu düşünülerek kapsam dışı bırakılmıştır. Ayrıca bu çalışmada ele alınan akıl hastalıkları Şizofreni, Obsesif Kompulsif Bozukluk, Demans, Epilepsi ve Dürtü Kontrol Bozuklukları ile sınırlandırılmıştır.

Araştırmada kullanılacak kaynakların tespiti aşamasında, İslam Hukukunda birkaç makale dışında konu hakkında çalışılmış bir materyal bulunmaması sebebiyle zorluk yaşanmıştır. Bu aşamada Medeni Hukuk alanında var olan materyallerin İslam Hukuk kuralları çerçevesinde değerlendirilmesiyle neticeye varılmaya çalışılmıştır. Günümüz coğrafyasında içinde yaşadığımız toplumun İslam Hukuk kurallarına göre yönetilmediği düşünüldüğünde, araştırma hakkında elde edilen neticelerin teorik birer bilgi olarak kalacağı söylenebilir. Ancak Medeni Hukukun bu meselede izlemiş olduğu metot göz önüne alınırsa tamamen teorik olmadığı, pratikte de kendisine yer bulduğu görülecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM: İSLAM HUKUKUNDA EHLİYET KAVRAMI VE EHLİYET ARIZALARI

1. Ehliyet Kavramı

İslam Hukukunda ehliyet konusu dini emirlere muhatap olmak, muâmelât yetkisini barındırmak, cezai sorumluluk edinmek gibi birçok hususta önem arz etmektedir. Arapça ‘ehl (أهل)’ kökünden mastar olan ehliyet kavramı, sözlükte yetki, yeterlilik gibi anlamlara karşılık gelmektedir.¹ Bu kullanımın ilerleyen zamanlarda İslam hukuk doktrininin oluşmasıyla, kişinin dini ve hukuki hükümlere konu olmaya elverişli bulunmasını ifade eden bir terime dönüştüğü bildirilmektedir. Kur’an ve Sünnete bakıldığında ehl kökü mastar olarak farklı anlamlarda kullanılsa da ehliyet kavramının direkt kaynaklarda yer almadığı görülmektedir.² Nitekim Ahzâb suresi 72.ayette³ emanetin insana yüklendiği belirtilerek, yaratılmışlar içinde sadece insanın ehliyet sahibi olduğuna işaret edilmektedir.

Ehliyet ıstılâhi olarak, şâri’in şahısta takdir ettiği ve onu şer’î hitabı anlamaya ehil hale getiren sıfat⁴ şeklinde tanımlanmakta; bireyin bu özelliği ise anlama, düşünme kabiliyeti veren akla sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Bu vasıf zamanla olgunlaşan akıl ve beden gelişimine bağlı bir özelliktir ve bireyin bu gelişimle lehine ve aleyhine birtakım haklar sabit olmaktadır.⁵ Ehliyetin ıstılâhi manasında yer alan şahıs kavramı terim olarak haklardan faydalanabilen ve hak sahibi olabilen varlık şeklinde tanımlanmaktadır.⁶ Dolayısıyla dinin ve hukukun tanıdığı haklara sahip olan ve borç altına girebilen varlıklar şahıs olarak ifade edilmektedir. Bu varlık hakiki şahıs (insan) ya da hükmi şahıs (insan veya mal topluluğu) olabilmektedir.⁷ Şahsiyet ise şahıstan mastar olup günümüzde kişilik kavramına karşılık gelmektedir. Hukuki açıdan şahsiyet,

¹ Ebü'l-Fazl Cemâlüddin İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, ty), 11: 29.

² Ali Bardakoğlu, “Ehliyet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10: 533.

³ “Biz emaneti göklere, yerküreye ve dağlara teklif ettik, ama onlar bunu yüklenmek istemediler, ondan korktular ve onu insan yükledi. Kuşkusuz insan çok zalim, çok bilgisizdir.” (el-Ahzâb 33/72)

⁴ Ahmed Muhammed ez-Zerkâ, *Çağdaş Yaklaşımla İslam Hukuku*, trc. Servet Armağan (İstanbul, 1993), 2: 534.

⁵ İsmail Bilgili, “Ehliyet Arızalarından İkraah Şartları ve Kısımları”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (2010): 239.

⁶ İbrahim Kâfi Dönmez, “Şahıs”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38: 270; Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku -I-* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2016), 245.

⁷ Hamdi Döndüren, *Delilleriyle İslam Hukuku* (İstanbul: Erenler Matbaası, 1983), 113; Hayreddin Karaman, *Ana Hatlarıyla İslam Hukuku* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 1990), 2: 21.

bir kimsenin sahip olduğu hak ve yükümlülükler veya şahsa bağlı ve hukuk düzenince korunan varlıkların tümü olarak açıklanmıştır.⁸ Şahıs ve şahsiyet aynı anlama gelen kavramlar olarak görülse de, şahsiyetin şahsa kıyasla daha geniş içeriğe sahip olduğu görülmektedir.

Ehliyet, fûru‘ ilminde dinî-hukukî hükmün doğmasının ve geçerliliğinin ön şartını; usûl ilminde ise kişinin şer‘i hükümlerle olan bağını teşkil etmesi sebebiyle her ikisini de ayrı ayrı ilgilendirmektedir.⁹ İslam Hukukunda bu konunun bağımsız bir başlık olarak ele alınması, edâ ve vücûb ayrımının yapılması ilk defa Debûsi’de (ö. 430) karşımıza çıkmaktadır. Hanefî usulünün kurucularından olan Serahsî (ö. 483) ve Pezdevî’nin (ö. 482) de ehliyet bahsini aynı sistematığı takip ederek inceledikleri görülmektedir.¹⁰

Kişiyi birtakım hak ve sorumlulukların yüklenmesi için gereken ehliyet vasfı başlangıçta dar bir anlamda kullanılsa da zamanla asıl manasına ulaşmıştır. Usûl ve fûru‘ ilimlerinde etkin bir yer bularak İslam Hukukunun her alanında yürürlüğü olan bir kavram haline gelmiştir. Fakihler tarafından sistematikleştirilen ehliyet, kişinin dini ve hukuki konularda mükellef olma seviyesini belirleyen ilke konumundadır. Muâmelâtın temel unsurlardan biri olması sebebiyle, ehliyet meselesi ayrıntılı olarak açıklanacaktır.

2. Ehliyet Çeşitleri

İslam Hukukunda insan hayatı, var olmaya başladığı ilk andan itibaren aklı yeterlilik açısından çeşitli dönemlerde değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bunun sonucu olarak ehliyet meselesi farklı ayrımlara tabi tutulmuş¹¹; hak ve borcun, dini-hukuki fiillerin mahiyeti dikkate alınarak tasnif edilmesiyle de vücûb ve edâ ehliyeti olmak üzere iki başlıkta incelenmiştir.

1.1. Vücûb Ehliyeti (أهلية الوجوب)

İslam Hukukunda vücûb ehliyeti, kişinin lehine ve aleyhine ait meşru hakların sabit olmasına ehil bulunması şeklinde tanımlanmaktadır.¹² Debûsi, fıkıh doktrininde

⁸ Zeki Koçak, “İslam Hukuk Metodolojisinde Ehliyet ve Kısımları”, *Diyanet İlmî Dergi* 39/4 (2003): 34.

⁹ Üzeyir Köse, “İslam Ceza Hukukunda Akıl Hastalarının Cana Karşı İşledikleri Suçlarda Cezai Sorumlulukları”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29 (2017): 162.

¹⁰ Asım Cüneyd Köksal, “Hanefî Fıkıhı Düşüncesinde Vücub-Eda Ayrımı ve Bu Ayrımla İlişkili İki Mesele”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25 (2011): 106.

¹¹ Bardakoğlu, “Ehliyet”, 10: 534.

¹² İbn Melek, *Şerhu Menâri’l-envâr fi usûli’l-fikh* (Beyrut: Tasvîr-i Dârü’l-Kütüb, 1308), 333.

iltizam ve iltizama elverişlilik olarak tarif edilen bu kavramı, şer‘an belirlenmiş hakların kendi üzerine vâcib olmasına insanın ehliyeti şeklinde şerh etmektedir. Kişi bu ehliyeti şahsında barındırmakla, haklara sahip olduğu gibi borç altına da girmiş bulunmaktadır. Satın alma, vasiyet veya miras yoluyla mülkiyet edinmek, haksız fiil sebebiyle ortaya çıkan zararı tazmin etmek, vergi ödemek¹³ vb. bu kapsamda sayılmaktadır. Yaş, akıl, rüşd vb. niteliklere bakılmaksızın anne karnında cenin döneminde başlayan bu ehliyet ölümle son bulmaktadır.¹⁴

Vücûb ehliyeti İslam hukukçuları tarafından zimmet kavramı ile ilişkilendirilerek açıklanmıştır. Lügatte taahhüt altına girme, antlaşma vb. anlamlara karşılık gelen bu terim; istilahta kişiyi dinî teklife muhatap olmaya elverişli kılan özellik olarak tanımlanmıştır.¹⁵ Dolayısıyla vücûb ehliyetinin kişiyi fiilî değil tasavvurî yönden etkilediği ve bilfiil sorumluluk yükleyen tasarruflara yönlendiren bir zemin niteliği taşıdığı anlaşılmaktadır.¹⁶ İradeye bağlı olmaksızın ortaya çıkan vücûb ehliyeti, eksik (nâkıs) ve tam (kâmil) şeklinde tasnif edilmektedir.

1.1.1. Eksik (Nâkıs) Vücûb Ehliyeti

Eksik vücûb ehliyeti anne karnında bulunan henüz doğmamış ceninin ehliyeti olarak bilinmektedir. Annesinin hayatına bağlı şekilde yaşayıp müstakil bir varlığı bulunmaması sebebiyle de tam bir kişi olarak kabul edilmemektedir. Bu yönüyle eksik vücûb ehliyeti, kişinin lehindeki hakları kullanmada ehil olması, aleyhindeki haklarda ise sorumlu tutulmamasıdır.¹⁷

Henüz annesinden bağımsız olmadığı için kendisine mesuliyet yüklenmeyen ceninin hukuktan tamamen soyutlanmamıştır. Bu bağlamda azad edilme, neseb, miras, vasiyet, vakıf gibi lehine olan hakların sübutuna ehil olduğu; geçerliliği şahsın onayına

¹³ Ebî Zeyd Abdillâh ed-Debûsî, *Takvîmü'l-edille*, thk. Halîl Muhyiddin el-Meys (Lübnan: Dâru'l-Kitâbu'l-İlmiyye, 1421), 417; Bardakoğlu, “Ehliyet”, 10: 534; Köksal, “Hanefî Fıkhî Düşüncesinde Vücub-Eda Ayrımı ve Bu Ayrımla İlişkili İki Mesele”, 107.

¹⁴ Fahrettin Atar, *Fıkıh Usûlü* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2014), 191.

¹⁵ Eyyüp Said Kaya - Hasan Hacak, “Zimmet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44: 424.

¹⁶ Ahmet Bilgin, *İslam Hukukunda Gerçek Kişilerin Ehliyeti* (Doktora Tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1989), 76.

¹⁷ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu* (İstanbul: Bilmen Yayınları, 1967), 1: 226.

bağlı olan hibe vb. haklardan ise faydalanamadığı bilinmektedir.¹⁸ Örneğin henüz doğmamış bir çocuğun nesep bağıyla bağlı olduğu bir kimsenin bu süreçte vefatı sonucunda, miras taksimi sırasında ceninin hakkı da işleme dahil edilmektedir. Ceninin yararı göz önünde bulundurularak tespit edilmiş olan bu haklar doğumuna kadar velisi tarafından himaye altına alınmaktadır. Gelişimini tamamlaması ve sağ olarak doğması durumunda ise, eksik vücûb ehliyetinin yerini tam vücûb ehliyeti almakta; elde etmiş olduğu haklar da adına tespit ve tescil edilmektedir.¹⁹ Sağ doğması kaydıyla ceninin kısmen de olsa vücûb ehliyetine sahip olduğunun kabul edilmesi temelde kişinin ve üçüncü şahısların haklarını korumayı amaçlamaktadır.²⁰

1.1.2. Tam (Kâmil) Vücûb Ehliyeti

Ceninin anne vücudundan ayrılarak sağ doğmasıyla başlayan tam vücûb ehliyeti, kişinin ölümüyle son bulmaktadır. İslam Hukukunda bu ehliyete sahip kişi, lehine olan hakları kullanmaya ehil olmasının yanı sıra aleyhine olan haklardan da sorumlu tutulmakta ve mali borçlar altına girebilmektedir. Vücûb ehliyeti sadece hakiki şahıslara münhasır olmayıp köprü, vakıf, devlet, şirket, yol vb. hükmi şahıslar için de geçerli olmakta, hakları da kanuni temsilciler tarafından kullanılmaktadır.²¹

İbadetlerle sorumlu tutulma konusunda vücûb ehliyeti tek başına yeterli görülme de zekat mükellefiyeti hususunda farklı görüşler bulunmaktadır. Bu meselede Hanefiler ibadet yönünün ağır basması sebebiyle tam edâ ehliyetini şart koşarken; diğer mezhepler vergi yönünün baskın olduğunu söyleyerek vücûb ehliyetinin yeterli olduğunu ifade etmektedir.²² Bu sebeple Hanefiler dışındaki mezheplere göre tam vücûb ehliyetine sahip kimseler zekat vermekle sorumlu olmaktadır. Öte yandan doğrudan haksız fiillerde sorumluluk için vücûb ehliyeti yeterli görülmekte ve Mecellede²³ de yer aldığı şekilde, herkes verdiği zararı tazmin etmekle yükümlü tutulmaktadır.

¹⁸ Mustafa Uzunpostalcı, “Cenin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7: 369-370; Mustafa Uzunpostalcı, “İslam Hukuku Açısından Ehliyet”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 8 (2006): 161; Köksal, “Hanefi Fıkhı Düşüncesinde Vücub-Eda Ayrımı ve Bu Ayrımla İlişkili İki Mesele”, 110.

¹⁹ Şemsüleimme Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, thk. Ebu'l-Vefâ El-Afgânî (Beirut, 1372), 2: 333.

²⁰ Bardakoğlu, “Ehliyet”, 10: 535.

²¹ Ufuk Gürmen, *Ehliyet Kavramının İslam ve Modern Hukuktaki Mukayesesi* (Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012), 6.

²² Ahmet Yaman - Halit Çalış, *İslam Hukukuna Giriş* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2017), 183.

²³ Mecelle, md.960.

Kısaca hakların elde edilmesi noktasında etkili olan vüçb ehliyeti kişinin varlık safhasına göre şekillenmektedir. Her konuda insanların ve toplumun maslahatını koruyan İslam Hukukunda sadece cenine has olan eksik vüçb ehliyetinde dahi birtakım hakların tanındığı görülmektedir. Kişiye tek başına yetki tanımayan ve dini mükellefiyet yüklemeyen tam vüçb ehliyeti zararın tazmini konusunda yeterli bir vasıf olarak kabul edilmektedir.

1.2. Edâ Ehliyeti (أهلية الأداء)

İslam Hukukunda şahsın kendisinden şer'an muteber olabilecek fiillerin sâdir olmasına yetkili bulunması²⁴ olarak tarif edilen edâ ehliyeti, hem ibadî hem de medenî tasarrufların geçerli olmasını sağlamaktadır. Şahsın faydalanma haklarını kullanabilmesini ifade ettiği için "fiil ehliyeti" olarak da anılmaktadır.²⁵

Vüçb ehliyetinde olduğu gibi kişi doğduğu andan itibaren edâ ehliyetine sahip olmamakta, belirli nitelikler oluştuğunda bu vasfı elde etmektedir. Bu sebeple hukuki olarak bu ehliyeti bünyesinde barındıran kimselere itibar edilmekte ve bu kimseler herhangi bir yetkilinin rızasına gerek duymadan leh ve aleyhindeki bütün işlemleri yapabilme gücüne sahip olmaktadır. Edâ ehliyeti, akıl ve temyiz gücüne dayanması sebebiyle aklın yetki durumuna bağlı olarak eksik ve tam şeklinde iki safhada incelenmektedir.

1.2.1. Eksik (Nâkıs) Edâ Ehliyeti

Temyiz döneminin başlangıcı ile buluş arasında (7-14 yaş) sahip olunan eksik edâ ehliyeti, aklî ve bedeni gelişimini tamamlamamış, tam ehliyet unsurlarının oluşmadığı kimselerde görülmektedir. Bu kimseler belirli hukuki işlemleri kendileri yapabilirken, bir kısmını ancak kanuni temsilcilerinin yardımıyla yapabilmektedir.²⁶ Rüşt seviyesine erişemese de temyiz seviyesine ulaşabilmiş herkes (mümeyyiz küçük, sefih, ma'tüh vb.) eksik edâ ehliyetine sahiptir.

Eksik edâ ehliyeti olan kimselerin tasarruflarının hükümleri menfaat/zarar durumuna göre değişmektedir. Tamamen yararına olan tasarrufları (hibe kabulü vb.) velisinin izni olmaksızın geçerli; tamamen zararına olan tasarrufları (vakıf, vasiyet,

²⁴ *El-Mevsûatü'l-fikhiyye* (Kuveyt: Vizâretü'l-Evkâf, 1404), 7: 153.

²⁵ Bardakoğlu, "Ehliyet", 10: 536.

²⁶ Yaman - Çalış, *İslam Hukukuna Giriş*, 226.

bağış vb.) velinin izni olsa bile geçersizdir. Hem yararına hem zararına olan tasarrufları (bey‘, selem akdi vb.) ise velinin onayına göre şekillenmektedir.²⁷ Bunun sebebi temyiz gücü bulunmayan şahısların maslahatını korumaktır.

1.2.2. Tam (Kâmil) Edâ Ehliyeti

İslam Hukukunda akıl, bâliğ ve rüşt seviyesine ulaşmış, şer’i tekliflere muhatap olması sebebiyle tam edâ ehliyetine sahip kimseler, izne ihtiyaç duymaksızın hukuken muteber sayılan fiillerde bulunmakta ve bunların sorumluluğunu üstlenmektedir.²⁸ Ayrıca bu ehliyet sebebiyle kişi bütün ibadetlerle mükellef sayılmakta, evlenme ve boşanma gibi işlemleri de geçerli olmaktadır.

Tam edâ ehliyetinin varlığı için birincil şart ergenliktir. Temyiz gücüne sahip herkes malî sonuçları olan tasarruflar dışındaki bütün tasarrufları yapmaya ehil sayılmaktadır. Nitekim malî sonucu olan tasarruflar için rüşt gerekmede ve buluşa eren şahıs rüşt seviyesine ulaşamamış olabilmektedir.²⁹ Bu husus Kur’an-ı Kerim’de “*Evlilik çağına gelinceye kadar yetimleri deneyin; eğer onlarda akılcı bir olgunlaşma görürseniz hemen mallarını kendilerine verin*”³⁰ ayetiyle açıklanmaktadır. Rüşt şartı gerçekleştirmiş kişiler ise, sözleşme ve diğer hukuki işlemlerin tamamını izinsiz yapmaktadır.³¹

Vücûb ve edâ ehliyetine bir kere sahip olan şahıs, cebri olarak kendiliğinden meydana gelen bu ehliyetlerden vazgeçemez, devredemez, sınırlarını daraltıp genişletemez.³² Bu sebeple şahsın varlığı son bulmadıkça veya kanun koyucu tarafından kısıtlanmadığı müddetçe vücûb ve edâ ehliyeti şahısta sabittir.

Vücûb ehliyetiyle elde edilen hakların kullanılması ve neticelerinden sorumlu tutulması noktasında etkin olan edâ ehliyeti temyiz gücünün varlığına göre şekillenmektedir. Rüştün ispatlanmasıyla kâmil seviyesine ulaşan bu ehliyet ile kişi İslam Hukukunun her alanında sorumlu bir birey konumuna gelmektedir. Bu durumda bütün hukuki işlemlerin yapılmasında serbest olmasının yanı sıra, tasarrufları

²⁷ Muhammed Ebû Zehrâ, *Usûlü’l-fikh* (Dâru’l-Fikri’l-Arabî, 1377), 334.

²⁸ Ebû Zehrâ, *Usûlü’l-fikh*, 333.

²⁹ Yaman - Çalış, *İslam Hukukuna Giriş*, 227.

³⁰ en-Nisâ 4/6.

³¹ Atar, *Fıkıh Usûlü*, 193.

³² Koçak, “İslam Hukuk Metodolojisinde Ehliyet ve Kısımları”, 43.

neticesinde ortaya çıkan borçlardan da mesuldür. Dini-hukuki tüm meselelerde muhatap konumuna gelerek, ibadetler ve cezai yaptırımlarda da mükellef olmaktadır.

2. Ehliyet Açısından İnsan Hayatının Dönemleri

2.1. Cenin Dönemi

Örtmek, gizlenmek anlamına gelen ‘cenn’ kökünden türeyen cenin, lügatte henüz doğmamış anne karnında saklanan çocuk olarak tarif edilmektedir.³³ Kur’an’ın muhtelif yerlerinde, çocuğun anne rahmine düşmesinden, sağ olarak dünyaya gelmesine kadar olan evreden bahsedilmekte ve cenin kelimesi ayetlerde³⁴ de bu anlamda kullanılmaktadır. Henüz doğmamış bile olsa can sahibi olduğu için, yaşama hakkını ortadan kaldıracak bir müdahaleye dinen izin verilmemektedir. Bu sebeple İslâm Hukukunda ceninin yaşam hakkını korumayı amaçlayan, onun ve annenin nafakasının babaya verilmesi, hamile kimseye oruç tutmama ruhsatının tanınması, had cezası gerektiren bir suç işlemesi durumunda cezanın doğum sonrasına kadar ertelenmesi vb. bazı hükümler bulunmaktadır.³⁵

İslam Hukukunda ceninin yaşam hakkını korumaya yönelik hükümlerden biri olan gurre, anne-baba ya da üçüncü bir şahıs tarafından kasıtlı olarak fiili müdahale ile anne karnındaki ceninin düşürülmesi sonucu ödenmesi gereken mali tazminattır.³⁶ Fakihler bebeğin anne karnında hangi aşamadan itibaren cenin kabul edileceği hakkında farklı görüşler önce sürmüştür. Hanefi fakih Serahsî alaka ya da mudga olan ve yaratılışının bir kısmı belli olan; Kâsâni (ö. 587) ise dışarıdan bakıldığında insan suretinin fark edildiği aşamadaki varlığın cenin olduğunu ifade etmiştir. Şâfîiler ayırt edilecek ölçüde parmak, tırnak, göz vb. bir uzvunun belirgin olmasını; Hanbeliler gizli de olsa insan sureti almasını şart koşmuştur. Bütün bunların aksine Malikiler şekli fark edilmese bile anne rahmindeki yavrunun cenin olduğunu savunmuştur.³⁷

³³ *El-Mevsûatü'l-fıkhiyye*, 7: 155; Uzunpostalcı, “Cenin”, 7: 369.

³⁴ “Sizi topraktan yarattığı zamanki halinizi de, annelerinizin karınlarında cenin olarak bulunuşunuzu da en iyi bilen O’dur.” (en-Necm 53/32).

³⁵ Nail Çam, *Cenine Yönelik Tıbbî Müdahalelerin İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015), 23-24.

³⁶ Muhsin Koçak, “Gurre”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 24: 211.

³⁷ Ülfet Görgülü, *Fıkıhta Cenin Hukuku* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2018), 20-21.

İslam Hukukunda ceninin, anneden tamamen bağımsız olmaması sebebiyle eksik vücûb ehliyetine sahip olduğu kabul edilmektedir.³⁸ Dolayısıyla cenin başkalarını borçlandırabilse de borçlanma yetkisi bulunmamaktadır. Sağ doğması şartıyla ceninin sahip olabileceği haklar; neseb hakkı, vasiyeti kabul etme hakkı, vakfi kabul etme hakkı, miras hakkı ve kendi lehine yapılan ikrarlar ile sınırlı tutulmakta, tamamen menfaatine olmasına rağmen bizzat kabulü gerektiren hibe, satım vb. haklara sahip olamamaktadır.³⁹ Ayrıca Şafîilere göre vasiyetin aksine hemen teslim edilmesi gereken bir hak olması sebebiyle ceninin vakfi kabul etme hakkı da yoktur.⁴⁰

Cenin hakları, sağ doğana kadar saklı tutulur ve sağ doğması durumunda da tespit ve tescil edilir. Ceninin sağ doğması ağlama, hareket etme vb. canlılık belirtileri göstermesiyle anlaşılır. Eğer cenin ölü doğarsa, muhafaza edilen mallar miras bırakan veya vasiyet eden kişinin mirasçılarına intikal ederken; vakıftan faydalanma hakkı ise vakfin diğer hissedarlarına intikal eder.⁴¹ Henüz anne karnında bulunan cenin, temyiz şartını gerektiren eda ehliyetinden de yoksundur.

2.2. Temyiz Öncesi Dönem

Çocuğun sağ doğmasıyla başlayan temyiz öncesi dönem, temyiz çağına gelinmesiyle son bulmaktadır. Lügatte, ayırmak anlamındaki ‘meyz’ kökünden türeyen temyiz, insanın söz ve davranışlarının sebep ve sonuçlarını anlayabilme ve bu idrâke uygun biçimde iradesini kullanabilme gücü⁴² olarak tarif edilmektedir. Temyiz dönemi genel kabule göre çocuğun yedi yaşına girmesiyle başlamakta; Hz. Peygamber’in çocukların yedi yaşına girdiklerinde namaza alıştırmalarını emreden hadisi⁴³ de bu düşünceyi desteklemektedir.

Temyiz gücünden yoksun bulunan çocuk için gayri mümeyyiz tabiri kullanılmaktadır. Bu dönemdeki kimse, anneye bağımlı olmaktan çıktığı için tam vücûb ehliyetini kazanmakta; doğduğu andan itibaren soyu belli; miras, vakıf ve vasiyet hakkı sabit olup, canı, malı, namusu ve mülkiyet hakları kanunlar tarafından güvence altına

³⁸ Ebû Zehrâ, *Usûlü'l-fikh*, 331; Uzunpostalcı, “Cenin”, 7: 369.

³⁹ Orhan Çeker, *İslam Hukukunda Akidler* (Konya: Tekin Kitabevi, 2014), 14.

⁴⁰ *El-Mevsûatü'l-fikhiyye*, 7: 156.

⁴¹ Ebû Zehrâ, *Usûlü'l-fikh*, 331; Uzunpostalcı, “Cenin”, 7: 370.

⁴² İbrahim Kâfi Dönmez, “Temyiz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40: 437.

⁴³ Ebû Dâvud, “Salât”, 26.

alınmaktadır.⁴⁴ Gayri mümeyyiz, vücûb ehliyetinin tam olması dolayısıyla malla bağlantılı olan kul haklarından sorumlu tutulmaktadır Fakat anlama ve kıyaslama kabiliyeti oluşmadığı için edâ ehliyetinden yoksun olan gayri mümeyyiz Allah hakları konusunda hiçbir sorumluluğu yoktur.⁴⁵

Gayri mümeyyiz çocuk ve bu kapsamda değerlendirilen mecnûn, sefeh vb. kimseler, imanla ve ibadetlerle mükellef tutulmadıkları gibi fiilleri sebebiyle gerçek anlamda cezai sorumluluk da taşımazlar. Kavilleri, işlemleri, kabz ve teslim gibi hukuki fiilleri yok hükmünde olup; hibeyi kabul etmek gibi tamamen yararına olan tasarrufları ancak kanuni temsilcileri vasıtasıyla yapılırsa hüküm kazanır.⁴⁶ Gayri mümeyyiz çocuğun kanuni temsilcisi çocuk adına bir mal satın aldıktan sonra, satıcı bu malı kanuni temsilciye değil de gayri mümeyyiz çocuğa teslim ederse, bu teslimat muteber sayılmaz. Bu sebeple mal çocuğun elindeyken telef olursa, satıcının elinde telef olmuş sayılır.⁴⁷ Hem ilzam hem de iltizama ehil olduğundan, vasinin kendileri adına yapmış olduğu muamelelerden; haraç ve öşür gibi mali külfetlerden sorumlu tutulsa da edâ ehliyetine sahip olmadığından diyet ödemekle yükümlü değildir.⁴⁸

Gayri mümeyyiz çocuğun zekât mükellefiyeti konusu, mezhepler arasında görüş farklılıklarına sebep olmuştur. Hanefiler zekâtın ibadet yönünü göz önünde bulundurarak edâ ehliyetini şart koşmuş ve çocuğun zekâtının vasisi tarafından ödenemeyeceğini ileri sürmüştür. Diğer mezhepler ise, zekâtın vergi yönünü göz önünde bulundurarak vücûb ehliyetini yeterli görmüş; dolayısıyla gayri mümeyyiz çocuğun zekâtını, onun adına kanuni temsilcisinin vermesi gerektiğini savunmuştur.⁴⁹

2.3. Temyiz Dönemi

Kişide iyiyi kötüden ayırabilme kabiliyetinin bulunduğu temyiz dönemiyle başlayan bu dönem (7 yaş), buluş çağına kadar devam etmektedir. Temyiz gücünü elde etmiş kişiye mümeyyiz çocuk denmektedir. Kısmen temyiz gücü olmasının yanı sıra aklî yönden tam gelişmemiş olan ma'tûh ve harcamalarında aşırı tedbirsiz davranan sefih de

⁴⁴ Atar, *Fıkıh Usûlü*, 195.

⁴⁵ *El-Mevsûatü'l-fikhiyye*, 7: 156; Muhsin Koçak, "Ehliyete Tesiri Açısından Sarhoşluk", *On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (1991): 93.

⁴⁶ Bardakoğlu, "Ehliyet", 10: 536.

⁴⁷ Uzunpostalcı, "İslam Hukuku Açısından Ehliyet", 172.

⁴⁸ Çeker, *İslam Hukukunda Akidler*, 15.

⁴⁹ Alâüddîn Ebû Bekr el-Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi' fi tertibi's-şerâi'*, thk. Ali Muhammed Muavvaz-Âdil Ahmed Abdülmevcûd (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1434), 2: 378-379.

bazı yönlerden bu kapsamda değerlendirilmektedir. Mümeyyiz çocuğun vücûb ehliyeti tam olsa da, akli olgunluğu tam gerçekleşmediğinden edâ ehliyeti eksiktir ve bu sebeple bedeni cezaya çarptırılmamaktadır.⁵⁰ Nitekim Hz Peygamber de, ergenlik çağına kadar çocuktan sorumluluğun kalktığını, “*Üç gruptan kalem kaldırılmıştır: Uyanıncaya kadar uyuyandan, iyileşinceye kadar cinnet getirenden ve büyüyünceye kadar çocuktan*”⁵¹ hadisiyle bildirmektedir. Cumhura göre akıl noksanlığı sebebiyle mümeyyiz çocuğun dinî edâ ehliyeti yokken;⁵² Hanefilere göre durum tam tersidir.⁵³ İbadetleri edâ etmek hususunda ise mümeyyiz çocuğun ehliyetsiz olduğunu mezhepler görüş birliği ile kabul etmektedir.

Temyiz döneminde yapılan malî tasarrufların hükümleri üç aşamada incelenmektedir. Sadaka, zekat, bağış gibi mal varlığında artış sağlayan ve sırf faydasına olan tasarruflar kanuni temsilcinin izni gerek olmaksızın geçerli; başkasına bağışta bulunmak, malını vakfetmek gibi mal varlığını eksilten ve sırf zararına olan tasarruflar, kanuni temsilcinin izni olsa da geçersizdir. Bu mesele Mecellede “*sağır-i mümeyyizin kabul-i hibe ve hediye gibi, hakkında nef’i mahz olan tasarrufu velisinin izin ve icazeti olmasa bile muteberdir*”⁵⁴ şeklinde belirtilmektedir. Mahiyeti itibariyle alışveriş, kira, selem gibi fayda veya zarar sağlayabilecek tasarrufların geçerli olması ise kanuni temsilcinin iznine bağlıdır. Dolayısıyla mümeyyiz çocuğun mevkuf sayılan akdi ancak onayla nâfiz akde dönüşmekte; aksi taktirde bâtıl olmaktadır.⁵⁵

Mümeyyiz çocuğun tasarruflarının tasnifi Hanefi mezhebine özgü olup, Malikiler mümeyyiz çocuğun bütün tasarruflarını kanuni temsilcinin onayına bağlamaya çalışsa da birçok noktada Hanefiler gibi düşünmektedir. Hanbeliler ise mümeyyiz çocuğun sırf faydalı tasarruflarında velinin izninin gerekmesi, boşamasının ve bu konuda vekâlet vermesinin câiz olması vb. görüşleriyle diğer mezheplerden ayrılmaktadır. Bu üç mezhebin aksine İmam Şâfiî eksik edâ ehliyetini kabul etmediğinden Şâfiîlere göre mümeyyiz çocuğun bütün tasarrufları bâtıldır ve kanuni temsilcisi onaylasa dahi hukuki sonuç doğurmamaktadır.⁵⁶

⁵⁰ Ebû Zehrâ, *Usûlü'l-fikh*, 333; Abdullah Kahraman, *Fıkıh Usûlü* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2012), 230.

⁵¹ Ebû Dâvud, “Hudûd”, 17.

⁵² Ebû'l-Fazl Celâlüddîn es-Suyûtî, *El-Eşbâh ve'n-nezâir* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1403), 221.

⁵³ Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, 2: 340.

⁵⁴ Mecelle, md. 967.

⁵⁵ Saffet Köse, *İslam Hukukuna Giriş* (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2017), 101.

⁵⁶ *El-Mevsûatü'l-fikhiyye*, 7: 158; Bardakoğlu, “Ehliyet”, 10: 537; Çeker, *İslam Hukukunda Akidler*, 16.

Hanefilere göre mümeyyiz çocuğun vekaleten yaptığı tasarruflar Mecellede yer alan “*Vekilin, âkil ve mümeyyiz olası şarttır. Balîğ olması şart değildir. Binaenaleyh, sabî-i mümeyyiz me’zûn olmasa bile, vekil olabilir. Fakat hukuk-ı akd, ana âid olmayıp, müvekkiline âid olur*”⁵⁷ izahta da görüldüğü şekilde geçerlidir. Diğer mezhepler ise, mümeyyiz çocuğun kendi şahsına yapamadığı tasarrufları, başkasının vekili olarak da yapamayacağı görüşündedir.⁵⁸

Mümeyyizin aklî olgunluğa eriştiğine dair kanuni temsilcisine güven vermesi durumunda, akit yapabilmesi için belli izinler verilebilmektedir. Bu şekilde akit yapmasına izin verilmiş çocuğa ise me’zûn denilmektedir.⁵⁹ Me’zûn çocuk alım-satım, vekil tayini, sermaye edinme, rehin alıp-verme, kira alıp-verme, icâre akdi yapma vb. tasarruflarda bulunabilirken; evlenme, borç verme, bağışta bulunma, kefil olma, köle azadı vb. tasarruflarda bulunmaya ehil değildir.⁶⁰

2.4. Bulûğ ve Rüşd Dönemi

Sözlükte ulaşmak anlamındaki ‘belağa’ kökünden türeyen bulûğ, çocuğun cinsî ve bünyevî olarak ergenlik dönemine ulaşmasıdır.⁶¹ İslam hukukuna göre bulûğ çağına ermiş kimsenin reşid olması durumunda tam edâ ehliyeti sabit olmaktadır. Dinî edâ ehliyeti ise, reşid olmasına bağlı olmaksızın oluşması sebebiyle kişi artık iman, ibadet vb. bütün şer’î mükellefiyetlere muhataptır. Yaptığı bütün sözleşmeler ve hukuki tasarrufları geçerli olduğu gibi, hukuka aykırı fiillerinden de tam olarak sorumludur. Örneğin, birini öldürürse buna karşılık kısas uygulanır; zina yaparsa bu suçun cezasına çarptırılır; kazfte bulunursa had cezasını hak eder.⁶²

Bulûğ dönemi kişinin fiziki olarak olgunlaştığı, dini-hukuki teklifleri üstlenebilecek gelişim düzeyini tamamladığı, yetişkinler grubuna dahil olduğu evredir. Genel kabule göre bulûğ çağının başlangıcı erkeklerde 12, kızlarda ise 9 yaş olarak belirlenmiştir. Erkeğin bulûğa ermesi ihtilam, hamile bırakma ve inzâl ile olurken; kızın

⁵⁷ Mecelle, md.1458.

⁵⁸ Yaman - Çalış, *İslam Hukukuna Giriş*, 230.

⁵⁹ Yaman - Çalış, *İslam Hukukuna Giriş*, 231.

⁶⁰ Abdullah b. Mahmûd el-Mevsîlî, *El-İhtiyâr li-ta’lîl-l-Muhtâr* (Beirut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1356), 2: 101.

⁶¹ Ali Bardakoğlu, “Bulûğ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6: 413.

⁶² Ebû Zehrâ, *Usûlü’l-fikh*, 335; Mehmet Onur, *Bir Ehliyet Arızası Olarak İslam Hukukunda Sefeh* (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011), 19; Zekiyyüddîn Şa’ban, *İslâm Hukuk İlminin Esasları (Usûlü’l Fikh)*, trc. İbrahim Kâfi Dönmez (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2015), 298.

bulûğa ermesi ihtilam, hamile kalma ve hayz ile olmaktadır. Belirlenen yaşları doldurduğu halde kendisinde bulûğ alameti görülmeyen çocuklara murahik/murahika denilmektedir. Bu durumda, erkek çocuk 18; kız çocuk 17 yaşına ulaşmasıyla bulûğa ermiş sayılmaktadır. Bunun dışında murahik/murahika bulûğa erdiğini söylerse bu da kabul edilmektedir. Cumhûr ise cinsiyet ayrımı olmaksızın on beş yaşını tamamlayan kişiyi bâliğ saymaktadır.⁶³

Bulûğdan sonra kişinin mallarını koruma ve idare etme konusunda gerekli akli ve fikri olgunluğa ulaşmasına literatürde rüşd denilmektedir. Bu vasıf Mecellede “*reşid, malını muhafaza hususunda takayyüd ederek sefeh ve tebzirden tevakki eden kimse*”⁶⁴ olarak tarif edilmektedir. Rüşdünü ispatlamış reşid kimse, kanuni temsilci olmaksızın tasarrufta bulunabilmekte; tasarruflarının geçerli olması için izne ihtiyaç duymamaktadır. Bu sebeple de her bakımdan hür bir şahsiyettir. Bulûğ ile birlikte bulunduğu kabul edilse de, rüşd için belirlenmiş bir yaş yoktur. Nitekim Allah(cc), “*Evlilik çağına gelinceye kadar yetimleri deneyin; eğer onlarda akılca bir olgunlaşma görürseniz hemen mallarını kendilerine verin*”⁶⁵ buyurmaktadır. Ayetten de anlaşıldığı üzere rüşd bulûğ ile oluşmadığı gibi, bulûğdan öncede ortaya çıkabilmektedir.⁶⁶ Fakihlerin çoğunluğuna göre kişi bulûğa erişse de, rüşd seviyesine ulaşamamışsa reşid sayılmamakta ve edâ ehliyeti eksik olarak tayin edilmektedir. Malî konularda kişinin tam edâ ehliyeti kazanması için bulûğun yeterli görülmeyip rüşdün aranması doğrudan kendisinin, dolaylı olarak da toplumun haklarını korumaya yöneliktir.⁶⁷

Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî mezhepleriyle, Ebû Yûsuf (ö. 182) ve İmam Muhammed’in (ö. 189) içtihadına göre bulûğa erdiği halde reşid olmayan kişi, kaç yaşına gelirse gelsin reşid olana kadar malları kendisine teslim edilmez. Ebu Hanife’ye (ö. 150) göre ise âkil-bâliğ olan çocuğun malları ancak 25 yaşına kadar bekletilir. Daha sonrasında ise reşid olsa da olmasa da malları teslim edilir. Mecellede Ebû Hanife’nin bu görüşünün aksine Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed’in görüşü esas alınmıştır.⁶⁸

⁶³ Mevsîlî, *El-İhtiyâr li-ta’lîl’l-Muhtâr*, 2: 95; *El-Mevsûatü’l-fikhiyye*, 7: 160; Çeker, *İslam Hukukunda Akidler*, 17.

⁶⁴ Mecelle, md. 989.

⁶⁵ en-Nisâ 4/6.

⁶⁶ Hayreddin Karaman v.dğr., *Kur’an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017), 2: 19.

⁶⁷ Kahraman, *Fıkah Usûlü*, 230; Çeker, *İslam Hukukunda Akidler*, 18; Saffet Köse, “Rüşd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35: 538.

⁶⁸ Mecelle, 983; Mevsîlî, *El-İhtiyâr li-ta’lîl’l-Muhtâr*, 2: 95; Ebû Zehrâ, *Usûlü’l-fıkah*, 336; Köse, “Rüşd”, 35: 538.

İslam Hukukunda pek çok hususta etkin konumda olan ehliyet vasfı insanın gelişim evrelerine bağlı olarak tasnif edilmektedir. Başlangıçta ifade edilen vücûb ve edâ ehliyeti bu safhalarda gerçekleşen değişimler ve edinilen temyiz gücü doğrultusunda nâkışlıktan kâmil statüsüne kadar yükselmektedir. Kişinin zamanla edindiği bu vasıflar başta muâmelât olmak üzere her alanda ehil hale gelmeye ve sorumlulukları üstlenmeye imkan tanımaktadır. Nitekim yaratılış gereği insanların birtakım meseleleri anlaması ve ayırt etme kabiliyetini elde etmesi belirli bir süreç içerisinde gerçekleşmektedir. Bütün bu aşamaları tamamlayarak rüşdünü ispat eden kimse tam edâ ehliyetine sahip olarak herhangi bir izne ihtiyaç duymaksızın yetkili duruma gelmektedir. Aşağıdaki tabloda ehliyet açısından insan hayatının dönemleri gösterilmektedir.

Ehliyet Türleri Hayatın Dönemleri	Vücûb Ehliyeti		Edâ Ehliyeti	
	Eksik(Nâkıs)	Tam(Kâmil)	Eksik(Nâkıs)	Tam(Kâmil)
Cenin Dönemi	+	-	-	-
Temyiz Öncesi Dönem	-	+	-	-
Temyiz Dönemi	-	+	+	-
Bulûğ ve Rüşd Dönemi	-	+	-	+

Tablo 1. Ehliyet Açısından İnsan Hayatının Dönemleri

3. Ehliyet Arızaları (عوارض الاهلية)

Avâriz, âriz kelimesinin çoğulu olup sözlükte, sonradan ortaya çıkan şey olarak tanımlanmaktadır. Fıkıhta ise, ehliyeti ortadan kaldıran ya da kısmi ölçüde daraltan sebepler olarak bilinmektedir.⁶⁹ Kişi tam tasarruf ehliyetini elde ettikten sonra, bazı faktörler onu kullanmasına engel olabilmektedir. Bu durumlarda insan borçların ifası, hakların kullanılması vb. açılardan kâmil bir insan derecesinde görülmemektedir. İslam Hukukunda ehliyet arızaları olarak adlandırılan bu faktörler, şahsın kendi kusurundan kaynaklanabileceği gibi iradesi dışında da gerçekleşebilmektedir. Bazı usûlcüler bu sebepleri meydana gelmesi açısından, semâvî ve mükteseb olarak gruplandırmaktadır.⁷⁰

⁶⁹ Abdulazîz Buhâri, *Keşfü'l-esrâr* (Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1308), 262; Mehmet Âkif Aydın, "Avâriz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4: 108.

⁷⁰ Atar, *Fıkah Usûlü*, 194; Çeker, *İslam Hukukunda Akidler*, 19; Kahraman, *Fıkah Usûlü*, 231.

3.1. Semavi Arızalar (عوارض السماوية)

Meydana gelmesi insan iradesi dışında gerçekleşen, kazanılmış değil karşılaşılmış olup ehliyeti olumsuz yönde etkileyen hallere semâvî arızalar denir. Bu tür arızaların oluşmasında irade etkili olmadığı gibi, ortadan kalkmasında da doğrudan bir tesiri söz konusu değildir.⁷¹

Semâvî arızalar; akıl hastalığı, bunama, bayılma, uyku, marazu'l-mevt, kölelik, unutmama ve ölüm olarak sınıflandırılmıştır.

3.1.1. Akıl Hastalığı (Cünûn)

Lügatte engellemek, alıkoymak, menetmek vb. anlamlar içeren akıl; terimsel olarak insanı diğer yaratılmışlardan ayıran ve onu bu özelliği sebebiyle sorumlu kılan temyiz gücü şeklinde ifade edilmektedir.⁷² Kur'an-ı Kerim'de, "*Andolsun biz insanoğluna şan, şeref ve nimetler verdik; onları karada ve denizde taşıdık, kendilerine güzel güzel rızıklar verdik ve onları yarattıklarımızın çoğundan üstün kıldık*"⁷³ ayetiyle de insanı önemli ve ilahi emre muhatap kılan yegane vasfın akıl olduğu bildirilmektedir.

Kişinin zihinsel işlevlerinin önemli bir kısmında bozukluğa yol açan psikolojik ve psikofizik belirtilerin tamamı olarak bilinen akıl hastalığı, İslâm hukuk literatüründe cünûn tabiri ile ifade edilmektedir.⁷⁴ Lügatte aklını kaybetmek, gizlenmek ve örtünmek gibi anlamlara gelen bu tabir, istisnalar dışında akla uygun söz söylemeyi ve eylemlerde bulunmayı önleyen akıl bozukluğu olarak tanımlanmakta; bu durumdaki kimseye de mecnûn denmektedir.⁷⁵ Akıl hastalığının mahiyeti, hangi durumlarda isnad yeteneğinin tamamen ortadan kalktığı, azaldığı veya hiç etkilenmediği konusunun tayini tıbbi bir mesele olduğundan özel uzmanlığı gerektirmektedir. Bu tür hastalıkların tespitini psikiyatri alanı yapmakta; hukuk da psikiyatrinin sonuçlarını kabul etmektedir.⁷⁶

Kişide akıl bozukluğuna sebep olan hastalıklar doğuştan ya da sonradan oluşabilmektedir. Her iki durumda da vücûb ehliyetinde noksanlık meydana gelmezken;

⁷¹ Yaman - Çalış, *İslam Hukukuna Giriş*, 233.

⁷² İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 11: 458; Süleyman Hayri Bolay, "Akıl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2: 238.

⁷³ el-İsrâ 17/70.

⁷⁴ Muhammed en-Nemle, *El-Mühezzeb fî 'ilmi usûli'l-fikhi'l-mukâren* (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1460), 1: 332.

⁷⁵ Seyyid Şerif el-Cürcânî, *Mücemü't-ta'rifât*, thk. Muhammed Sıddık el-Minşevî (Kahire: Dâru'l-Fazîle, ty), 70-71.

⁷⁶ Sulhi Dönmezer - Sahir Erman, *Nazarî ve Tatbikî Ceza Hukuku* (İstanbul: Beta Basım Yayın, 1999), 2: 171-172.

akıl mesuliyeti kaldırarak kadar bozulması sebebiyle, mecnûnun edâ ehliyeti bulunmamaktadır. Bu sebeple kişiye gayri mümeyyiz çocuk gibi hükmedilmektedir. Ayrıca söz konusu akıl hastalığı sürekli(cünun-ı asli) olabileceği gibi, geçici de (cünun-ı arızî) olabilmektedir.⁷⁷ Mecellede yer alan “*Mecnûn iki kısımdır: Biri, mecnûn-ı mutbıkdır ki, cünûnu, cemi’ evkatı müstev’ib olan kimsedir. Diğeri mecnûn-ı gayri mutbıkdır ki, kâh mecnûn olup, kâh ifâkat bulan kimsedir*”⁷⁸ maddesi konunun kapsamını içermektedir.

Hanefiler kişinin cünun-ı asli kabul edilebilmesi için gerekli süre hakkında bir yıl, bir yıldan fazla, bir ay, bir gün bir gece aralıksız devam etmesi şeklinde görüşler ileri sürseler de; mezhepte hastalığın bir ay sürmesi görüşü kabul görmektedir.⁷⁹ Bir aydan az süren akıl hastalığı cünun-ı arızî olarak kabul edilmektedir. Bu durumda yapılan tasarrufların geçerli olmasının ön koşulu akıl ve temyiz olduğundan, tasarruf yapıldığı sırada temyiz gücünün olmasına bağlı olarak hüküm değişmektedir.⁸⁰ Örneğin, sara, melankoli ve histeri gibi hastalıklar, cünun-ı arızî kapsamında değerlendirilmektedir. Buna göre, cünun-ı asli olan kimsenin yaptığı tasarrufların tamamı geçersizken; cünun-ı arızinin temyiz gücü yerindeyken yaptığı tasarrufları geçerli sayılmakta ve bu süreçteki cezâi fiillerinin muteber olması sebebiyle de sonuç teşkil etmektedir.⁸¹

a. *Dinî Edâ Ehliyeti*

Mecnûnun ibadetlerden sorumlu tutulması mecnûn-ı asli veya mecnûn-ı arızî olmasına göre farklılık göstermektedir. Bu hususta mecnûn-i asli namaz, oruç, hac, kefarete vb. hiçbir ibadetten sorumlu tutulmazken⁸²; mecnûn-i arızinin akıl hastalığının süresine göre mükellefiyet durumu değişmektedir. Bu kimselerden hastalığın namaz ibadeti için bir gün, oruç ibadeti için Ramazan ayı boyunca; hac ibadeti için ise bir yıl sürmesine bağlı olarak mükellefiyet düşmektedir. Eğer bu sürelerin tamamlanması sebebiyle kişiden mükellefiyet düştükten sonra, hastalık iyileşirse yerine getirilmeyen

⁷⁷ Mustafa Uzunpostalcı, “İslam Hukukunda Ehliyeti Daraltan veya Ortadan Kaldıran Sebepler”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 9 (2007): 75.

⁷⁸ Mecelle, md.944.

⁷⁹ Şemsülemme Serahsî, *Kitâbu'l-Mesûr* (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1409), 19: 13.

⁸⁰ Koçak, “Ehliyete Tesiri Açısından Sarhoşluk”, 93.

⁸¹ Ümit Karşlı, *Mezheplere Göre Ceza Ehliyeti ve Günümüz Hukukuyla Mukayesesi* (Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçüimam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006), 55.

⁸² Ebû Zehrâ, *Usûlü'l-fıkh*, 340.

ibadetlerin kazası gerekmekte; süre tamamlanmadan hastalık iyileşirse, bu süreçte edâ edilmeyen ibadetlerin kazası gerekmektedir.⁸³

Akıl sağlığı yerinde olan bir kimsenin akıl hastalığına maruz kalması halinde abdesti ve buna bağlı olarak da namazı bozulmaktadır. Hanefilere göre gecedan niyet edilmiş olan oruç sonradan akıl hastalığına maruz kalmakla bozulmazken; diğer üç mezhebe göre bozulmaktadır. Hac ibadetinde sonradan oluşan akıl hastalığının ihramı bozmayacağı söylenirken; vakfe süresi bitene kadar son bulmayan akıl hastalığı sebebiyle hac ibadetinin geçerli olmayacağı kabul görmektedir.⁸⁴ Zekat hususunda ise cumhûra göre zekatın vergi yönü ağır bastığından, akıl hastalarının zekât vermesi farzdır ve zekat verme işini kanuni temsilcisi yürütmektedir. Eğer kanuni temsilci görevini yerine getirmez ve akıl hastası iyileşirse, iyileştiğinde zekatını bizzat kendisi vermekle yükümlü olmaktadır. Hanefiler zekat verme hususunda akıl baliğ olmayı şart koştuğundan, akıl hastası iyileşmediği sürece zekattan sorumlu tutulmamaktadır.⁸⁵

b. *Hukuki İşlemleri*

Mecnûnun edâ ehliyeti olmadığı için sözlü tasarrufları tamamen yararına olsa da geçersiz kabul edilmekte, velisinin izni durumu değiştirmemektedir. Çünkü akdin muteber sayılabilmesi için akıl ve temyiz gerekliliği sebebiyle akdin unsurları eksik olmaktadır. Münâkehat konusunda İslam hukukçuları, mecnûnun kendi iradesi ile evlenmesini hukuken geçersiz kabul ederken; kanuni temsilcilerinin izniyle muteber bir evlilik yapabilecekleri kanaatindedir. Bu görüşü savunan hukukçular evlilik akdi, diğer akitlere nazaran haklardan faydalanma üzere olduğundan vücûb ehliyetini yeterli görmektedir. Boşanma hususunda ise cumhura göre -Hanefî mezhebi hariç- akıl hastalığı her iki taraf için de geçerli bir boşanma nedeni kabul edilmekte; ancak mecnûnun boşaması geçersiz sayılmaktadır.⁸⁶ Hanefilere göre mecnunun karısı, bu evlilikten zarar görüyorsa bu durumu mahkemeye taşıyıp boşanma talep edebilmektedir.

⁸³ Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, 2: 344; Muvaffakuddîn İbn Kudâme, *El-Muğnî* (Riyad: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1403), 3: 96.

⁸⁴ Ebû Saîd Sahnûn, *El-Müdevvenetü'l-kübrâ* (Suudi Arabistan: Matbaatü's-Suâde, 1324), 1: 12; İbrahim Kâfi Dönmez, "Cünûn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8: 127.

⁸⁵ Serahsî, *Kitâbu'l-Mebsût*, 2: 242; Dönmez, "Cünûn", 8: 128.

⁸⁶ Serahsî, *Kitâbu'l-Mebsût*, 6: 82.

Bu durumda hakim kadının zarar görmesini engellemek amacıyla tarafların ayrılmalarına hükmetmektedir.⁸⁷

Akıl hastalarının hukuki işlemlerinin tamamı geçersiz hükmünde olup, bătıl kabul edilmektedir. Çünkü tek taraflı hukuki işlemlerde işlem yapan şahsın; çok taraflı hukuki işlemlerde ise her iki tarafın da edâ ehliyetine sahip olması gerekmektedir. İki tarafın irade uyumunun şart olduğu sözleşmeler göz önünde bulundurulduğunda, taraflardan herhangi birinin mecnûn olması hâlinde yapılan sözleşme geçersiz sayılmaktadır. Çünkü îcabta bulunan taraf mecnûn olduğunda yapılan îcab; kabul edecek kimse mecnûn olduğunda ise icabın kabulü geçersiz olmaktadır. Sözleşme mecnûnun tamamen yararına da olsa, kanuni temsilcinin izni de bulursa sonuç değişmemektedir. Hanefî mezhebinde vasiyetin bağlayıcı olmama özelliği ağır bastığı için, vasiyet veren kimsenin daha sonra uzun süre akıl hastalığına maruz kalması vasiyeti geçersiz kılmaktadır. Çoğunluğa göre ise, vasiyet akıl hastalığına yakalanmadan önce verilmişse, daha sonra akıl hastası olması vasiyetin sıhhatini etkilememektedir.⁸⁸ Geçerli olması sağlam akla dayanmayan mülk edinme ve mirasa sahip olma gibi hukuki işlemlerde ise, akıl hastaları ehliyetli kabul edilmektedir.⁸⁹

İslam hukukunda akıl hastalığı hacr sebeplerinden biri olarak görülür. Mecellede, “*bir şahs-ı mahsûsu tasarruf-ı kavlisinden men*”⁹⁰ olarak tanımlanan hacr, kişinin sözlü tasarruflardan men edilmesidir. Hanefî ve Şâfîilere göre, mecnûnun hacredilmesi için hâkimin kararına gerek duyulmadan kendiliğinden sabit olurken; Malikilere göre buluştan önce babanın, buluştan sonra ise hâkimin kararı ile sabit olur.⁹¹

c. Cezâi Ehliyeti

İslam ceza hukukunda akıl hastaları işledikleri hukuka aykırı fiillerinden dolayı, genel kurala göre bedeni cezaya çarptırılmasa da bu durumda nasıl bir muamelede bulunulacağı konusunda mezhepler farklı görüşler ileri sürmüştür.⁹² Hanefîilere göre

⁸⁷ Muhammed Aktaş, *İslam Aile Hukukunda Ehliyet Arızalarının Talak Üzerine Etkileri* (Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012), 15.

⁸⁸ Dönmez, “Cünûn”, 8: 128.

⁸⁹ Karşlı, *Mezheplere Göre Ceza Ehliyeti ve Günümüz Hukukuyla Mukayesesi*, 56.

⁹⁰ Mecelle, md.941.

⁹¹ Serahsî, *Kitâbu'l-Mebsût*, 24: 156-157; H. Yunus Apaydın, “Hacir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14: 514.

⁹² Köse, “İslam Ceza Hukukunda Akıl Hastalarının Cana Karşı İşledikleri Suçlarda Cezai Sorumlulukları”, 168-169.

mecnûnun işlediği kasıtlı cinayetler hata olarak sayılıp diyet veya tazminat ödemesi gerekirken⁹³; Malikilere göre her suç hata hükmünde görülmüştür. Şâfiî mezhebinde ise, mecnûnun kasıtlı olarak işlediği suçun hükmü konusunda iki farklı görüş mevcuttur. Bir görüşe göre kasıtlı olarak işlediği suç bile hata sayılırken; diğer görüşe göre kasıt varsa, mecnun akıl bâliğ olarak değerlendirilmiş ve ağırlaştırılmış diyet ile mükellef tutulmuştur.⁹⁴ Hanbelilere göre kasıt tam olarak gerçekleşmediğinden, mecnunun işlediği kasıtlı suç hata olması sebebiyle, bu hatayı üstlenmek âkilenin (yakın akrabası) sorumluluğuna verilmiştir.⁹⁵ Mecnûnun kasıtlı fiillerini hata kapsamında değerlendiren mezhepler, kılıçla adam öldüren bir mecnûn olayında Hz. Ali'nin “*onun kası da hatası da birdir*”⁹⁶ şeklindeki rivayetini delil olarak sunmuştur. Öte yandan akıl hastası kimse haddi gerektiren bir suç işledikten sonra iyileşirse, had cezası almaksızın diyet veya tazminatla sorumlu tutulmuş, bunun sebebi olarak da kul hakkını ihlal eden suçlarda kastın bulunmaması, Allah hakkını ihlal eden suçlarda ise mükellef kabul edilmemesi gösterilmiştir.⁹⁷

Bayraktar yapmış olduğu çalışmada akıl hastalığını, akıl yokluğu ile sınırlandırmanın yanlış olduğu yönünde bir tespit bulunmuştur. Tespitine göre, aklın yanlış çalışması, kişinin “Mehdiyim”, “Allah ile konuşuyorum”, “metafizik varlıkları kontrol edebiliyorum” gibi gerçek dışı durumlara tanık olduğunu ifade etmesi de bu kapsamda değerlendirilmelidir.⁹⁸ Günümüzde şizofreni olarak adlandırılan akıl hastalığı göz önünde bulundurulduğunda, bu tespitin doğru olduğu açıktır. Nitekim şizofrenler, halüsinasyon ve hezeyanların da etkisiyle gerçek hayatla bağını kopararak bambaşka bir düşünce eğilimi göstermektedir.

Neticede İslam Hukukunda cünûn olarak nitelendirilen akıl hastalığı kişinin ayırt etme gücünü tamamıyla yok eden bir ehliyet arızasıdır. Dinî yükümlülükler, hukuki işlemler ve cezaî meseleler gibi birçok alanda mükellefiyeti kaldıran bu durum kişiyi gayri mümeyyiz noktasına getirmektedir. Dolayısıyla mülk edinme, vâris olma vb. istisnalar dışında yapmış olduğu hiçbir tasarruf geçerli olmamakta, fiilleri sebebiyle herhangi bir sorumluluk altına girmemektedir. Çalışmada ele alınan şizofreni, epilepsi,

⁹³ Hasan eş-Şeybânî, *Kitâbu'l-Asl* (Dâru'l-Meârif, 1401), 4: 494.

⁹⁴ Ebû İshak eş-Şîrâzî, *El-Mühezzeb fî fikhi'l-İmâm eş-Şâfiî* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1416), 3: 170-171.

⁹⁵ Mansûr b. Yûnus b. Salâhiddîn el-Buhûtî, *Keşşâfü'l-kınâ' 'an-metni'l-İknâ'* (Beyrut: Âlemi'l-Kütüb, 1046), 6: 66.

⁹⁶ Şeybânî, *Kitâbu'l-Asl*, 4: 442.

⁹⁷ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi' fî tertibi's-şerâi'*, 7: 234.

⁹⁸ Ahmet Bayraktar, *İslam Hukuku Açısından E-Ticaret* (Ankara: Fecr Yayınları, 2017), 50.

dürtü kontrol bozuklukları gibi akıl hastalıklarının oluşturduğu etkilerin cünûn vasıflarını taşıyıp taşımadığı, muâmelât alanında ne gibi kısıtlamalara sebebiyet verdiği üçüncü bölümde ayrıntılı olarak incelenecektir.

3.1.2. Ateh (Akıl Zayıflığı)

Sözlükte akli zayıflamak, eksilmek, bunamak anlamlarına gelen ateh, insanın söz ve fiillerinde meydana gelen karışıklık olarak tanımlanmaktadır Bu durumda olan, bir diğer deyişle bunamış kimseye ma'tûh denmekte ve aklî melekeleri gelişmemiş, idrak etme kuvveti noksan, fiillerinde tedbirsiz kimseleri kapsamaktadır.⁹⁹ Mecellede ma'tûh, "ol muhtellü'ş-şuûr olan kimsedir ki, fehmi kalîl ve sözü müşevveş ve tedbiri fâsîd olur"¹⁰⁰ şeklinde tarif edilmektedir.

Ateh tıp literatüründe demansa karşılık gelen ve beyinde tahribat kaynaklı ilerleyerek mevcut zekanın, zihinsel ve sosyal işlevlerin kişinin günlük yaşam aktivitelerini etkileyecek ölçüde yitirilmesine sebep olan hastalıktır. Tıpta Alzheimer olarak bilinen akıl hastalığının ilk evresi ve aşırı ihtiyarlık sebebiyle akli melekelerin zayıflaması da bu kapsamda değerlendirilmektedir.¹⁰¹ Ateh akılda arızaya neden olan ve kendiliğinden yayılan bir hasardır ve bu sebeple kişinin zihni karışmaktadır. Bunun neticesi olarak da ma'tûhun sözlerinin bir kısmı mecnunu, bir kısmı akıllı kimsenin sözlerine benzemektedir.¹⁰² Temyiz kudretinin bulunduğu süre içinde mümeyyiz çocuk, temyiz kudretinin bulunmadığı süre içinde gayri mümeyyiz çocuk olarak değerlendirilmektedir.¹⁰³ Bu durum Mecellede "ma'tûh olan kimse, sagîr-i mümeyyiz hükmündedir"¹⁰⁴ olarak ele alınmaktadır. Mümeyyiz çocuk hükmündeki ma'tûhun edâ ehliyeti eksikken; gayri mümeyyiz çocuk hükmündeki ma'tûhun edâ ehliyeti tamamen ortadan kalkmaktadır.¹⁰⁵ Ma'tûh denildiğinde genel olarak birinci gruba itibar edilmektedir.

⁹⁹ Buhâri, *Keşfü'l-Esrâr*, 274; Beşir Gözübenli, "Ateh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4: 51.

¹⁰⁰ Mecelle, md.945.

¹⁰¹ Engin Eker, "Yaşlıda Demans", *İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri* (Geriatik Hasta ve Sorunları Sempozyumu, İstanbul, 1998), 43; Ömer Menekşe, "İslam Hukukunda Alzheimer Hastalığının Eda Ehliyeti Üzerine Etkileri", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 27 (2016): 156.

¹⁰² Cürcânî, *Mücemü't-ta'rifât*, 123.

¹⁰³ Ebû Zehrâ, *Usûlü'l-fikh*, 339.

¹⁰⁴ Mecelle, md.978.

¹⁰⁵ Atar, *Fıkıh Usûlü*, 197; Tuba Yılmaz, *İslam Hukukunda Ehliyeti Daraltan veya Ortadan Kaldıran Sebepler* (Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012), 50.

a. *Dinî Edâ Ehliyeti*

Ma'tûh ehliyet açısından mümeyyiz çocuk hükmünde olduğu için namaz, oruç, hac vb. ibadetleri yerine getirmekle mükellef değildir. Ancak yapmış olduğu ibadetler sahih olacağından mükafatını da alır.¹⁰⁶ Öte yandan ikinci grup olarak ifade edilen, gayri mümeyyiz çocuk hükmündeki ma'tûh ise eda ehliyetinden yoksunluğu sebebiyle iman ve ibadet gibi konularda sorumlu tutulmaz.

b. *Hukuki İşlemleri*

Mümeyyiz çocuk kapsamında değerlendirilen ma'tûhun sözlü tasarrufları da bu kapsamda ele alınmaktadır. Buna göre hibe-vasiyet kabulü gibi tamamen yararına olan tasarrufları izne gerek olmaksızın geçerliken; hibe etmek, vakıf kurmak gibi tamamen zararına olan tasarrufları izin olsa da geçersizdir. Bey', selem, icâre akdi gibi mahiyeti itibariyle fayda veya yarar sağlama ihtimali bulunan tasarrufları ise kanuni temsilcinin onayına bağlı olarak sonuç doğurmaktadır.¹⁰⁷ Ayrıca boşama ma'tûhun tamamen zararına olan tasarruflardan sayılmakta ve ma'tûhun boşaması geçersiz kabul edilmektedir. Nitekim Hz. Peygamber "*mâtuh ve mükrehinki hariç bütün talaklar muteberdir*"¹⁰⁸ buyurmaktadır. Ma'tûhun boşamasında kanuni temsilcisi onun yerine bu hakkı kullanamaz; tek yetki sahibi hakim olduğundan konu mahkemeye intikal eder ve hakim uygun görürse boşanmaya hükmeder.¹⁰⁹

Hanefilere göre kişinin vekil olabilmesi için âkil ve mümeyyiz olması şartken, bulûğ şartı aranmadığı için ma'tûhun vekaleten tasarrufları, Mecellenin 1458. maddesine de dayanarak geçerli sayılmaktadır. Ancak diğer mezhepler kendisi adına tasarruf yapamayan ma'tûhun, vekaleten yaptığı tasarrufların da geçersiz olacağını savunmaktadır.¹¹⁰

İslam hukukunda ma'tûh, fiillerinde tedbirsiz davrandığından mahkeme kararına gerek duyulmaksızın hacr altına alınmakta; onun adına tasarrufta bulunması için kanuni temsilci tayin edilmektedir. Hanefî ve Şâfiîlere göre ma'tûh olma durumu küçüklükte

¹⁰⁶ Serahsî, *Kitâbu'l-Mebsût*, 20: 16; Yılmaz, *İslam Hukukunda Ehliyeti Daraltan veya Ortadan Kaldıran Sebepler*, 51.

¹⁰⁷ Muhammed b. Afîf el-Bâcûrî el-Hudârî, *Usûlü'l-fikh* (Mektebetü't-Ticâretü'l-Kübrâ, 1389), 95; *El-Mevsûatü'l-fikhiyye*, 29: 15; Gözübenli, "Ateh", 4: 51.

¹⁰⁸ Buhârî, "Talak", 11.

¹⁰⁹ Muhammed Ebû Zehrâ, *El-Ahvâlü's-şahsiyye* (Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1369), 288-289.

¹¹⁰ Yaman - Çalış, *İslam Hukukuna Giriş*, 230.

başlamasına yada sonradan görülmesine bağlı olmaksızın, temsilcisi velisi olarak devam etmektedir. Maliki ve Hanbelilere göre ise bu durum reşid olduktan sonra görülürse, ancak hakimın temsili kabul görmektedir.¹¹¹

c. Cezâ Ehliyeti

Ma'tûh eksik edâ ehliyetine sahip olduğundan işlediği suçlar sebebiyle had ve kısas cezasına çarptırılmasa da diyet vermekle ve verdiği zararı tazmin etmekle mükelleftir. Neticede Hukûkullah (Allah hakları) konularında sorumlu tutulmazken; hukûk-ı ibâd (kul hakları) meselelerinde verdiği zararı ödemekle yükümlüdür.¹¹²

İslam hukukunda cünûn ve atehin aynı tür hastalığın farklı dereceleri olabileceği yönünde bir görüş öne sürülmüştür. Bu görüş hakkında bazı İslam hukukçuları cünûnun atehi de içine alan bir akıl hastalığı olduğunu iddia etmiştir. Ancak mecnûnun temyiz gücünden tamamen yoksun olduğu göz önünde bulundurulduğunda, ateh ve cünûnun aynı tür hastalık olduğunu söylemek doğru bir tespit olarak görülmemiştir. Bu sebeple ehliyet arızası olan bir kimsenin yaptığı tasarruflar değerlendirilirken, iki arızanın ayrı ayrı incelenmesi gerektiği savunulmuştur. Çünkü ma'tûh kimselerin fiilleri incelendiğinde, hepsinin hastalık seviyelerinin farklı olduğu görülmüştür. Bu noktada en isabetli karar her birinin hastalık seviyesine göre hüküm verilmesi olacaktır.¹¹³

Aklın zayıflaması ya da bunama olarak formüle edilen ateh bir çeşit fiillerde kısıtlanma halidir. Nitekim cünûndaki gibi tam bir ehliyet kaybından söz edilmese de akılda meydana gelen noksanlık sebebiyle kişi mümeyyiz çocuk hükmündedir. İslam Hukukunda ma'tûh tasarrufları noktasında tamamen özgür bırakılmamış, menfaat-zarar durumuna göre farklı hükümler verilmiştir.

3.1.3. Uyku ve Bayılma

Fıkıh usulünde kişinin ehliyetini etkileyen arızî durumlardan biri olarak kabul edilen uyku, organizmanın dış uyarılara karşı duyarlılığını, bilinç ve idrakini nisbî şekilde kapatmaktadır.¹¹⁴ Bu durum tıp dilinde, merkez sinir sisteminin ve bedenin

¹¹¹ Gözübenli, "Ateh", 4: 51.

¹¹² Buhâri, *Keşfü'l-esrâr*, 4: 274; Serahsî, *Kitâbu'l-Mebsût*, 20: 16; Yılmaz, *İslam Hukukunda Ehliyeti Daraltan veya Ortadan Kaldıran Sebepler*, 51.

¹¹³ Şa'ban, *İslâm Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l Fıkıh)*, 300.

¹¹⁴ Abdüsselâm Arı, "Uyku", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42: 246.

edilgin dinlenmeye geçtiği ve biyoritimsel olarak kendiliğinden ortaya çıkan bilinçsizlik durumu¹¹⁵ olarak tanımlanmaktadır. Bayılma ise, kısa bir süre akıl ve şuurun kapalı olması; kişiyi aklını yönetmekten aciz bırakan ve alışılmış olmayan bir durum olarak tanımlanmaktadır.¹¹⁶ Baygınlığın, uykuya kıyasla daha az görülen ama daha ağır olan arıza durumu olduğu bilinmektedir. Uyurgezer ve bitkisel hayat yaşayan kimseler de bu kapsamda değerlendirilmektedir.¹¹⁷

a. *Hukuki İşlemleri*

Uyku ve baygınlığın vücûb ehliyetine hiçbir etkisi olmasa da edâ ehliyeti temyiz gücüne dayandığından ortadan kalkmaktadır. Dolayısıyla bu durumdaki kimse akıl ve temyiz gücünü kullanamayacağı için, iman veya küfrü gerektirecek söz ve davranışları; alım-satım, icâre, hibe, evlenme, boşanma vb. bütün tasarrufları geçersiz sayılmaktadır.¹¹⁸

b. *Dinî Eda Ehliyeti*

Uyku ve bayılma durumu temyiz gücünü ortadan kaldırdığı için, abdesti bozmaktadır.¹¹⁹ Baygın kimsenin namazı konusunda farklı görüşler mevcuttur. Hanefiler baygınlığın beş vakitten fazla sürmesi durumunda kişiden namazı kaza etme sorumluluğunun kalktığını; Hanbeliler baygınlık anında kılınmayan tüm namazların kaza edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Maliki ve Şâfiiler ise, vakte bakılmaksızın baygın kimsenin namazını kaza etmesine gerek olmadığını söylemektedir. Uyku sebebiyle kılınamayan namazın; uyku ve baygınlık sebebiyle tutulamayan oruçların daha sonra kaza edilmesi hususunda ise mezheplerin görüş birliği bulunmaktadır.¹²⁰

Bir namaz vakti içerisinde, uyanacağından emin olan kimse, namazını kılmadan uyumasında bir sakınca yoktur. Ancak vakit içinde uyanamaz ve namazını edâ edemezse, bu namazı kaza etmesi gerekmektedir.¹²¹ Nitekim Hz. Peygamberden nakledilen, “*Kim bir namazı unutacak olursa, hatırlayınca derhal kılsın. Unutulan*

¹¹⁵ Rasim Bakırcıoğlu, *Ansiklopedik Eğitim ve Psikoloji Sözlüğü* (Ankara: Anı Yayıncılık, 2012), 1523.

¹¹⁶ Nemle, *El-Mühezzeb fî 'ilmi usûli'l-fikhi'l-mukâren*, 1: 337; Cürçânî, *Mücemü't-ta'rifât*, 30.

¹¹⁷ Kahraman, *Fıkıh Usûlü*, 231.

¹¹⁸ Nemle, *El-Mühezzeb fî 'ilmi usûli'l-fikhi'l-mukâren*, 1: 337; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku -I-*, 265; Halit Ünal, “Baygınlık”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5: 245; Uzunpostalcı, “İslam Hukukunda Ehliyeti Daraltan veya Ortadan Kaldıran Sebepler”, 73.

¹¹⁹ Serahsî, *Kitâbu'l-Mebsût*, 1: 163; Hudarî, *Usûlü'l-fikh*, 96.

¹²⁰ Atar, *Fıkıh Usûlü*, 198; Köse, *İslam Hukukuna Giriş*, 102.

¹²¹ Ebû Zehrâ, *Usûlü'l-fikh*, 341-342; Arı, “Uyku”, 42: 246.

namazın bundan başka kefareti yoktur”¹²² şeklindeki rivayet de uyku sebebiyle kılınmayan namazın borcunun düşmediğine delil olmaktadır.

c. Cezai Ehliyeti

Uyku veya bayılma durumundaki kimse edâ ehliyetinden yoksunluğuna bağlı olarak, hukuka aykırı fiilleri neticesinde bedeni cezaya çarptırılmaz. Ancak bu kimse verdiği zararı tazmin etmekle yükümlüdür.¹²³ “Üç kişiden kalem kaldırılmıştır...” hadisi uyuyan kimsenin fiillerinden sorumlu tutulmadığı görüşünün delili niteliğindedir. Örneğin, uyuyan kimse birinin üzerine düşüp ölümüne ya da yaralanmasına sebep olsa veya baygın halde düşerken değerli bir eşyaya çarpıp zarar verse, bu kimseye cezai sorumluluk yüklenmez. Ancak meydana gelen zarardan ötürü mali yönden sorumluluk altındadır.¹²⁴ Ebû Hanife’ye göre uyuyan kimsenin üzerine düşüp öldürdüğü şahıs kendisine miras bırakacak kişiye, ölenin mirasından mahrum bırakılır. Bunun nedeni ise uyuma numarası yaparak mirası bir an önce elde etme isteğiyle bu işe kalkıştığı şüphesini ortadan kaldırmaktır.¹²⁵

3.1.4. Marazu’l-Mevt

Fıkıh literatüründe, tıbben ve hayat deneyimlerine göre ölümcül olan ve araya sıhhat girmeksizin ölümle neticelenen hastalık¹²⁶ olarak tanımlanan marazu’l-mevt; Mecellede “*maraz-ı mevt ol hastalıktır ki, ekseriya anda ölüm korkusu olduğu halde, hasta zükûrden ise hanesi haricinde ve inâsdan ise, hanesi dahilinde olan masalihini görmekten âciz olup, bu hal üzere bir sene mürûr etmeden vefat eyleye. Gerek sahib-i firâş olsun ve gerek olmasın*”¹²⁷ şeklinde tarif edilmektedir. Bir kimsenin ölüm hastası olup olmadığının tayini tıbbi bir mesele olduğundan, bu konuda uzman bir hekimin kararına başvurmak gerekmektedir. Atasoy, bu hususa değinirken uzman olan ‘Müslüman’ bir hekim¹²⁸ ibaresine yer vermiştir. Müslüman ifadesini özellikle kullanmış olması, bu konunun İslam Hukuku açısından hassas bir nokta olduğunu

¹²² Ebû Dâvud, “Salat”, 11.

¹²³ Ebû Zehrâ, *Usûlü’l-fikh*, 342.

¹²⁴ Köse, *İslam Hukukuna Giriş*, 102.

¹²⁵ Abdülkerîm Zeydân, *El-Vecîz fî usûli’l-fikh* (Bağdad: Müessesetü Kurtuba, 1396), 106.

¹²⁶ Ali Bakkal, “Maraz-ı mevt”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28: 39.

¹²⁷ Mecelle, md.1595.

¹²⁸ Samed Atasoy, “Osmanlı Hukukunda Hukukî Ehliyet Arızası Olarak Maraz-ı Mevt (Ölüm Hastalığı)”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 27/1 (2019): 121.

göstermektedir. Çünkü dini hassasiyet taşımayan bir hekimin hastalık tespiti esnasında İslam Hukuk kurallarını göz ardı etme ihtimali söz konusudur.

Ölüm hastalığına yakalanan kimse hayattan ümidini kestiği için, ölüm korkusu sebebiyle usulsüz fiillerde bulunabilmektedir. Bu sebeple İslam hukukçuları marazu'l-mevti “şahsın içine düştüğü, kendisini ölüm korkusu sardığı her türlü hal” şeklinde tanımlamaktadır.¹²⁹ Ölüm tehlikesi olan yangınlar, idam edilme, yırtıcı hayvanın eline düşme, kendisine denk güçte veya kendisinden daha güçlü bir kişiyle düello yapma, doğum sancısından itibaren hamilelik vb. durumlar da bu kapsamda değerlendirilmektedir.¹³⁰ Günümüzde organ yetmezliği, kafa travması, bazı kanser türleri ölüm hastalığı kapsamında ele alınabilecek hastalıklardandır.¹³¹

Hastalığın marazu'l-mevt sayılabilmesi için, ölüme götürücü olması, hastayı ölüm korkusu sarması, ölene kadar hastalığın artarak devam etmesi, hastalık artmıyorsa en az bir yıl sürmesi şartları aranmaktadır. Hastanın yatalak olması hükümde bir değişiklik oluşturmamaktadır.¹³² Ölüm hastalığının ehliyete etkisine gelince, bu durumun vücûb ve edâ ehliyetinin sıhhatine engel olacak bir etkisi olmadığından ehliyetleri tam olarak devam etmektedir. Dolayısıyla kişiden namaz, oruç, zekat vb. mükellefiyetler düşmemekte ancak; namazı ayakta kılamıyorsa, oturarak veya imâ ile kılması; tutamadığı orucunu da daha sonra kaza etmesi gerekmektedir.¹³³ Haccın farz olabilmesi için kişinin gücünün yetmesi şartının bulunması sebebiyle Hanefiler hasta, yatalak, âmâ vb. kimselere hac ibadetinin farz olmadığını söylemektedir.¹³⁴ Nitekim Yüce Allah “...gitmeye gücü yetenin o evi ziyaret etmesi, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır...”¹³⁵ buyurmaktadır.

Hastalığın ölümlle sonuçlanması halinde, marazu'l-mevtin başladığı andan itibaren yapılan bütün tasarruflar öldükten sonra değerlendirilmektedir. Bunun sebebi hastalığa yakalanan kimsenin hukuki işlemlerinde haksızlık yapmış olma ihtimali ve bu ihtimaller neticesinde hakların korunmasını sağlamaktır.¹³⁶ Örneğin, bir adam hastalık halindeyken karısını boşasa bile, kadın adama mirasçı kılınmakta ancak; kadının mirasçı

¹²⁹ Muhammed Ebû Zehrâ, *El-Milkiyye ve nazariyyetü'l-'akd* (Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1496), 299.

¹³⁰ Ali Haydar Efendi, *Dürrerü'l-hükkâm* (Beyrut: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 1463), 4: 155; Atasoy, “Osmanlı Hukukunda Hukukî Ehliyet Arızası Olarak Maraz-ı Mevt (Ölüm Hastalığı)”, 122.

¹³¹ Hatice Kübra Şelli, *Maraz-ı Mevt Halinde Yapılan Hukuki Tasarrufların Geçerliliği Problemi* (Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012), 48.

¹³² Çeker, *İslam Hukukunda Akidler*, 22; Bakkal, “Maraz-ı mevt”, 28: 39.

¹³³ Hudarî, *Usûlü'l-fikh*, 96; Atar, *Fıkıh Usûlü*, 198.

¹³⁴ Yılmaz, *İslam Hukukunda Ehliyeti Daraltan veya Ortadan Kaldıran Sebepler*, 83.

¹³⁵ Âl-i İmrân 3/97.

¹³⁶ Köse, *İslam Hukukuna Giriş*, 102-103.

olabilmesi için mezheplere göre birtakım şartlar bulunmaktadır. Hanefilere göre, kocanın ölümü karısı iddet beklerken gerçekleşmişse; Malikilere göre her durumda; Hanbelilere göre ise kadın başkasıyla evlenmemişse mirasçı olabilmektedir. Şâfiilere göre ise boşanma ile nikah bağı ortadan kalktığından, kadının mirasçı olması söz konusu değildir.¹³⁷ Ölüm hastalığına yakalan kişi karısını boşasa da kadının mirasçı olması uygulaması, Abdurrahman b. Avf'ın hastayken Kelb kabilesinden olan karısını boşaması neticesinde Hz. Osman'ın kadının mirasçılığını kabul etmesine dayanmaktadır.¹³⁸ Ancak Şeyhülislam Feyzullah Efendinin fetvasında da görülebileceği üzere, ölüm ihtimali yaşama ihtimalinden daha düşük olan bir kimsenin karısını boşadıktan sonra ölmesi durumunda, bu kimse ölüm hastası olarak kabul edilmeyeceğinden boşaması geçerli olmaktadır. Dolayısıyla ölmeden önce boşamış olduğu karısının mirastan herhangi bir hakkının olması söz konusu değildir.¹³⁹

Ölüm hastasının evlenmesi ve vereceği mehir konusunda İslam hukukçuları ihtilaf etmektedir. Ebu Hanife'nin de içinde bulunduğu çoğunluğa göre, hastanın yaptığı nikah sahihtir ve sahih nikahtan sonra eşlerden biri ölürse diğeri ona mirasçı olabilmektedir.¹⁴⁰ Buna karşılık İmam Mâlik bu durumdaki nikahın caiz olmadığını, evlilikleri sahih de olsa karı kocanın ayrılması gerektiği, dolayısıyla birbirlerine mirasçı olamayacakları görüşünü savunmaktadır.¹⁴¹

Ölüm hastasının eda ehliyeti tam olduğu için bütün akitleri muteberdir. Ancak sedd-i zeraî ve maslahat göz önüne alınarak marazu'l-mevt durumundaki kişinin, varislerini veya alacaklılarını zarara uğratması ihtimaline karşılık bazı fiilleri denetim altına alınmaktadır. Varisler ve alacaklılar da ancak kanun koyucunun emri ya da murisin ölümü ile hak talebinde bulunabilmektedir. Bu durumda hasta, vâris ve alacaklıyı mağdur etmeyecek ölçüde hacredilmektedir.¹⁴² Buna göre ölüm hastalığına yakalanmış kimsenin tasarruflarının bir kısmı geçerliken; bir kısmı kanuni temsilcinin iznine bağlı olarak gerçekleşmektedir. Kişinin mali olmayan tasarrufları, asli ihtiyaçları için yapmış olduğu akitler izne ihtiyaç duymadan geçerli olmaktadır. Neticede icazet

¹³⁷ Ebû Zehrâ, *El-Ahvâlü'ş-şahsiyye*, 320; *El-Mevsûatü'l-fikhiyye*, 29: 19; Ebü'l-Hüseyn el-Kudûrî, *El-Muhtasar*, thk. Kâmil Muhammed Muhammed Uveyza (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418), 158; Köse, *İslam Hukukuna Giriş*, 103.

¹³⁸ Serahsî, *Kitâbu'l-Mebsût*, 6: 155.

¹³⁹ Şeyhülislam Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Fevziyye*, thk. Süleyman Kaya (İstanbul: Klasik Yayınları, 2009), 63.

¹⁴⁰ Bakkal, "Maraz-ı mevt", 28: 40.

¹⁴¹ Zeydân, *El-Vecîz fî usûli'l-fikh*, 141.

¹⁴² Yılmaz, *İslam Hukukunda Ehliyeti Daraltan veya Ortadan Kaldıran Sebepler*, 77.

olmaksızın evlenebilmekte, ihtiyaç sahiplerine yardım edebilmekte, malının üçte birini dilediği şekilde kullanabilmekte; icâre, iâre ve şirket akitleri yapabilmekte; tedavi olmak için harcamada bulunabilmektedir.¹⁴³ Eğer ölüm hastası olan kimse borçlu ise, borcu da servetine denk veya servetinden fazlaysa, her türlü hayır ve vakıf işlemleri denetim altına alınarak sınırlandırılmaktadır. Ayrıca alacaklılarının izni olmaksızın yaptığı hayır harcamaları da geçersiz sayılmaktadır.¹⁴⁴

Kişiyi durmaksızın ölüme götüren marazu'l-mevt aslen bir ehliyet arızası olmasa da belirli noktalarda kısıtlamalara sebep olmaktadır. Böyle bir hastalıkla mücadele eden bireyin psikolojisi de göz önünde bulundurularak verilen hükümler, hem kişiyi hem de çevresindekileri korumayı amaçlamaktadır. Nitekim ölüm korkusuyla baş edemeyen kimsenin yaşadığı duygusal bunalım sebebiyle önemli konularda doğru kararlar alması mümkün görülmemektedir. Buna rağmen birçok hukuki tasarruflarında serbest bırakılmış olması, marazu'l-mevtin ehliyeti büyük ölçüde koruduğunu kanıtlamaktadır.

3.1.5. Kölelik

İslam hukukunda köle şehadet, kazâ' ve velayetten hükmen mahrum ve mülkiyet hakkından yoksun olan kimse olarak tanımlanmaktadır.¹⁴⁵ İslamiyet'in ilk yıllarında kölelik sistemi çok yaygın olduğundan, bu uygulamanın zaman içinde tedrici bir şekilde kaldırması amaçlanmıştır.¹⁴⁶ Bu doğrultuda İslam dini kölelere karşı iyi muamelede bulunmayı, eziyet etmemeyi, yediklerinden yedirip giydiklerinden giydirmeyi, kardeş muamelesi yapmayı emretmiştir.¹⁴⁷ Zira bu konuyla ilgili ayetler ve hadisler de kölelerin azad edilmesi ve bunun karşılığındaki mükafatın büyüklüğü hususunda mesajlar vermiştir.¹⁴⁸ Nitekim Hz Peygamber "*Herhangi bir Müslüman, bir Müslüman köleyi azad ederse, Allah onun her uzvu mukabilinde bir uzvunu cehennemden kurtarır*"¹⁴⁹ buyurmuştur. Bu sebeple de bir kimsenin kısmen hürleştirilip

¹⁴³ Serahsî, *Kitâbu'l-Mebsût*, 18: 46; Çeker, *İslam Hukukunda Akidler*, 22.

¹⁴⁴ Gürmen, *Ehliyet Kavramının İslam ve Modern Hukuktaki Mukayesesi*, 26.

¹⁴⁵ Buhâri, *Keşfü'l-esrâr*, 281; Mehmet Âkif Aydın - Muhammed Hamidullah, "Köle", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26: 237.

¹⁴⁶ Ali Abdulwahid Wafî, "İslamiyete Göre Kölelik", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, trc. Kemal Işık 9/6 (1961): 207.

¹⁴⁷ Ebû Hâmid el-Gazzâlî, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn* (Endonezya: Mektebet-i ve Matba'at-i Kiryat Futra, 1952), 2: 219-221.

¹⁴⁸ en-Nisâ 4/92; el-Mâide 5/89; el-Mücâdele 58/3-4.

¹⁴⁹ Buhâri, "İtk", 14; Ebû Dâvûd, "İtk", 13.

kısmen köle bırakılması mümkün görülmemiştir. İmam Muhammed ve Ebû Yûsuf bu konuda, kısmen azad edilen kölenin hür olarak kabul edileceğini söylemiştir.¹⁵⁰

Köle iman, namaz, oruç gibi malî yönü bulunmayan dinî mükellefiyetler açısından hür insan gibi kabul edilmektedir. Ancak mal varlığına sahip olmadığından, zekât ve hac ibadetlerinden muaf tutulmaktadır. Örneğin, bir köle hac ibadetini edâ ettikten sonra azad edilirse, gücü yettiği takdirde hac ibadetini tekrardan edâ etmekle sorumlu olmaktadır. Hukukî işlemlere konu olması açısından eşya gibi görüldüğü için, bu hususta edâ ehliyetinin tamamından, vücûb ehliyetinin ise bir kısmından mahrum bırakılmaktadır. Bu yönüyle köle, alım-satım, hibe, kira, miras ve vasiyet, müstakil veya müşterek mülkiyete konu olabilmektedir.¹⁵¹ Kölenin başkasının malı olarak kabul edilmesi, onun mal sahibi ve mirasçı olmasına da engel teşkil etmektedir. Ancak İmâmiyye mezhebine göre murisin, kölesinden başka varis bırakmadan vefat etmesi durumunda, köle murisin terekesinden ödemek şartıyla cebri olarak hürriyetine kavuşturulup murise varis olabilmektedir.¹⁵²

Köle ancak efendisinin izniyle evlenebilmekteyken; efendisi de köleyi evlenmeye mecbur edebilmektedir. Eğer efendisinin izni olmadan evlendikten sonra azad edilirse nikahı geçerli olmaktadır.¹⁵³ Kölenin boşama hususunda efendisinin iznine ihtiyacı olmamasının yanı sıra, efendisi kendi isteği üzere kölesinin boşamasını talep edememektedir. Nitekim evlendirdiği cariyesini boşanması için zorlayan kimse hakkında Hz Peygamber, “*Ey insanlar, sizden birisine ne oluyor ki kölesini cariyesiyle evlendirip sonra da onları ayırmak ister. Şüphesiz boşama kadının kocasına aittir*”¹⁵⁴ buyurmaktadır.

Köleler bazı durumlarda efendileri tarafından hukuki işlem yapma izni alabilmektedir. Bu izne sahip olan kölelere me‘zûn denilmektedir. Hanefîlere göre mezun kölenin hukuki işlem ehliyeti bulunmaktadır. Bu sebeple edindiği borçlar kendi sorumluluğunda olup, eğer efendisi kendi malından kölesinin borcunu ödemezse, köle borçları sebebiyle satılığa çıkarılıp borç ödenmektedir. Ayrıca me‘zûn kölenin efendisi dilediği zaman verdiği izni geri alabilmektedir.¹⁵⁵ Efendisinden bedelini ödemek şartıyla

¹⁵⁰ Buhâri, *Keşfü'l-esrâr*, 283.

¹⁵¹ Aydın - Hamidullah, “Köle”, 26: 237-238.

¹⁵² Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku -I-*, 429.

¹⁵³ Burhâneddin Merginânî, *El-Hidâye şerhu Bidâyetü'l-mübedî*, ed. Naim Eşraf (Pakistan: İdâretü'l-Kur‘ân ve'l-Ulûmi'l-İslâmiyye, 1416), 3: 110; Mevsilî, *El-İhtiyâr li-ta‘lîlî'l-Muhtâr*, 3: 109-110.

¹⁵⁴ İbn Mâce, “Talâk”, 31.

¹⁵⁵ Mevsilî, *El-İhtiyâr li-ta‘lîlî'l-Muhtâr*, 2: 102; Serahsî, *Kitâbu'l-Mebsût*, 25: 108-109; Atar, *Fıkâh Usûlü*, 200.

hürriyetini satın almak için anlaşma yapan mükâteb köle¹⁵⁶ ise, yarı bağımsız olduğundan tasarruf ve mülkiyet konularında kölelerden daha geniş yetkilere sahiptir. Mükâteb köle, ticari tasarrufta bulunabilmekte; icâre ve iare akdi yapabilmekte; kazancından ziyafet verebilmekte ve mallara sahip olabilmektedir.¹⁵⁷

Köle hürriyetten mahrum olduğu için had ve kısas gibi Allah haklarını ilgilendiren cezalarda hürlere uygulanan cezaların yarısına, kul hakkını ilgilendiren cezalarda tamamına çarptırılmaktadır. Kölenin kanı ve canı muhafaza edildiğinden öldürülmesi haram kabul edilmektedir. Hanefilere göre köleyi öldüren kimse hür de olsa o kimseye kısas uygulanırken; diğer mezhepler aralarında eşitlik olmadığı için bu durumda hür kimseye kısas uygulanmayacağı görüşünü savunmaktadır.¹⁵⁸

Diyetin gerektiği durumlarda efendisi dilerse kölenin diyetini öder; dilerse de diyeti hak eden kimseye bırakır. Kölenin öldürülmesi durumunda ise, diyet ödenecekse bunu hak eden kölenin efendisidir. Bu diyet, hukuken hür kimseler için belirlenen miktarla aynı olmayıp, kölenin rayiç değeriyle sınırlanır. Bu değer Hanefilere göre hür kimsenin diyetini aşamazken; Şâfiîlere göre bu konuda herhangi bir sınırlama yoktur.¹⁵⁹

3.1.6. Nisyan (Unutma)

Sözlükte unutmak, ertelemek, bilerek veya bilmeden terk etmek anlamlarına gelen nisyan, ihtiyaç duyulduğu zaman bir şeyi hatırlamamak anlamında olup, akıldaki psikolojik çatışma sebebiyle oluşan geçici hafıza bozukluğudur. Başka bir deyişle bilgilerin ve anıların bellekten tümüyle ya da herhangi bir etki sonucu belli bir süre silinmesi veya gerektiği anda anımsanamamasıdır.¹⁶⁰ Psikolojide unutma, hâfizada bulunan bilgilere erişilememesini ifade eder. Bunun sebebi, daha önce öğrenilmiş bilginin artık kayıtlı olmaması ya da kayıtlı olup da o an için çağrışım ilişkilerinin

¹⁵⁶ Mevsilî, *El-İhtiyâr li-ta'îli'l-Muhtâr*, 4: 35.

¹⁵⁷ İbn Kudâme, *El-Muğnî*, 12: 338; Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istulâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 4: 53.

¹⁵⁸ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istulâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 1: 233; Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, 4: 291-293; Atar, *Fıkıh Usûlü*, 200.

¹⁵⁹ Aydın - Hamidullah, "Köle", 26: 240.

¹⁶⁰ Nemle, *El-Mühezzeb fî 'ilmi usûli'l-fıkhî'l-mukâren*, 1: 336; Ebû Zehrâ, *Usûlü'l-fıkh*, 341; Cürçânî, *Mücemü't-ta'rifât*, 202; Hudarî, *Usûlü'l-fıkh*, 95.

kurulamamasıdır.¹⁶¹ Bütün bu sebeplerden ötürü nisyanın vücûb ve edâ ehliyetine etkisi söz konusu değildir.¹⁶²

İslam hukukunda nisyân kavramı iki açıdan değerlendirilmekte, ilkinin Allah haklarının unutulması teşkil etmektedir. Cumhura göre nisyân halindeki kimse, Allah hakkı olan konularda unutarak yaptıklarından belli bir ölçüde mükellef değildir.¹⁶³ Kur'an-ı Kerîm'de, “Allah hiçbir kimseyi, gücünün yetmediği bir şeyle yükümlü kılmaz”¹⁶⁴ buyurulmaktadır. Örneğin, bir kimse Allah'ın adını zikretmeyi unutarak bir hayvanı boğazlasa ya da oruç tutarken unutarak yese günah işlemiş olmaz ve ibadeti geçerli kabul edilmektedir.¹⁶⁵ Ancak bir kimse unutarak namazını kılmazsa, günah işlemiş olmamakla birlikte kaza etmekle sorumlu tutulmaktadır.¹⁶⁶ Nitekim Hz Peygamber “Kim bir namazı unutacak olursa, hatırlayınca derhal kılsın. Unutulan namazın bundan başka kefareti yoktur”¹⁶⁷ buyurmaktadır.

Nisyân kavramının ikinci yönü kul haklarının unutulmasıdır. Unutmanın doğrudan şahsın aleyhine sabit olacak borçları engellemesi sebebiyle kul hakları konusunda bir özür olarak kabul edilmemektedir. Örneğin, bir kimse kendisine ait olduğunu sanarak veya arkadaşının eşyası olduğunu unutarak bir malı telef ederse ya da ona ait olan bir yiyeceği yerse zararını tazmin etmekle yükümlüdür.¹⁶⁸ Nisyân edâ ehliyetine herhangi bir kısıtlama getirmediğinden, bu halde yapılan bütün tasarruflar geçerlidir ve olması gerektiği şekilde sonuçlanmaktadır. Çünkü kişinin unutarak tasarruflarda bulunması söz konusu değildir.¹⁶⁹ Dolayısıyla nisyân halindeki kişinin unuttuğu borçlar da zimmetinden düşmemektedir. Ancak bir kimse ödemesi gereken borcu unuttur ve tazmin etmeden ölürse bu durumda iki ihtimalden söz edilmektedir. Ödemekle yükümlü olduğu borç alışveriş gibi meşru bir sebebe bağlı olarak oluşmuşsa

¹⁶¹ Selçuk Budak, *Psikoloji Sözlüğü* (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2000), 782-783; İbrahim Kâfi Dönmez, “Nisyân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33: 144.

¹⁶² Atar, *Fıkah Usûlü*, 198; Köse, *İslam Hukukuna Giriş*, 102.

¹⁶³ Nemle, *El-Mühezzeb fî 'ilmi usûli'l-fikhi'l-mukâren*, 1: 337.

¹⁶⁴ el-Bakara 2/286.

¹⁶⁵ Ebû Zehrâ, *Usûlü'l-fikh*, 341; Zeydân, *El-Vecîz fî usûli'l-fikh*, 82; Muzafferüddin İbnü's-Sââtî, *Nihâyetü'l-vüsûl ilâ 'ilmi'l-usûl* (Mekke: Ümmü'l-Kurra Üniversitesi Yayınları, 1418), 221.

¹⁶⁶ Takiyüddin Ebû Bekr el-Hisnî, *Kitâbü'l-Kavâ'id* (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1418), 2: 273.

¹⁶⁷ Ebû Dâvud, “Salat”, 11.

¹⁶⁸ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 1: 231; Uzunpostalcı, “İslam Hukukunda Ehliyeti Daraltan veya Ortadan Kaldıran Sebepler”, 71.

¹⁶⁹ Çeker, *İslam Hukukunda Akidler*, 26.

uhrevi bir sorumluluk söz konusu olmazken; gasp gibi gayrı meşru bir sebebe bağlı olarak oluşmuşsa uhrevi sorumluluk oluşturmaktadır.¹⁷⁰

Nisyan halindeki kimsenin boşaması mezheplerin ihtilaf ettiği konulardan biridir. Bir kimse karısını boşamasını bir işin gerçekleşmesi şartına bağlar ve bu şart unuttuğu halde gerçekleşirse, boşamanın vuku bulup bulmayacağı konusunda farklı görüşler mevcuttur. Hanefilere göre boşama hususunda unutan kimse ile hata eden kimse aynı durumdadır. Bu sebeple hata eden kimsede olduğu gibi unutan kimsenin boşaması muteberdir. Ancak durum mahkemeye intikal ederse hakimin kararına bağlı olarak evliliğin devam etmesine hükmedilebilir.¹⁷¹ Şafii ve Hanbelilere göre unutma halindeki kimse mükellef değildir. Dolayısıyla, bu durumdaki boşama da muteber sayılmaz.¹⁷² Bu konuda “*Hata ile yaptığınız bir işte size hiçbir günah yoktur. Fakat kasten yaptığınız şeylerde size günah vardır*”¹⁷³ ayetini ve “*Ümmetimden hata, unutma ve yapmaya zorlandıkları şeylerin hükmü kaldırılmıştır*”¹⁷⁴ hadisini delil gösterirler. Aktaş yaptığı çalışmada, unutma ile yapılan boşamaların muteber sayılmamasının, aile kurumunun kolayca dağılmaması ve istenmeyen neticelerin oluşmaması açısından önem arz ettiğini belirtmiştir.¹⁷⁵ Ancak bu durumda kişinin bunu bir bahane olarak öne sürebileceğini de unutmamak gerekir.

İslam hukukuna göre kişi bir suç işledikten sonra bunu unutarak yaptığını iddia etse de unutma durumuna bakılmaksızın cezalandırılması gerekmektedir. Ancak unutkanlık bunama, Alzheimer gibi bir hastalık sonucu oluşmuşsa, bu durum kişiden cezanın düşmesine sebep olabilmektedir.¹⁷⁶ Çünkü bunama (ateh) cezai ehliyeti etkileyen bir arıza olup, bu durumdaki kimse mümeyyiz çocuk hükmündedir. Bu sebeple iddiada bulunan kimsenin bir uzman tarafından incelenerek, en uygun tespitin yapılması gerekmektedir.

¹⁷⁰ Ahmet Özdemir, “İslam Hukukunda Unutmanın Eda Ehliyeti Üzerindeki Etkileri”, *Turkish Studies* 8/12 (2013): 984.

¹⁷¹ Ebû Zehrâ, *El-Ahvâlü’ş-şahsiyye*, 291.

¹⁷² *El-Mevsûatü'l-fikhiyye*, 40: 265.

¹⁷³ el-Ahzab 33/5.

¹⁷⁴ İbn Mâce, “Talâk”, 16.

¹⁷⁵ Aktaş, *İslam Aile Hukukunda Ehliyet Arızalarının Talak Üzerine Etkileri*, 19.

¹⁷⁶ Karşlı, *Mezheplere Göre Ceza Ehliyeti ve Günümüz Hukukuyla Mukayesesi*, 59.

3.1.7. Ölüm

Doğumla başlayan hayatın, ruhun bedeni terk etmesiyle son bulması ölüm kavramıyla ifade edilmektedir. Ölen kimseye de meyyit denilmektedir. Bu durumda ölüm, hayatın tamamen zıddıdır.¹⁷⁷ Fıkıh literatüründe duyuların ve şuurun kaybolması, gözlerin kayması, solunumun durması, vücudun soğuması, kolların iki yana düşmesi gibi durumlar ölümün gerçekleştiğini gösteren emâreler olarak kabul edilmektedir.¹⁷⁸ Ölüm şahsiyeti tamamen ortadan kaldıran bir durum olduğundan, bazı alimler ölümü bir ehliyet arızası olarak kabul etmemektedir. Çünkü şahsiyetin ortadan kalkmasıyla ehliyet de yok olmaktadır.¹⁷⁹

İslam hukukunda ölüm hukuki açıdan üçlü tasnife tabi tutulmuştur:¹⁸⁰

a. Hakiki Ölüm: Kesin bir biçimde ruhun bedenden ayrılmasıyla gerçekleşen ölümdür. Hakiki ölüm emarelerin izlenimiyle teşhis edilmektedir.

b. Hükmi Ölüm: Sağ veya ölü olduğu hakkında bilgi edinilemeyen kimsenin mahkeme kararıyla ölü sayılmasıdır. Mefkûd ve mürtedin durumu böyledir.

c. Takdîrî Ölüm: Anne karnındaki ceninin müessir fiil uygulayarak düşürülmesiyle gerçekleşen ölümdür. Anne karnındaki ceninin düşürülmesine sebep olan kimseye gurre cezası verilmektedir. Ebu Hanife'ye göre cenin müessir fiil işlendiği sırada canlı olduğundan mirasçı olabildiği gibi, kendisine mirasçı da olunabilmektedir.

Ölen kimse artık hiçbir şeye muktedir olmayacağından edâ ehliyeti ve şer'î mükellefiyetleri tamamen ortadan kalkmaktadır. Dolayısıyla ölümün gerçekleşmesiyle namaz, oruç gibi dünyevi hiçbir hükmün muhatabı olmamaktadır.¹⁸¹ Ölen kimsenin zekatı hususunda ise farklı görüşler mevcuttur. Hanefiler zekatın ibadet yönünü ele almakta, bu sebeple kişinin öldükten sonra ödenmemiş zekatı varsa, bunun terekeden ödenmesine gerek görmemektedir. Diğer mezhepler ise, zekatı mali açıdan değerlendirerek ölümle zekatın düşmeyeceğini savunduklarından, ödenmemiş olan zekat borcunun, kişinin ölümünden sonra terekeden ödenmesi gerekmektedir.¹⁸²

¹⁷⁷ Cürcânî, *Mücemü't-ta'rîfât*, 199.

¹⁷⁸ *El-Mevsûatü'l-fikhiyye*, 39: 248; Hüseyin Esen, "Ölüm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34: 38.

¹⁷⁹ Uzunpostalcı, "İslam Hukukunda Ehliyeti Daraltan veya Ortadan Kaldıran Sebepler", 80.

¹⁸⁰ Yılmaz, *İslam Hukukunda Ehliyeti Daraltan veya Ortadan Kaldıran Sebepler*, 83; Esen, "Ölüm", 34: 39.

¹⁸¹ İbnü's-Sââtî, *Nihâyetü'l-vüsûl ilâ 'ilmi'l-usûl*, 228; Köse, *İslam Hukukuna Giriş*, 103.

¹⁸² Zeydân, *El-Vecîz fî usûli'l-fikh*, 110.

Meyyitin herhangi bir hukuki işlem yapabilmesi söz konusu olmadığından, akit yapabilme yeteneğinden söz etmek de mümkün değildir. Ancak kişinin vasiyet gibi ölümüne bağlı olarak yaptığı tasarrufları geçerlidir.¹⁸³ Ölen kimsenin gasp ettiği ve emanet aldığı mallar sahiplerine iade edilmektedir. Borçları ise varsa mal varlığı veya kefil ile ödenmekte, yoksa düşmektedir.¹⁸⁴

Fakihlerin çoğunluğuna göre kişinin ölümüyle vücûb ehliyeti de ortadan kalkarken; bir gruba göre ölüm gerçekleştikten sonra ölen kişinin hayata bağlı haklarının tasfiye edilmesine kadar vücûb ehliyeti bir süre devam etmektedir. Örneğin bir kimse ölmeden önce umuma açık bir yere kuyu açsa ve kişinin ölümünden sonra da oraya bir hayvan düşüp telef olsa, hayvanın kıymeti ölen kimsenin terekesinden karşılanmaktadır.¹⁸⁵

Kişinin iradesinden bağımsız olarak meydana gelen ve ehliyeti çeşitli yönlerden etkileyen semâvi arızalar içerisinde en kısıtlayıcı hükümlere maruz bırakan cünûn halidir. Şahsın tamamen ehliyetsiz sayılmasına sebep olan cünûn, tıpta akıl hastalığı kapsamındaki rahatsızlıkların muâmelât açısından değerlendirilmesi noktasında kriter kabul edilen başlıca arızadır. Atehin ise özellikle Alzheimer hastalığının ilk evresinde varlığından söz edilmektedir. Diğer semâvi arızalar ehliyete doğrudan etki etmediği gibi bu çalışmada ele alınan hastalıklarla da bir bağlantısı bulunmamaktadır.

3.2. Mükteseb Arızalar (عوارض المكتسبة)

Meydana gelmesi mükellefin veya üçüncü şahsın kesb, ihtiyar ve iradesiyle mümkün olan, sonradan kazanılmış olup ehliyeti olumsuz yönde etkileyen durumlara mükteseb arızalar denir.¹⁸⁶ Mükteseb arızalar; cehl, hata, hezl, sefeh, sekr ve ikrah olarak sınıflandırılmıştır.

¹⁸³ Çeker, *İslam Hukukunda Akidler*, 26.

¹⁸⁴ İbnü's-Sââtî, *Nihâyetü'l-vüsûl ilâ 'ilmi'l-usûl*, 229; Atar, *Fıkıh Usûlü*, 199; Nuray Topdemir, *İslam Fıkıhında Ehliyet Arızalarının İbadetlere Etkisi* (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007), 63.

¹⁸⁵ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku -I-*, 248; Topdemir, *İslam Fıkıhında Ehliyet Arızalarının İbadetlere Etkisi*, 62.

¹⁸⁶ Zeydân, *El-Vecîz fî usûli'l-fikh*, 101.

3.2.1. Cehl (Bilmemek)

Lügatte bilmenin zıddı olan cehl, ıstılahta dini konuda bilinmesi gereken bir şeyin bilinmemesi olarak tarif edilmektedir.¹⁸⁷ Bilgisizlik kişide doğuştan gelen bir husustur. Nitekim Yüce Allah, “Sizler hiçbir şey bilmez bir durumdayken Allah sizi analarınızın karnından dışarı çıkardı”¹⁸⁸ buyurmaktadır. Bilgisizlik ancak ilmi öğrenmekle giderilmektedir. Bu sebeple kişinin kendi iradesiyle dini hükümleri öğrenmeyi reddetmesi veya ertelemesi mükteseb arızalardan kabul edilmektedir.¹⁸⁹ İslam Hukukunda cehalet mahiyeti bağlamında iki kısımda değerlendirilmektedir. Bir şey bilmeyen kimsenin, bilmediği şeyin aksini iddia etmesine mürekkeb cehalet; bilmediği şeyin aksini iddia etmeksizin oluşmasına basit cehalet denmektedir.¹⁹⁰

Bilmemek aslen bir ehliyet arızası değildir. Çünkü Müslümanların yaşadığı ve İslam hukuk kurallarının uygulandığı bir bölgede, bilmemek bir arıza olarak kabul edilmemektedir. Dolayısıyla Kur’an, Sünnet ve icmâ ile sabit bir hükmün, orada yaşayanlar tarafından bilinmesi gerekmektedir. Dârü’l-İslam’da yaşayan bir kişinin namaz, oruç gibi ibadetlerin farz olduğunu; içki, zina gibi fiillerin ise haram olduğunu bilmemesi bir arıza sayılmamaktadır.¹⁹¹

Bazı durumlarda ise bir ehliyet arızası kabul edilmektedir. Örneğin bir kimse, vekillikten azledildiğini bilmeden vekaleten tasarrufta bulunmaya devam ediyorsa, azledildiğini öğrenene kadar yaptığı tasarruflar geçerlidir. Aynı şekilde şuf’a hakkına sahip olan kişinin, komşusunun evi sattığından haberinin olmaması da bir arıza sayılmaktadır.¹⁹² Dârü’l-harbte Müslüman olan bir şahsın, henüz öğrenemediği İslami hükümler konusunda da cehalet durumu geçerli olmaktadır. İmam Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel, dârü’l-harbte yaşaması sebebiyle içki içmenin yasaklanmış olduğunu öğrenme imkanı olmayan kimse için cezanın düşeceğini savunmaktadır.¹⁹³

¹⁸⁷ Cürçânî, *Mücemü't-ta'rîfât*, 72; *El-Mevsûatü'l-fıkhiyye*, 16: 197.

¹⁸⁸ en-Nahl 16/78.

¹⁸⁹ Muharrem Önder, “İslam Hukukunda Bilgisizlik (Cehl) ve Hukukî Etkileri”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/2 (2010): 282.

¹⁹⁰ Hakkı Aydın, “İslam ve Türk Ceza Hukukunda Hukukî Bilmeme (Cehalet)”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12 (1995): 247.

¹⁹¹ Ebû Zehrâ, *Usûlü'l-fikh*, 347; İbrahim Kâfi Dönmez, “Cehâlet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7: 2200.

¹⁹² Zeydân, *El-Vecîz fî usûli'l-fikh*, 113; Uzunpostalcı, “İslam Hukukunda Ehliyeti Daraltan veya Ortadan Kaldıran Sebepler”, 84.

¹⁹³ *El-Mevsûatü'l-fıkhiyye*, 16: 199; Zeydân, *El-Vecîz fî usûli'l-fikh*, 114; Karşı, *Mezheplere Göre Ceza Ehliyeti ve Günümüz Hukukuyla Mukayesesi*, 62.

3.2.2. Hata

Lügatte “bir iş yaparken, düşünürken veya konuşurken ortaya çıkan yanlışlık, hedeflenen tutturamama”¹⁹⁴ olarak tanımlanan hata, insanın kastı olmaksızın, isteği dışında gelişen söz ve fiiller anlamına gelmektedir. Ebû Yûsuf hatayı, "kişinin murat ettiği şeyin dışında veya istemediği bir şeye isabet kaydetmesi" şeklinde tanımlamıştır.¹⁹⁵ Hata, tedbirsizlik ve dikkatsizlik sonucu oluşabilmektedir.

Hata yapan kimsenin akli melekeleri yerinde olduğundan vücûb ve edâ ehliyeti üzerinde engelleyici hiçbir etkisi yoktur. Bununla birlikte, bazı tasarruflar söz konusu olduğunda hata, özür olarak kabul edilmektedir. Örneğin, hata ile fetva veren müftiye günah yoktur. Mükellef, yapması gereken her şeyi yaptıktan sonra Allah haklarını içeren bir konuda hata ederse, bu da özür olarak kabul edilmektedir. Bir kimse, başkasına sorup öğrenmesi mümkün olmayan bir durumda kendi içtihadı neticesi bulduğu kibleye doğru namaz kıldıktan sonra, kiblenin yanlış olduğunu öğrense bu kimseye günah yoktur ve namazını tekrar etmesi gerekmemektedir. Aynı şekilde oruçluyken hataen yiyip içen kimsenin orucu bozulmamaktadır.¹⁹⁶ Nitekim Yüce Allah, “...yanıldığınız hususta size günah yoktur...”¹⁹⁷ buyurmaktadır.

Hata, kul haklarını ilgilendiren fiillerde özür kabul edilmez. Bu sebeple bir kimse başkasının malını hataen telef etse, zararını tazmin etmekle yükümlüdür. Çünkü tazminat fiilin değil, malın karşılığıdır.¹⁹⁸ Bu şekilde yapılan bütün hukuki tasarruflar da geçerli sayılmaktadır. Bir kimse hata ile yaptığı alım-satım, icare vb. akitler hükmen muteber olsa da rıza bulunmadığı için fasit kabul edilmektedir.¹⁹⁹ Hataen yapılan boşama ise cumhur açısından geçersizken; Hanefilere göre bu durumdaki boşama kazaen geçerlidir. Ancak bu boşamadan adamın karısı dışında kimsenin haberi yoksa, evlilikleri devam etmektedir.²⁰⁰

Hata ile suç işleyen bir kimseye ceza uygulanırken hatası göz önünde bulundurulmaktadır. Çünkü hata şüphe uyandıran bir husustur; şüphe de kısas ve had

¹⁹⁴ H. Yunus Apaydın, “Hata”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16: 437.

¹⁹⁵ Ya‘kûb b. İbrâhîm Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Harâc* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1399), 156; Cürçânî, *Mücemü't-ta'rifât*, 88.

¹⁹⁶ Zeydân, *El-Vecîz fî usûli'l-fikh*, 115; *El-Mevsûatü'l-fikhîyye*, 19: 133.

¹⁹⁷ el-Ahzâb 33/5.

¹⁹⁸ İbn Melek, *Şerhu Menâri'l-envâr fî usûli'l-fikh*, 368.

¹⁹⁹ Köse, *İslam Hukukuna Giriş*, 104; Topdemir, *İslam Fıkhdında Ehliyet Arızalarının İbadetlere Etkisi*, 93.

²⁰⁰ Ebû Zehrâ, *El-Ahvâlü's-şahsiyye*, 291.

cezalarını düşürücü unsurlar arasında yer almaktadır. Bu durumdaki kimseye, kasıtlı olarak suç işleyen kimse ile aynı cezanın verilmesi söz konusu değildir. Dolayısıyla hataen suç işleyen kimseye kısas ve had cezasının aksine, diyet cezası verilmektedir.²⁰¹

3.2.3. Hezl

Lügatte şaka yapmak, ciddiyetsiz davranmak anlamına gelen hezl, yapılan fiil veya söylenen sözün ciddi olmaması, neticelerinin meydana gelmesinin istenmemesi olarak tanımlanmakta; şaka yapan kimseye de hâzil denilmektedir. Hâzil olan kimse, sözlerinin ve yaptığı işlerin neticesinin hasıl olmasını istememekte, onları şekil olarak yerine getirmektedir.²⁰²

Hezlin akla herhangi bir müdahalesi olmadığından, vücûb ve edâ ehliyetini ortadan kaldıran bir unsur da değildir. Ancak hâzilin bazı tasarrufları geçersiz kabul edilmektedir.²⁰³ Örneğin, tiyatro sergilerken oyuncuların birinin diğerine bir şey hibe etmesi ya da sınıfta ders yapılırken boşama lafzının zikredilmesi hiçbir sonuç doğurmazken; kişinin Allah'ı inkar edici bir söz söylemesi hüküm doğurmaktadır.²⁰⁴ Bu açıdan hâzilin tutum ve davranışları üçlü tasnife tabi tutulmaktadır:

a. İnanç konusunda hezl: Hâzil, Allah'a şirk koşmak gibi küfrü gerektiren bir söz sarf ederse, şaka yapmış olsa da inkar etmiş sayılmakta ve bu kimse dinden çıkmaktadır. Bu durumdaki kimse neticeyi kastetmese bile, İslam diniyle alay etmiş olmaktadır.²⁰⁵ Nitekim Yüce Allah, "*Onlara soracak olsan mutlaka, "Biz lafa dalıyor eğleniyorduk, hepsi bu!" derler. De ki: "Siz Allah ile, O'nun âyetleriyle ve peygamberiyle mi eğleniyordunuz?" Mazeret ileri sürmeye kalkmayın. İman ettiğinizi söyledikten sonra inkârcılığınızı açığa vurdunuz. İçinizden bir kısmını affetsek de, diğer bir kısmını günaha ısrarcı davranmış oldukları için azaba uğratacağız.*"²⁰⁶ buyurmaktadır.

b. Haber verme/ikrar konusunda hezl: Bir konuda ikrarın sahih olabilmesi için, ikrar eden kişinin durumuna bakılmaktadır. İkrar eden kimsenin de

²⁰¹ *El-Mevsûatü'l-Fıkhîyye*, 19: 133; İbn Melek, *Şerhu Menâri'l-envâr fi usûli'l-fıkh*, 368; Bilmen, *Hukûk-ı İslâmîyye ve Istılâhât-ı Fıkhîyye Kâmusu*, 1: 237.

²⁰² Cürcânî, *Mücemü't-ta'rîfât*, 215; Uzunpostalcı, "İslam Hukukunda Ehliyeti Daraltan veya Ortadan Kaldıran Sebepler", 95.

²⁰³ *El-Mevsûatü'l-fıkhîyye*, 42: 271-272.

²⁰⁴ H. Yunus Apaydın, "Hezl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17: 307.

²⁰⁵ Zeydân, *El-Vecîz fi usûli'l-fıkh*, 117.

²⁰⁶ et-Tevbe 9/65-66.

ikrarında şaka yapıyor olması, haberin sahih ve doğru olmasına engel olmaktadır. Bu sebeple hâzilin verdiği haber geçersizdir, hiçbir hükmü yoktur. Dolayısıyla konuşmasında ciddiyetsiz olan bir kişinin, alım satım, kira akdi gibi akitleri ve kısas olunacak olan bir kişiyi bağışlaması gibi ileride dönülmesi mümkün olmayan şeyleri meydana getirecek haberlerine itibar edilmemektedir.²⁰⁷

c. Hukuki tasarruflarda hezl: Hezl hukuki tasarrufların bir kısmını geçersiz kılarken, bir kısmına hiçbir etkisi bulunmamaktadır. Nikâh, talâk, köle azadı gibi tasarruflarda hezlin hiçbir etkisi yoktur, yapılan tasarruflar geçerliliğini korumaktadır. Hz Peygamber bu hususta “*Üç şey vardır ki bunların ciddi olarak yapılması da şaka olarak yapılması da ciddidir. Bunlar: nikâh, talak ve talaktan vazgeçme*”²⁰⁸ buyurmuştur. Bu hadisten de hareketle Hanefî, Şâfiî ve Malikiilere göre şaka ile yapılan talak geçerlidir. Boşama lafzını şaka amacıyla kullanan kimse, boşanmayı kastetmese bile şer’i hükümle alay etmiştir; bu sebeple de ceza olarak boşamanın gerçekleşmesine hükmedilmektedir.²⁰⁹

Hezl alışveriş, icare akdi vb. feshedilmesi mümkün olan tasarruflarda etkilidir ve tasarrufların fasid ya da bâtıl olmasına sebep olmaktadır. Hezl ile yapılan bey‘ akdi fasid kabul edilse de taraflar dilemesiyle daha sonradan sahih hale getirebilmektedir. Hezl ile akid oluşturan taraflar, hezl üzerine akdi yapmak veya bundan vazgeçmek gibi bir şey düşünmediklerini ittifakla açıklar veya görüş ayrılığı içinde olurlarsa Ebû Hanife’ye göre bu akit sahih olmaktadır.²¹⁰

3.2.4. Sefeh

Sefeh kelimesi ‘se-fi-he’ kökünden masdar olup, tutumda hafiflik anlamına gelmektedir.²¹¹ Bu kavram Mecellede “*malını beyhûde yere sarf ile, masârifinde tebzîr ve isrâf ile izâ’a ve itlâf eden kimsedir. Ebleh ve sade dil olmak hasebiyle, kâr ve temettu’ yolunu bilemeyip de, ahz ve i’tâsında aldana gelen kimseler dahi sefîh addolunur*”²¹²

²⁰⁷ Ebû Zehrâ, *Usûlü’l-fikh*, 102; Atar, *Fıkıh Usûlü*, 203.

²⁰⁸ Ebû Dâvûd, “Talâk”, 9.

²⁰⁹ Ebû Zehrâ, *El-Ahvâlü’s-şahsiyye*, 289; Serahsî, *Kitâbu’l-Mesûd*, 5: 95; Aktaş, *İslam Aile Hukukunda Ehliyet Arızalarının Talak Üzerine Etkileri*, 41-42.

²¹⁰ Zeydân, *El-Vecîz fî usûli’l-fikh*, 118; Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 1: 236; Topdemir, *İslam Fıkıhında Ehliyet Arızalarının İbadetlere Etkisi*, 141; Köse, *İslam Hukukuna Giriş*, 104.

²¹¹ Cürcânî, *Mücemü’t-ta’rifât*, 103; Mehmet Onur, “İslam Hukukunda Sefeh Durumu ve Sefihin Hacri”, *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/5 (2016): 108.

²¹² Mecelle, md.946.

şeklinde açıklanmıştır. Buradan da anlaşıldığı üzere sefeh, akıl mevcut olduğu halde aklın ve dinin gereğine aykırı şekilde malda tedbirsizlik olarak tanımlanmakta, böyle hareket eden kişi ise sefih olarak adlandırılmaktadır.²¹³ Bayraktar'ın tespitine göre, günümüzde oniomania olarak bilinen alışveriş hastalığı gibi dürtüsel rahatsızlıklar da sefeh olarak değerlendirilebilir.²¹⁴ Bakıldığında insanın gereksiz yere para harcamasına sebep olan bu bozukluk sefehin tanımıyla da uyuşmaktadır. Bu tespite ilaveten patolojik kumar olarak adlandırılan ve kişinin dürtü kontrol bozukluğu sebebiyle kazandığı parayı bilinçsizce harcamasına sebep olan akıl hastalığı da sefeh kapsamında değerlendirilebilmektedir. Bu konu tezin ikinci bölümünde Dürtü Kontrol Bozuklukları başlığı altında detaylı olarak açıklanacaktır.

Sefihin durumu değerlendirilirken fakihlerin delil olarak gösterdikleri ana kaynak, “Allah’ın geçiminize dayanak kıldığı mallarınızı sefihe vermeyin; o mallarla onları besleyin, giydirin ve onlara güzel şeyler söyleyin”²¹⁵ ayetidir. Sefih olmanın vücûb ve edâ ehliyetine doğrudan hiçbir tesiri yoktur. Ancak bu ayetten de hareketle sefehin malî konularda hacr altına alınması esas alınmış,²¹⁶ bu durumun ortaya çıkma zamanına göre fakihler tarafından farklı görüşler ileri sürülmüştür:

a. Sefih olarak bulûğa erenler: Sefih olarak bâliğ olan kimselere mallarının teslim edilmeyeceği konusunda cumhur ittifak etmektedir. Buna göre sefih olan kimse bulûğa erdikten sonra rüşdünü ispat ederse malları kendisine teslim edilmektedir. Ebû Hanife bunun aksine, 25 yaşına girdikten sonra sefihlik durumu devam etse bile kişiye mallarının teslim edilmesi gerektiğini belirtmektedir. İmameyn, Şâfii, Maliki ve Hanbeliler ise, kaç yaşına gelirse gelsin rüşdüden emin olunmayan sefihe mallarının teslim edilmeyeceği görüşünü savunmaktadır.²¹⁷

b. Bulûğdan sonra sefih olanlar: İmameyn’in de içinde bulunduğu cumhura göre sefeh, mali tasarruflar açısından her durumda hacr sebebidir. Bu görüşü savunanlar Kur’ân’da yer alan, “Eğer borçlu akılca zayıf veya eksik yahut kendisi yazdıramaz durumda olursa velisi adaletle yazdırsın”²¹⁸ ayetini ve Hz. Ali’nin hacr için halifeye başvurmasını delil olarak kabul etmektedir. Ebû Hanife ve Zahirilere göre ise, kişinin özgürlüğünü zedelediği için bulûğa erdikten sonra sefih olan bir kimse

²¹³ İbn Melek, *Şerhu Menâri’l-envâr fî usûli’l-fikh*, 366; Atar, *Fıkıh Usûlü*, 206.

²¹⁴ Bayraktar, *İslam Hukuku Açısından E-Ticaret*, 53.

²¹⁵ en-Nisâ 4/5.

²¹⁶ Şa’ban, *İslâm Hukuk İlminin Esasları (Usûlü’l Fikh)*, 300.

²¹⁷ Buhâri, *Keşfü’l-Esrâr*, 4: 370; Zeydân, *El-Vecîz fî usûli’l-fikh*, 120; Atar, *Fıkıh Usûlü*, 206.

²¹⁸ el-Bakara 2/282.

hacredilemez. Bu görüşü savunanlara göre söz konusu ayet sefihın borçlanabileceğini göstermektedir.²¹⁹

Sonuç olarak hacr altında bulunan sefih malî konularda mümeyyiz çocuk gibidir. Dolayısıyla tamamen zararına olan tasarrufları geçersizken; tamamen yararına olan tasarrufları kanuni temsilcinin izni olmaksızın geçerlidir. Mahiyeti itibariyle fayda veya zarar sağlayabilecek tasarrufları ise kanuni temsilcinin iznine bağlı olarak sonuçlanmaktadır. Burada istisna olarak mal varlığının üçte biri oranında vasiyet hakkının varlığı söz konusudur Hacr altındaki sefihın mümeyyiz çocuktan tek farkı nikah ve boşamasının geçerli olmasıdır.²²⁰ Bunların dışında sefihın edâ ehliyeti tam olduğundan ibadetlerle mükellef olduğu gibi cezai sorumluluğu da tamdır. Ayrıca sefihın mahcur olmadan yaptığı tasarrufları da geçerli kabul edilmektedir.²²¹

3.2.5. Sekr (Sarhoşluk)

Lügatte sarhoşluk anlamına gelen sekr, içki vb. maddelerin alınmasıyla, ayıldıktan sonra yapılanların hatırlanamayacağı ölçüde aklın yitirilmesidir.²²² İçkinin haram olması “*Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar, fal okları şeytan işi iğrenç şeylerdir. Bunlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz*”²²³ ayetiyle sabittir. Sarhoşluğun ölçüsü hakkında farklı görüşler mevcuttur. Ebû Hanife sarhoşu “erkeği kadından, yeri gökten ayırt edemeyen kimse” şeklinde tanımlamaktadır.²²⁴ İmameyn’in de içinde bulunduğu cumhur ise “kişinin sözünde hezeyan etmesi, ne söylediğini bilmez hale gelmesi” olarak ifade etmektedir.²²⁵

İslam hukukunda sarhoşluğun vücûb ehliyetine hiçbir etkisi bulunmamakta, edâ ehliyetine etkisi ise sarhoşluğun oluşma şekline göre değişmektedir:

a. Haram olmayan yoldan sarhoşluk: Tedavi amacıyla alınan ilaçla veya susuzluktan ölecek dereceye gelen kimsenin içki içmesiyle oluşan sarhoşluk bu kapsamda değerlendirilmektedir. Zikredilen yollarla sarhoş olan kimse baygın gibi olduğundan, şer’an yaptıklarından sorumlu tutulmamaktadır. Bu durumdaki kimsenin

²¹⁹ Ebû Zehrâ, *Usûlü’l-fikh*, 103; Yaman - Çalış, *İslam Hukukuna Giriş*, 238-239; Uzunpostalcı, “İslam Hukukunda Ehliyeti Daraltan veya Ortadan Kaldıran Sebepler”, 88.

²²⁰ Köse, *İslam Hukukuna Giriş*, 106.

²²¹ Mevsîlî, *El-İhtiyâr li-ta’lîlî’l-Muhtâr*, 2: 96.

²²² Cürcânî, *Mücemü’t-ta’rifât*, 103-104.

²²³ el-Mâide 5/90.

²²⁴ Mevsîlî, *El-İhtiyâr li-ta’lîlî’l-Muhtâr*, 4: 97.

²²⁵ Abdulkâdir Üdeh, *Seküler Ceza Hukuku Kurumlarıyla Mukayeseli İslam Ceza Hukuku*, trc. Ali Şafak (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2012), 1: 594.

alım-satım, boşama vb. tasarrufları geçersiz olmaktadır. Ancak başkalarına verdiği zararı tazmin etmekle mükelleftir.²²⁶ Cumhur, zorla veya isteyerek sarhoş edici olduğunu bilmediği bir maddeyi içip sarhoş olan veya tedavi amacıyla içtiği ilaçla sarhoş olan kimseye, işlediği suçlar dolayısıyla ceza verilmeyeceği hususunda hemfikirdir.²²⁷

b. Haram yoldan sarhoşluk: Şarap vb. sarhoş edici bir maddenin bilerek alınması sonucunda oluşan sarhoşluk bu kapsamda değerlendirilmektedir. Bu yolla sarhoş olan kimsenin edâ ehliyeti tam olarak devam etmekte; dolayısıyla dinî edâ ehliyeti kalkmadığı için yerine getirmediği ibadetlerinden ötürü günahkar olmaktadır.²²⁸ Haram yoldan sarhoş olan kimse şuurunu kendi iradesiyle kaybettiğinden hukuki işlemleri geçerlidir ve sahih kabul edilmektedir.²²⁹ Ancak Hanefiler dinden dönme, zina-ıçki içme-hırsızlık ikrarı gibi sonradan dönülmesi mümkün olan tasarruflar konusunda istisnada bulunmakta ve bu tasarrufların geçersiz olduğunu söylemektedir.²³⁰ Ahmed b. Hanbel ise, meydana getirdiği sonuç açısından değerlendirdiği için sarhoşluğun edâ ehliyetini geçici olarak kaldırdığını savunmaktadır. Bu sebeple sarhoş kimsenin had veya kısası gerektiren bir suç işlediğinde, had veya kısas ile cezalandırılması mümkün değildir. Sarhoşun lafızları, iradeye dayanmayacağı için hukuki tasarrufları da muteber kabul edilmemektedir.²³¹

İçki içmenin cezası seksen değnek olup, keyfiyet olarak zina cezası; kemmiyet ve suçun sabit olması bakımından ise kazf cezası gibidir. Ancak zamanaşımı, ikrar ve şahitlikten dönme gibi sebeplerle içki içene uygulanacak olan had cezası düşmektedir. Eğer had cezası uygulanacaksa sarhoşluk halinin geçmesi gerekmektedir.²³²

3.2.6. İkra

Lügatte rıza göstermemek, istememek anlamlarındaki “kerh” kökünden türeyen ikra, tehdidini gerçekleştirilmeye muktedir bir şahsın, başka bir şahsı hukuken yapmakla mükellef olmadığı bir fiili yapmaya zorlaması olarak tanımlanmaktadır. Zorlayan kişiye

²²⁶ Hudarî, *Usûlü'l-fikh*, 98; Atar, *Fıkıh Usûlü*, 201; Şa'ban, *İslâm Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l Fıkıh)*, 301.

²²⁷ Zeydân, *El-Vecîz fî usûli'l-fikh*, 128-129; Üdeh, *Seküler Ceza Hukuku Kurumlarıyla Mukayeseli İslam Ceza Hukuku*, 1: 594.

²²⁸ Atar, *Fıkıh Usûlü*, 201.

²²⁹ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi' fî tertîbi's-şerâi'*, 9: 213; İbn Kudâme, *El-Muğni*, 10: 345.

²³⁰ Koçak, “Ehliyete Tesiri Açısından Sarhoşluk”, 106.

²³¹ Ebû Zehrâ, *Usûlü'l-fikh*, 346.

²³² Merginânî, *El-Hidâye şerhu Bidâyetü'l-mübedî*, 4: 134-135; Mevsilî, *El-İhtiyâr li-ta'lili'l-Muhtâr*, 4: 98.

mükrih, zorlanan kişiye mükreh denilmektedir.²³³ Serahsî ise ikrahı, “kişinin başkasına karşı yaptığı bir fiildir. Bu fiil sebebiyle başkasının rızası ortadan kalkar ve ihtiyârı bozulur ama mükrehin ehliyeti yok olmaz ve hitabı ortadan kalkmaz²³⁴” şeklinde açıklamaktadır. Bu izahtan da anlaşıldığı üzere ikrah rıza ve ihtiyarı ortadan kaldırırsa da ehliyete etkisi yoktur.

İkrahın geçerli olabilmesi için mükrihin tehdidini gerçekleştirmeye gücünün yetmesi, mükrehin de tehdit karşısında korkması ve tehdidi anında gerçekleştireceğinden emin olması gerekmektedir. Ayrıca mükrehin kurtulma umudu olmamalı; tehdit öldürme, yaralama, bir uzvu kesme, hapsedme vb. türlerden olmalıdır. Aksi takdirde ikrahın hiçbir geçerliliği yoktur.²³⁵ İkrah tasarruflara etkisi açısından ikili tasnife tabi tutulmuştur:

a. İkrâh-ı mülci: Mükrehin öldürmekle, bir a'zâsını kesmekle veya toplumda tanınan bir kişinin alçaltıcı muameleyle tehdit edilmesi gibi kişinin tahammül sınırlarını aşan ikrah bu kapsamda değerlendirilmektedir. Diğer bir deyişle mükrihin mükrehi, “şu işi yapmazsan seni öldürürüm” şeklinde tehdit etmesidir. Bu tür ikrah ihtiyarı bozduğu gibi, rızayı da ortadan kaldırmaktadır.²³⁶

b. İkrâh-ı gayr-ı mülci: Mükrehin hapsedmek, öldürmeyecek şekilde dövmek vb. şekillerde, “şu işi yapmazsan seni döverim” gibi lafızlarla tehdit edilmesi bu kapsamda değerlendirilmektedir. Bu tür ikrah ihtiyarı bozmasa da rızayı ortadan kaldırmaktadır.²³⁷ Bu ikili ayırım Mecellede “İkrâh iki kısımdır: Kısım-ı evvel, ikrâh-ı mülci'dir ki, itlâf-ı nefis, ya kât'-ı uzuv yahut bunlardan birine müeddî olur. Darb-ı şedid ile olan ikrâhtır. Kısım-ı sâni: İkrâh-ı gayr-i mülci'dir ki, yalnız gam ve elemi mûcib olur, darb ve habs gibi şeylerle olan ikrâhtır”²³⁸ şeklinde açıklanmaktadır.

i. Mükrehin sözlü tasarrufları: İkrahın sözlü tasarruflara etkisi konusunda fakihler ihtilafa düşmüştür. Hanefilere göre ikrah ile yapılan nikah, talak,

²³³ Cürcânî, *Mücemü't-ta'rifât*, 31; Şa'ban, *İslâm Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l Fıkh)*, 302; Ali Bardakoğlu, “İkrah”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 12: 30.

²³⁴ Serahsî, *Kitâbu'l-Mebsût*, 24: 38.

²³⁵ Ebû Muhammed el-Ferrâ' el-Begavî, *et-Tehzîb fî Fikhi'l-İmâm eş-Şâfiî*, thk. Adil Ahmed Abdülmevcud ve Ali Muhammed Muavved (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418), 7: 65; Buhâri, *Keşfü'l-esrâr*, 4: 386; Mesut Bayar, *İslam Hukukunda İkrah ve Hukuki Sonuçları* (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012), 63.

²³⁶ Mevsilî, *El-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr*, 2: 105; Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fikhiyye Kâmusu*, 1: 238; Atar, *Fıkıh Usûlü*, 203.

²³⁷ Hudarî, *Usûlü'l-fıkh*, 106; Saffet Köse, “İslam Hukukunda İkrâhın Sözlü Tasarruflarla Tesiri Konusundaki Tartışmalar ve Sosyal Hayattaki Yansımaları”, *Diyanet İlmî Dergi* 32/2 (1996): 37; Bardakoğlu, “İkrah”, 12: 33.

²³⁸ Mecelle, md.949.

köle azadı gibi feshi mümkün olmayan sözlü tasarruflar muteberken; bey‘, kira akdi gibi feshi mümkün olan sözlü tasarruflar ise muteber olmayıp fasiddir ve ancak ikrah kalktıktan sonra mükrehin onay vermesiyle geçerli olabilmektedir. Hanefiler dışındaki mezheplere göre ikrah altında yapılan sözlü tasarrufların tamamı geçersiz sayılmaktadır. Bunun dışında ikrar ile yapılan sözlü tasarrufların tamamının geçersiz olduğu konusunda mezhepler görüş birliğindedir. Çünkü kişinin ikrah durumunda olmaması ikrarın geçerli olması için gerekli şartlardandır.²³⁹

ii. Mükrehin fiili tasarrufları: Bu konuda mükrehin fiilleri üç kısımda ele alınmıştır:

1. *Zaruret halinde mubah olan fiiller:* Zaruret halinde içki içmek, murdar hayvan eti yemek gibi mubah olan fiiller, ikrah altında da mubah kılınmıştır. O halde öldürülmekle tehdit edilen mükrehin içki içmek vb. fiilleri yerine getirmesinde hiçbir sakınca bulunmamaktadır. Aksine ikrah edilen fiilleri yerine getirmeyip canını riske atması yasaklanmıştır.²⁴⁰ Nitekim Yüce Allah, “*Allah size yalnızca murdar eti, kanı, domuz etini ve Allah’tan başkasının adına kesilmiş olanı haram kıldı. Ama biri zorda kalırsa, haksızlığa sapmadıkça, sınırı aşmadıkça kendisine günah yoktur. Biliniz ki Allah bağışlayıcıdır, merhametlidir*”²⁴¹ buyurmuştur.

2. *Zaruret halinde ruhsat verilmiş fiiller:* İkrah sebebiyle kalben olmamak şartıyla Allah’ı inkar etmek; namaz, oruç vb. ibadetleri terk etmek, zina iftirasında bulunmak, birisinin malına zarar vermek gibi fiiller bu kâbildendir. Mükrehin, ikrah altında bu fiilleri yerine getirmesinde hiçbir günah yoktur. Ancak sabreder, ikrahı yerine getirmez ve eziyet görürse sevap kazanır.²⁴² Ammar b. Yâsir’in inkara zorlanmasının ardından nâzil olan, “*Kim iman ettikten sonra Allah’ı inkâra saparsa -kalbi imanla dolu olduğu halde baskı altında kalanın durumu müstesna olmak üzere- kim kalbini inkâra açarsa işte Allah’ın gazabı bunlardır; bunlar için çok büyük bir azap vardır*”²⁴³ ayeti bu hükmün kanıtı niteliğindedir. Buna ilaveten mükrehin, ikrah altındayken verdiği zararı, mükrih tazmin etmekle yükümlüdür.²⁴⁴

²³⁹ Zeydân, *El-Vecîz fî usûli’l-fikh*, 138; Serahsî, *Kitâbu’l-Mebsût*, 24: 83; Kâsânî, *Bedâiu’s-sanâi’ fî tertîbi’ş-şerâi’*, 10: 103.

²⁴⁰ Ebû Zehrâ, *Usûlü’l-fikh*, 360; Atar, *Fıkıh Usûlü*, 204; Sadi İçli, *Klasik Fıkıh Doktrininde İkrah ve Öldürmede İkrahın Sonuçları* (Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007), 35.

²⁴¹ el-Bakara 2/173.

²⁴² Mevsîlî, *El-İhtiyâr li-ta’lîli’l-Muhtâr*, 2: 106; Zeydân, *El-Vecîz fî usûli’l-fikh*, 142.

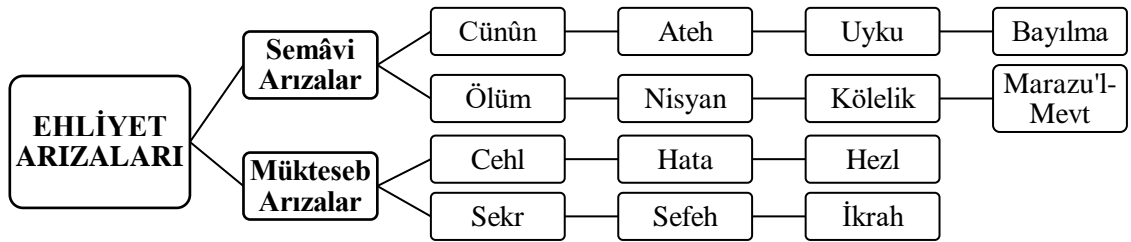
²⁴³ en-Nahl 16/106.

²⁴⁴ Atar, *Fıkıh Usûlü*, 205.

3. *Hiçbir şekilde ikrah ile sakıt olmayan fiiller:* Haksız yere bir kimseyi öldürmek, öldürmeyle neticelenecek şekilde dövme, zina yapmak gibi fiiller bu kâbildendir. Üçüncü şahsa da zarar veren bu tür fiiller için hiçbir mazeret geçerli değildir. Bir kimsenin ikrah sebebiyle öldürülmesi sonucunda cezanın kime verileceği konusunda mezhepler farklı görüşler ileri sürmüştür. Hanefilere göre bu durumda kısas cezası mükrihe verilirken; Şâfiilere göre kısas cezası hem mükrehe hem de mükrihe verilmektedir. Çünkü durum ne olursa olsun bir kimsenin haksız yere öldürülmesi caiz olmadığından; hem öldüren hem de öldürmesi için zorlayan kimse suçludur.²⁴⁵

Mükrehin zina yapması da haksız yere bir kimseyi öldürmesi gibidir. Cumhur, zina cezasının mükrehe uygulanacağı konusunda ittifak etmiştir. Ancak Hanefiler şüphe sebebiyle had uygulanmayacağını savunurken; Şâfiiler bu durumda mükrehe had uygulanması gerektiğini savunmaktadır.²⁴⁶ Hanefiler, Hz Peygamberden nakledilen “*Şüphe durumlarında hadleri kaldırın*”²⁴⁷ hadisini görüşlerine delil olarak göstermektedirler.

Birtakım etkenler neticesinde ortaya çıkarak kısıtlayıcı rol oynayan müteseb arızaların, semâvi arızalarda olduğu gibi doğrudan ehliyeti ortadan kaldırma gücünün bulunmadığı görülmektedir. Belirli durumlar ya da zamanlarla sınırlı olan kısıtlama haliyle, daha ziyade sarhoşluk ve sefeh alanlarında karşılaşılmaktadır. Özellikle muâmelât noktasında etkisi olması bakımından sefeh, malî konularda şahsın tedbirsizliği sebebiyle hacredilmesini içermektedir. Bu yönüyle kâr-zarar olasılığı bulunan hukuki işlemlerde serbest bırakılmaması önem arz etmektedir.

Tablo 2. İslam Hukukunda Ehliyet Arızaları

²⁴⁵ Buhâri, *Keşfü'l-Esrâr*, 4: 383; Ebû Zehrâ, *Usûlü'l-fıkh*, 362; Şa'ban, *İslâm Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l Fıkh)*, 305.

²⁴⁶ Hudarî, *Usûlü'l-fıkh*, 109; Zeydân, *El-Vecîz fî usûli'l-fıkh*, 142; Köse, *İslam Hukukuna Giriş*, 108; İçli, *Klasik Fıkh Doktrininde İkrah ve Öldürmede İkrahın Sonuçları*, 38-39.

²⁴⁷ İbn Mace, “Hudûd”, 5.

İKİNCİ BÖLÜM: AKIL HASTALIKLARI

1. Akıl Hastalığının Tanımı ve Mahiyeti

Akıl hastalığı, kişinin anlayabilme yeteneklerini olumsuz yönde etkileyen ve zihnî fonksiyonların ciddi bir kısmında bozukluğa neden olan psikolojik ya da psikofizik belirti ve bulguların tamamı olarak bilinmektedir.²⁴⁸ Psikoloji literatüründe pek çok tanımlamaları yapılan akıl hastalığı temelde psikoz ve nevroz olarak ikili tasnife tabi tutulsa da, meselenin daha derinlemesine incelenbilmesi ve konuların daha iyi izahı amacıyla alt sınıflandırmaların yapıldığı görülmektedir.²⁴⁹ Bu çalışmada akıl hastalıkları, en son geçerliliği kabul görmüş olan DSM-5 Tanı Ölçütleri Başvuru El Kitabında yer alan tasnif sistemi dikkate alınarak değerlendirilmiştir.

Günümüzde akıl hastalarının hukuki durumları adli psikiyatri tarafından incelenmektedir. Adli psikiyatri insan hayatının bütün dinamikleriyle ceza ve miras hukuku, medeni hukuk karşısındaki kazanım ve tasarruflarını; akıl hastaları, küçükler ve yaşlılar, engelli ve kadınlar gibi pek çok toplumsal kesimin haklarının muhafazası ve medeni ehliyetleri ile cezai sorumluluklarının varlığının saptanması için çalışan bilim dalıdır. Diğer bir ifadeyle tıp ile hukuk arasında köprü oluşturarak, hukuki bir olguda gerektiğinde bireyin ruhsal durumunun incelenmesi meselesini üstlenerek yardımcı olmaktadır.²⁵⁰ Bu açılardan adli psikiyatrinin işlenen suç karşısında ceza ehliyetinin varlığı, medeni hukuku ilgilendiren meseleler, mağdurların durumlarının saptanması, sanığın dava açmaya yetkinliğinin bulunup bulunmadığı vb. pek çok görev alanı bulunmaktadır.²⁵¹

Bu bölümde belirlenen akıl hastalıklarının tanımı, mahiyeti, görülme sıklığı, oluşma nedenleri, klinik belirtileri ve teşhis kriterleri hakkında bilgi verilecektir. Ele alınan akıl hastalıklarının edâ ehliyetine etkilerinin izahı ise üçüncü bölüme bırakılmıştır.

²⁴⁸ Bakırcıoğlu, *Ansiklopedik Eğitim ve Psikoloji Sözlüğü*, 1225.

²⁴⁹ Candan Yılmaz, “Kriminolojik Açıdan: Akıl Hastalığı ve Suç”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi* 24/2 (2018): 743.

²⁵⁰ Salih Yaşar Özden, *Adli Psikiyatri* (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2015), 3; Işık Sayıl, ed., *Ruh Sağlığı ve Hastalıkları* (Ankara: ANTİP AŞ. Yayınları, 2000), 575.

²⁵¹ Mazlum Çöpür, *Adli Psikiyatri ve Hukuk*, ed. Muzaffer Şahin (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2017), 7-9.

2. Şizofreni

Şizofreni genellikle ergenlik döneminin sonlarında ya da gençlikte başlayıp, gidiş ve sonlanması hastadan hastaya değişen bir akıl hastalığı olarak bilinmektedir. Ruhsal durumun bütün sahalarında belirti ve bulgular gösteren, önemli oranda yeti yıkımına yol açan, içe kapanma ve gerçeklerden uzaklaşma ile karakterize bir psikoz şeklinde de tanımlanmaktadır.²⁵² Genetik ve çevresel faktörlerin sebep olduğu beyin gelişiminin bozulmasından kaynaklanan bu hastalık biliş, duygu, algı ve davranışları etkilemektedir. Beynin en önemli işlevlerinin gerçekleştiği alanlarda ortaya çıkan yeti yitimi ise şizofrenin günlük hayatına birçok yönden tesir etmektedir. Şizofren olağan yorumlama ve algılamalara yabancılaşarak kendine mahsus içe kapanım dünyasına çekilmektedir.²⁵³

MÖ. 1400'lerden kalan Hint Veda kaynaklarında, bilhassa ağır bir gidişatı olan şizofrenlerde çıplak dolaşma, öz bakımın ileri ölçüde bozulması, yaşamını boş bir minvalde sürdürme ya da dinle ifrat derecesinde meşgul olma (kendini ilah-peygamber sanma), zehirleneceğinden korkma gibi durumlara rastlandığından söz edilmektedir. Ortaçağdan 18. yüzyıla kadar bu hastalar “şeytani varlıklar” ve “Tanrının gazabına uğramış kimseler” olarak görülmüş, işkence ve ölüm cezalarına çarptırılmıştır.²⁵⁴

19. yüzyılda Morel, gençlik çağına başlayan ve ruhsal yıkımla sonuçlanan bu hastalık için erken bunama tabirini ortaya atmışken, ilerleyen yıllarda şizofreni bir kavram olarak ilk kez Kraepelin tarafından “dementia precox” olarak tanımlanmıştır.²⁵⁵ Schism(bölünme) ve phren(zihin) kavramlarını bir araya getirerek zihin bölünmesi anlamındaki şizofreni terimini literatüre kazandıran ise İsviçreli psikiyatrist Eugen Bleuler olmuştur. Bleuler, Kraepelin'in görüşlerini takip etmekle birlikte, konuya daha

²⁵² Sayıl, *Ruh Sağlığı ve Hastalıkları*, 177; M. Orhan Öztürk - Aylin Uluşahin, *Ruh Sağlığı ve Bozuklukları* (Ankara: Nobel Tıp Kitabevleri, 2015), 189; Yusuf Kocal v.dğr., “Şizofreni: Etyoloji, Klinik Özellikler ve Tedavi”, *Arşiv Kaynak Tarama Dergisi* 26/2 (2017): 252.

²⁵³ Ruhi Yavuz, “Şizofreni”, *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi* 62 (2008): 49; Salih Alptekin, *Şizofreni Hastalarının Kişilik Özellikleri ve İşlevsel İyileşme Düzeylerinin İncelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, 2019), 6; İbrahim Erdem Candan, *Kronik Şizofreni Hastalarında Bilişsel İçgörü, Yeti Yitimi ve Öznel İyileşmenin Değerlendirmesi* (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, 2019), 6.

²⁵⁴ Engin Geçtan, *Psikodinamik Psikiyatri ve Normaldışı Davranışlar* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1997), 121; Kocal v.dğr., “Şizofreni: Etyoloji, Klinik Özellikler ve Tedavi”, 253.

²⁵⁵ Yener Ünver, *Ceza Hukukunda Akıl Hastalığı ve Ceza Sorumluluğuna Etkisi* (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1989), 11; Güner Hande Ulutürk, *Türk Ceza Hukukunda Akıl Hastalığı ve Kusur Yeteneğine Etkisi* (Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009), 74.

geniş bir çerçeveden bakılması gerektiğini savunmuştur. 1952’de APA’nın yayınlamış olduğu DSM-I’de bu hastalık şizofrenik reaksiyonlar başlığı altında incelenmiştir.²⁵⁶

2.1. Epidemiyoloji

Şizofreni dünya üzerinde en çok görülen akıl hastalığı olmasına rağmen sıklık ve yaygınlığına dair kesin bir değerlendirme yapılmamıştır. Ama yine de dünya çapında her sene yaklaşık iki milyon yeni vakanın belirdiği tespit edilmiştir. Dünya Sağlık Örgütü’nün (WHO) verilerine göre Avrupa ve Asya’da şizofreni görülme sıklığı %0,85 iken; Türk toplumu üzerinde yapılan bir çalışmada bu sıklık %0,89 olarak saptanmıştır.²⁵⁷

Kadın ve erkeklerde şizofreninin görülme oranı eşit olmakla birlikte, yaş aralığında farklılık vardır. Erkeklerde başlangıç yaşı 15-25, kadınlarda 25-35 olarak saptanmıştır.²⁵⁸ Bir ebeveyn şizofreni ise çocuklarda şizofreni olma riski %10-15, iki ebeveyn de şizofreni ise bu risk %30-40 olarak tespit edilmiştir.²⁵⁹ Bu tespitlere ilaveten ailesinden yalancı bir sevgi gören yahut birbiriyle çelişkili dönütler alan çocuklarda şizofrenini sıklığının arttığı ortaya koyulmuştur.²⁶⁰

Beyin görüntüleme çalışmalarında beyin anomalilerine erkeklerde kadınlara oranla daha fazla karşılaşılmaktadır. Ayrıca doğum komplikasyonları ve mevsimsellik de şizofreniyi tetikleyen unsurlardan biridir. Yapılan çalışmalar kış sonu, bahar başı doğan kişilerde hastalığın daha sık rastlandığını göstermektedir.²⁶¹ Her toplum ve sosyoekonomik ortamda görülebilen hastalığa, düşük maddi gelirli kesimlerde daha sık rastlanmaktadır. Ayrıca gelişmemiş ülkelerde, gelişmiş ülkelere oranla daha kötü bir gidiş seyretmektedir.²⁶²

Şizofrenlerin %52’sinin intiharı düşündüğü, %27’sinin intihar girişiminde bulunduğu ve bu girişimlerin %10-15’inin ölümle sonuçlandığı bilinmektedir. Buna

²⁵⁶ Geçtan, *Psikodinamik Psikiyatri ve Normaldışı Davranışlar*, 121-122; Alp Üçok, “Şizofreni ve Benzeri Psikozlar”, *Psikiyatri*, ed. Işın Kulaksızoğlu v.dğr. (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Basım ve Yayınevi, 2009), 131; Yavuz, “Şizofreni”, 49.

²⁵⁷ Candan, *Kronik Şizofreni Hastalarında Bilişsel İçgörü, Yeti Yitimi ve Öznel İyileşmenin Değerlendirmesi*, 7; Kocal v.dğr., “Şizofreni: Etyoloji, Klinik Özellikler ve Tedavi”, 254.

²⁵⁸ Hatice Güz, “Şizofreni ve Cinsiyet: Başlangıç Yaşı ve Sosyodemografik Özellikler”, *Klinik Psikiyatri* 3 (2000): 28; Alptekin, *Şizofreni Hastalarının Kişilik Özellikleri ve İşlevsel İyileşme Düzeylerinin İncelenmesi*, 8.

²⁵⁹ Candan, *Kronik Şizofreni Hastalarında Bilişsel İçgörü, Yeti Yitimi ve Öznel İyileşmenin Değerlendirmesi*, 8.

²⁶⁰ Ulutürk, *Türk Ceza Hukukunda Akıl Hastalığı ve Kusur Yeteneğine Etkisi*, 75.

²⁶¹ Güz, “Şizofreni ve Cinsiyet: Başlangıç Yaşı ve Sosyodemografik Özellikler”, 28.

²⁶² Öztürk - Uluşahin, *Ruh Sağlığı ve Bozuklukları*, 190.

bağlı olarak şizofrenlerin yaşam süreleri, genel topluma göre %20 oranında daha kısa olmaktadır.²⁶³ Ölüm oranının artma sebebi intiharla sınırlı olmayıp, şizofreninin getirdiği birtakım hastalıklar da ölümü tetiklemektedir.

2.2. Etiyoloji

Günümüzde biyolojik psikiyatri alanında yapılan geniş çaplı araştırmalar ve genetik bilimindeki teknik gelişmelere rağmen şizofreninin risk faktörleri bulunsa da tam sebebi henüz bilinmemektedir. Dolayısıyla hiçbir belirti ve bulgu şizofreni için patognomik (kesin tanı koydurucu bulgu) değildir. Bunun yanı sıra kalıtım, nörogelişimsel, biyolojik ve psikososyal bir çok faktörün bilhassa stresin, hastalığı tetikleyici bir etkisinin olduğu düşünülmektedir.²⁶⁴ Saldırgan ebeveyn, zayıf sosyal ilişkiler, sevilen birinin ölümü ve kişisel problemler gibi stresli olaylar şizofreniyi karakteristik olarak belirginleştirmektedir.²⁶⁵ Konuya kalıtım açısından bakıldığında ebeveynleri şizofren olan kimselerde hastalığın görülme sıklığının %12'den %40'a kadar çıktığı görülmektedir.²⁶⁶

2.3. Klinik Belirtiler ve Teşhis

Şizofreni başlangıcı akut veya sinsi olabilmektedir. Hastalığın başlangıç aşamasında depresyon, öz bakımını aksatma, şaşkınlık, uykusuzluk, depresyon, dikkatini odaklamada güçlük, anksiyete gibi belirtiler görülmektedir. Bu durum zaman zaman birkaç hafta ya da birkaç ayla sınırlı kalsa da, çoğu zaman birkaç yıla kadar uzamaktadır. Akut başlangıç dikkat çekerken sinsi başlangıçta hastalığın farkına varmak zordur.²⁶⁷ Duygulanımda ani değişimler, uyku bozuklukları, nedensiz korkular, çevreyle ilişkide azalma, duygu bozuklukları vb. sebepler sinsi ve yavaş gelişen şizofreninin saptanmasında dikkat edilmesi gereken belirtilerdir.²⁶⁸

²⁶³ Öztürk - Uluşahin, *Ruh Sağlığı ve Bozuklukları*, 190; Alptekin, *Şizofreni Hastalarının Kişilik Özellikleri ve İşlevsel İyileşme Düzeylerinin İncelenmesi*, 9.

²⁶⁴ Rod Plotnik, *Psikolojiye Giriş*, trc. Tamer Geniş (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2009), 538; Sayıl, *Ruh Sağlığı ve Hastalıkları*, 178; Demet Summakoğlu - Barış Ertuğrul, “Şizofreni ve Tedavisi”, *Lectio Scientific Journal of Health and Natural Sciences* 2/1 (2018): 44.

²⁶⁵ Plotnik, *Psikolojiye Giriş*, 540.

²⁶⁶ Üçok, “Şizofreni ve Benzeri Psikozlar”, 137.

²⁶⁷ Sayıl, *Ruh Sağlığı ve Hastalıkları*, 185; Kocal v.dğr., “Şizofreni: Etiyoloji, Klinik Özellikler ve Tedavi”, 260.

²⁶⁸ Ulutürk, *Türk Ceza Hukukunda Akıl Hastalığı ve Kusur Yeteneğine Etkisi*, 76.

Şizofrenlerde iç görü eksikliği %50-80 oranında görülmektedir. Zayıf ve bozulmuş iç görü olarak ifade edilen bu bilinçsizlik araştırmacılar tarafından hastalığın temel belirtisi olarak kabul edilmektedir.²⁶⁹ Yeti yitimi nörobilişsel ve sosyobilişsel kayıplara ve kötü fonksiyonel sonuçlara yol açmaktadır. Bu sebeple şizofrenler prodromal dönem olarak bilinen başlangıç evresinde okulda başarılı olmak, iş bulmak, sosyal ilişkilere sahip olmak, bağımsız yaşamak ve günlük hayattaki ihtiyaçlarını gidermek gibi konularda ciddi zorluk çekmektedir. Söz konusu belirtiler şizofreniye özgü olmayıp, depresyon ve madde kullanımı gibi durumlarda da görüldüğünden tam bir tanı koymak için yeterli değildir.²⁷⁰

Şizofrenide klinik olarak motor anomalileri, karakteristik düşünce ve algı bozuklukları, apati, bilişsel bozukluklar, sınırlanmış duygusal dışa vurum ve iletişimsel güçlükler görülmektedir. Başka bir ifadeyle gelişmiş bir zihin içeriğinin ikelliğe dönmesi söz konusudur.²⁷¹ Görülen belirtiler pozitif ve negatif olarak iki başlıkta incelenmektedir. Konuşma bozukluğu, halüsinasyon, sanrı ve davranış problemleri pozitif belirtileri oluştururken; olağan işlevlerin ve duygusal tepkilerin azalması, aloji, avolüsyon, toplumsal geri çekilme vb. negatif belirtileri oluşturmaktadır. Hastalığın genelde akut ve alevlenme evrelerinde karşılaşılan yüzde ve özellikle ağız bölgesinde belirgin tike benzer anormal hareketler, aşırı hareketlilik, uygunsuz ve önceden sezilemeyen davranışlar da şizofreninin pozitif belirtileri arasında sayılmaktadır. Hastalığın seyrinde pozitif belirtilerin dozu azalırken; negatif belirtiler kronikleşmektedir.²⁷²

Şizofreni hastalarında sağlıklı bireylere kıyasla birçok alanda çöküş görülmektedir. Bilişsel bozukluklar hastalığın bütün fazlarında gözlenmektedir. En belirgin kayıplar dikkat, sözel bellek, çalışma belleği ve yürütücü işlevlerde görülmektedir.²⁷³ Şizofrende dikkati yoğunlaştırma ve sürdürme hususunda eksiklikler bulunmaktadır. Bundan ötürü genellikle dikkat gerektirmeyen etkinliklere eğilim söz

²⁶⁹ Candan, *Kronik Şizofreni Hastalarında Bilişsel İçgörü, Yeti Yitimi ve Öznel İyileşmenin Değerlendirmesi*, 13.

²⁷⁰ Alptekin, *Şizofreni Hastalarının Kişilik Özellikleri ve İşlevsel İyileşme Düzeylerinin İncelenmesi*, 6; Üçok, “Şizofreni ve Benzeri Psikozlar”, 132.

²⁷¹ Geçtan, *Psikodinamik Psikiyatri ve Normaldışı Davranışlar*, 130.

²⁷² Candan, *Kronik Şizofreni Hastalarında Bilişsel İçgörü, Yeti Yitimi ve Öznel İyileşmenin Değerlendirmesi*, 6-9; Kocal v.dğr., “Şizofreni: Etiyoloji, Klinik Özellikler ve Tedavi”, 259-260; Üçok, “Şizofreni ve Benzeri Psikozlar”, 131.

²⁷³ Zekiye Çelikbaş - Serhat Ergün, “Şizofrenide Nörobilişsel Bozukluklar ve İşlevsellikle İlişkisi”, *Journal of Contemporary Medicine* 8/2 (2018): 183.

konusudur.²⁷⁴ Hastalığın çekirdek semptomlarından birini oluşturan düşünce bozukluğu fikir uçuşması, dikkat bozukluğu, düşünce içeriği fakirliği, kötü soyutlama, aşırı genelleme vb. şeklinde kendini göstermektedir. Şizofren kimsede tutarsız düşünce örüntüleri, bir konuya sadık kalamama, mantıkdışı kuruntular belirgin hale gelmektedir. Dolayısıyla kişilik bütünlüğü bozulmakta, şuurun bir araya gelmesi güçleşmektedir. Düşünce içeriğinde bozulmanın en belirgin özelliği olan hezeyana bağlı olarak şizofren kimse, bir dış gücün kendi düşünce ve davranışlarını kontrol ettiğine veya kendisinin olağanüstü biçimde dış olayları kontrol ettiğine inanmaktadır.²⁷⁵ Hezeyan, tartışma ya da kanıtlarla değiştirilemeyecek derecede yanlış düşüncelerin oluşması olarak tanımlanmaktadır. Şizofrenide hezeyanlar sistematik olmaktan uzak ve çok sayıda görülmektedir.²⁷⁶

Algı bozukluğu olarak ifade edilen halüsinasyonların görülme sıklığı %70-80 olarak tespit edilmiştir. Şizofrenide daha çok işitsel ve görsel halüsinasyonların varlığı saptanmıştır. İşitsel halüsinasyonlar fısıltı, uğultu, tıkırtı gibi basit tip olabilirken; doğrudan konuşan sesler şeklinde de görülebilmektedir. Görsel olanlar ise daha çok ışık çakmaları ve silüetler olarak ortaya çıkmaktadır. Hasta halüsinasyonlarla diyalog kurmakta ve genellikle karşı koymada zorluk çektiği emirler almaktadır.²⁷⁷ Halüsinasyon ve hezeyan gibi tetikleyici etkenler sebebiyle şizofren dış dünya ile iç dünyasını birbirine karıştırmakta ve mantıklı düşünme yetisini kaybetmektedir. İlerleyen süreçte kişinin çevre ve toplumla kurduğu uyum bozulmakta ve adaptasyon ortadan kalkmaktadır.²⁷⁸

Şizofreni hastalarında genel olarak öğrenme akılda tutmadan daha çok bozulmuştur. California Sözel Öğrenme Testinde kontrol grubu ilk denemede 16 kelimedenden 8'ini söylerken; şizofrenin sadece 5 tanesini söyleyebildiği tespit edilmiştir. Kelimelerin beş defa tekrarından sonra kontrol grubu 13'ünü söylerken; şizofreni hastası sadece 9 kelime hatırlayabilmiştir. Bu test şizofrenlerin anlık kodlamalarının yanında öğrenme yetilerinin de bozulduğunu göstermiştir.²⁷⁹

²⁷⁴ Sayıl, *Ruh Sağlığı ve Hastalıkları*, 188.

²⁷⁵ Cemil Kuyu, *Akil Hastalıkları ve Cezai Ehliyet* (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996), 79; Plotnik, *Psikolojiye Giriş*, 538; Richard Atkinson - Ernest Hilgard, *Psikolojiye Giriş*, trc. Öznur Öncül - Deniz Ferhatoğlu (Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2014), 549.

²⁷⁶ Üçok, “Şizofreni ve Benzeri Psikozlar”, 133.

²⁷⁷ Atkinson - Hilgard, *Psikolojiye Giriş*, 550-551; Ünver, *Ceza Hukukunda Akil Hastalığı ve Ceza Sorumluluğuna Etkisi*, 14.

²⁷⁸ Ramazan Apaçık, *Akil Hastalığının Kusur Yeteneğine Etkisi* (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü, 1994), 39; Sayıl, *Ruh Sağlığı ve Hastalıkları*, 189.

²⁷⁹ Çelikbaş - Ergün, “Şizofrenide Nörobilişel Bozukluklar ve İşlevsellikle İlişkisi”, 184.

Literatürde planlama, problem çözme, bozucu etkiye karşı koyabilme, karar verme, ve zihinsel esneklik olarak tanımlanan yürütücü işlevlerin şizofrenlerde disfonksiyonel hale geldiği tespit edilmiştir. Muhakeme ve problem çözme kabiliyetlerini yitirdikleri yapılan testlerle kanıtlanmıştır. Şizofrenler konuşma esnasında az kelime kullandıkları gibi kendilerine sorulan sorulara da uygunsuz cevaplar vermektedir. Şizofrenide dikkat, planlama, bellek ve zeka alanındaki bozulmalarla yakın bellek arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Dolayısıyla kişinin yakın belleğinde de ciddi bir bozulmadan söz edilmektedir.²⁸⁰

Şizofreni beynin tüm fonksiyonlarını etkilemese de belirli bölgelerinde bozukluğa neden olmaktadır. Bu da fizyolojik bilgi işlem değişikliklerini beraberinde getirmektedir.²⁸¹ Diğer psikotik hastalıklara oranla ruhsal işlevlerde, kişilikte ve kişilerarası ilişkilerde en fazla bozulmaya neden olduğundan psikopatolojik spektrumun en uç noktasında yer alan bir hastalıktır.²⁸²

DSM-5'E GÖRE ŞİZOFRENİ TANI KRİTERLERİ²⁸³

- A. Aşağıdaki belirtilerden ikisinden (ya da daha çoğundan) her biri, bir aylık (ya da başarıyla tedavi edilmişse daha kısa) bir sürenin önemli bir kesiminde bulunur. Bunlardan en az birinin (1), (2) ya da (3) olması gerekir:
1. Sanrılar
 2. Varsanılar
 3. Darmadağın konuşma
 4. İleri derecede davranış ya da katatoni davranışı
 5. Silik (negatif) belirtiler
- B. Bu bozukluğun başlangıcından beri geçen zamanın önemli bir kesiminde iş, kişilerarası ilişkiler ya da kendine bakım gibi, bir ya da birden çok ana alanda işlevsellik düzeyi, bu bozukluğun başlangıcından önce erişilen düzeyin belirgin olarak altındadır. (ya da çocukluk ya da ergenlikte başlamışsa, kişilerarası, okulda ya da işle ilgili işlevsellik, erişilmesi beklenen düzeye erişemez.)
- C. Bu bozukluğun süregiden bulguları en az altı ay sürer. Bu altı aylık evre, A tanı ölçütünü karşılayan, en az bir aylık (ya da başarıyla tedavi edilmişse daha kısa süreli) belirtileri (açık evre belirtileri) kapsamalıdır

²⁸⁰ Çelikbaş - Ergün, "Şizofrenide Nörobilişel Bozukluklar ve İşlevsellikle İlişkisi", 185.

²⁸¹ Yavuz, "Şizofreni", 51.

²⁸² Sayıl, *Ruh Sağlığı ve Hastalıkları*, 178.

²⁸³ Amerikan Psikiyatri Birliği, *DSM-5 Tanı Ölçütleri Başvuru El Kitabı*, trc. Ertuğrul Köroğlu (Ankara: HYB Yayıncılık, 2014), 49-50.

ve ön ve artakalan belirti evrelerini kapsayabilir. Bu bozukluk ön ya da artakalan evreleri sırasında, yalnızca silik belirtilerle ya da bu hastalığın A tanı ölçütünde sıralanan iki ya da daha çok belirtinin eşik altı biçimleriyle kendisini gösterebilir.

- D. Şizoduygulanımsal bozukluk ya da psikoz belirtileri gösteren depresyon bozukluğu ya da iki uçlu bozukluk dışlanır, çünkü ya 1) açık evre belirtileriyle eşzamanlı olarak majör depresyon ya da mani dönemleri ortaya çıkmamıştır ya da 2) açık evre belirtilerinin olduğu sırada duygu durum dönemleri ortaya çıkmışsa bile bunlar hastalığın açık ve artakalan dönemlerinin toplan süresinin az bir kesiminde bulunmuştur.
- E. Bu bozukluk, bir maddenin ya da başka bir sağlık durumunun fizyolojiyle ilgili etkenlerine bağlanamaz.
- F. Otizm açılımı kapsamında bir bozukluk ya da çocuklukta başlayan bir iletişim bozukluğu öyküsü varsa, şizofreni tanısı konabilmesi için gerekli diğer belirtilerin yanı sıra belirgin sanrılar ya da varsanılar da en az bir aylık (başarıyla tedavi edilmişse daha kısa) bir süreyle varsa, ayrıca şizofreni tanısı konur.

Tablo 3. DSM-5'e Göre Şizofreni Tanı Kriterleri

3. Obsesif-Kompulsif Bozukluk (OKB)

Anksiyete ve dürtü denetim bozukluklarıyla ortak özelliklere sahip tek hastalık olarak bilinen Obsesif Kompulsif Bozukluk (OKB), tekrarlayıcı ve istenmeyen kompulsiyonlarla ortaya çıkmaktadır.²⁸⁴ Amerikan Psikiyatri Birliği OKB'yi, kişinin günlük işlevlerinde belirgin bozulmalara sebep olan, yineleyici, rahatsız edici düşünceler ve bunları ortadan kaldırmak amacıyla yapılan fiiller olarak tanımlamaktadır.²⁸⁵ Ortaçağda büyü ve din kavramlarıyla açıklansa da bilimsel olarak ilk kez 1838'de Esquirol tarafından tarifli yapılan OKB'nin, 20. yüzyılın başlarında Pierre Janet tarafından "psikastenî" adıyla tek başlık altında incelendiği bilinmektedir. Hastalığın ruhsal kökeni hakkındaki çağdaş görüşlerin ise Freud tarafından geliştirildiği

²⁸⁴ Pınar Çetinay Aydın - Demet Güleç Öyekçin, "Obsesif Kompulsif Bozuklukta Bilişsel İşlevler", *Türk Psikiyatri Dergisi* 24 (2013): 2.

²⁸⁵ Saadet Yapan v.dğr., "Takıntı Zorlantı Bozukluğu (Obsesif Kompulsif Bozukluk) ve İlişkili Bozukluklar", *Psikoloji Araştırmaları Dergisi* 2 (2014): 13.

kaynaklarda yer almaktadır.²⁸⁶ Bu hastalığın tam olarak anlaşılabilmesi için obsesyon ve kompulsiyon kavramlarının ayrı ayrı izahı gerekmektedir.

Latince “obsidere” kelimesinden türeyen obsesyon sözlükte kuşatmak, çevirmek gibi anlamlara gelirken; tıp literatüründe kişinin engel olamadığı ve zihninden uzaklaştıramadığı yineleyen düşünce ve dürtüler olarak tanımlanmaktadır. Köşeye sıkışmış anlamındaki “compellere” kelimesinden türeyen kompulsiyon ise, bireyde obsesyonların sebep olduğu huzursuzlukları ve problemleri ortadan kaldırmak ya da etkisini azaltmak amacıyla geliştirilen davranış ve eylemleri ifade etmektedir.²⁸⁷ Kısacası obsesyon motor eylem olarak dışarı yansıdığında kompulsiyon adını almaktadır.²⁸⁸ Bir çok obsesyon ve kompulsiyon çeşidi olup en çok rastlanan türleri bir sonraki başlıkta incelenecektir.

3.1. Obsesyon ve Kompulsiyon Çeşitleri

3.1.1. Kirlenme/Bulaşma Obsesyonuna Karşı Yıkama Kompulsiyonu

OKB hastalarında en yaygın görülen ve mikrop, pislik, kir, toz, radyasyon gibi maddelerin kendisine bulaşmasından endişelenen bireylerin yaşadığı obsesyon çeşidi olarak bilinmektedir. Bulaşmanın temaslarla olacağını düşünen hasta insanlardan ve eşyalara dokunmaktan olabildiğince kaçınmaktadır.²⁸⁹ Bu obsesyonun etkisini azaltmak amacıyla kişi yıkama kompulsiyonunu geliştirmekte ve saatlerce yıkama eylemini sürdürmektedir. Örneğin deterjanın gitmediği endişesiyle uzun süre tabağı durulamaya devam etmek ya da üç dört kere peş peşe duş almak bunu kanıtlamaktadır.²⁹⁰

²⁸⁶ Vildan Çakır Kardeş, *Obsesif Kompulsif Bozukluğu Olan Hastalarda Mizaç ve Karakter Özellikleri* (Uzmanlık Tezi, Bülent Ecevit Üniversitesi Tıp Fakültesi Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, 2013), 2; Öztürk - Uluşahin, *Ruh Sağlığı ve Bozuklukları*, 365; Recep Bolat, *Obsesif Kompulsif Bozukluk Tanılı Hastalarda Klinik Özelliklerin, Bağlanma Örüntüleri, Mizaç ve Karakter Özellikleri İle İlişkisinin Araştırılması* (Uzmanlık Tezi, On Dokuz Mayıs Üniversitesi Tıp Fakültesi Psikiyatri Anabilim Dalı, 2020), 3.

²⁸⁷ Öztürk - Uluşahin, *Ruh Sağlığı ve Bozuklukları*, 364; Ali Ayten, *Din ve Sağlık* (İstanbul: Marmara Akademi Yayınları, 2018), 43-44.

²⁸⁸ Özge Kocakula - Ali Ender Altunoğlu, “Obsesif Kompulsif Kişilik Bozukluğunun Karar Süreçlerine Etkisi”, *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi* 1/2 (2018): 118.

²⁸⁹ Muzaffer Kaşar, *Obsesif Kompulsif Bozukluğu Olan Hastalarda Karar Verme Yetilerinin Klinik Özellikler ve Semptom Boyutlarıyla İlişkisi* (Uzmanlık Tezi, Bakırköy Prof. Dr. Mazhar Osman Ruh Sağlığı ve Sinir Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi, 2011), 11; Çakır Kardeş, *Obsesif Kompulsif Bozukluğu Olan Hastalarda Mizaç ve Karakter Özellikleri*, 6.

²⁹⁰ Osman Amil, *Dini İçerikli Obsesif Kompulsif Davranışların Sosyodemografik Açından İncelenmesi ve Vesvese İlişkisi* (Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013), 11; Atkinson - Hilgard, *Psikolojiye Giriş*, 538.

Günümüzde Dünya Sağlık Örgütü tarafından küresel salgın olarak adlandırılan Covid-19 virüsünün ortaya çıkması, kirlenme obsesyonu olan hastaların takıntılarının tetiklenmesinde büyük rol oynamaktadır.

3.1.2. Dini Obsesyona Karşı Tekrarlama Kompulsiyonu

Dini obsesyonları olan hastanın düşünce ve eylemleri günah kavramıyla karakterize şekilde ortaya çıkmaktadır. Kişi yaşadığı her şeyi doğru-yanlış sınıflandırmasına giderek sorgulamakta ve bunu takıntı haline getirmektedir.²⁹¹ OKB hastası düşüncelerinin saçma olduğunu bildiği halde, yaşadığı yoğun kaygı sebebiyle bunları zihninden atmak ve kompulsiyon davranışlarından uzak durmakta başarısız olmaktadır.²⁹²

Ülkemizde, batı ülkeleriyle kıyaslandığında daha sık görülen bu obsesyon türüne karşı birey tekrarlama kompulsiyonu geliştirmektedir. Buna bağlı olarak OKB hastalarının eksik ya da yanlış yaptığı düşüncesiyle abdest alma ve namaz kılma gibi dini eylemleri defalarca yinelediği görülmektedir. Örneğin, abdest alma esnasında uzuvların üç kere yıkanması gerektiğini bilen birey, bu sayıyı tamamladığından emin olamadığı için birkaç kere abdest aldıktan sonra ikna olmaktadır.²⁹³ Bu hastalık kişiyi iman noktasında da sık sık şüpheye düşürmektedir. Dini obsesyonların en sık karşılaşılan şekli Allah'ın varlığını sorgulama olup, takıntılılarıyla sürekli yüzleşen birey sıklıkla secde esnasında Allah'a ya da dine uygunsuz sözler söyleme fikriyle karşı karşıya gelmektedir. Bu durumda yaşamış olduğu bunaltıdan kurtulabilmek ve fiillerine engel olabilmek gayesiyle sürekli tövbe etmektedir.²⁹⁴

3.1.3. Saldırganlık Obsesyonuna Karşı Kaçınma Kompulsiyonu

Bireyin kendisine ya da bir başkasına karşı yaralama, darp etme, öldürme gibi zarar verme düşüncelerini kapsayan obsesyonlar bu kapsamda ele alınmaktadır. Bu

²⁹¹ Umay Uslu, *Obsesif Kompulsif Bozukluk Hastaları İle Psikiyatrik Tanı Almamış Bireylerin Alektisimi Düzey Farklılıklarının Karşılaştırılması* (Yüksek Lisans Tezi, Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018), 15.

²⁹² Amil, *Dini İçerikli Obsesif Kompulsif Davranışların Sosyodemografik Açından İncelenmesi ve Vesvese İlişkisi*, 33.

²⁹³ Bozkurt Koç, "Dinsel Bir Yaklaşımla Obsesif Kompulsif Kişilik Bozukluğu", *Ekev Akademi Dergisi* 6/10 (2002): 141; Ayten, *Din ve Sağlık*, 45.

²⁹⁴ Amil, *Dini İçerikli Obsesif Kompulsif Davranışların Sosyodemografik Açından İncelenmesi ve Vesvese İlişkisi*, 35-37.

obsesyona sahip bireyler kesici aletleri çevresinde bulundurmaktan, sevdiği insanlarla yalnız kalmaktan ve ölüm haberleriyle karşılaşılacağı televizyon, gazete gibi haber kaynaklarından kaçınmaktadır.²⁹⁵ Ayrıca kendisine zarar vermekten korkan OKB hastasının zihnini pencereden kendini bırakma ya da arabanın önüne atlama gibi düşünceler meşgul etmektedir. Bir annenin yeni doğmuş bebeğini öldürmek korkusuyla kendisini suçlayarak sürekli bu düşünceyi yinelemesi de bu nevi bir obsesyona örnek verilebilir.²⁹⁶ Bu durumdaki kimse içinde bulunduğu bu düşüncelerden kurtulmak amacıyla, saldırganlık obsesyonuna karşı kaçınma kompulsiyonunu geliştirmekte ve zarar meydana getirecek unsurlardan olabildiğince uzaklaşmaktadır.

3.1.4. Simetri, Sayma, Düzenleme Obsesyonlarına Karşı Kompulsiyonlar

Simetri, sayma veya düzenleme obsesyonları her şeyi kusursuz düzenlemek, etrafındaki nesnelere saymak, bazı sayıları uğursuz görmek vb. konularda takıntı oluşturmaktadır. Özellikle simetri takıntısı olan bireyler başkalarının eşyalarına dokunmasından tedirgin olmakta ve zaman zaman istediği düzeni elde etmek amacıyla saatlerini harcamaktadır.²⁹⁷ Sayma obsesyonu ise yolda yürürken kaldırımları sayma, araba plakalarını ve evlerin numaralarını okuma vb. şekillerde kendini gösterdiği gibi form doldurma, konuşma yapma vb. konularda da hata yapmaktan kaçınmak olarak ortaya çıkmaktadır.²⁹⁸ OKB hastaları yaşadıkları stres ve kaygıyı gidermek amacıyla eşyaları belirli bir simetriye göre düzenlemeye dikkat ederek farklı kompulsiyonlar geliştirmektedir.²⁹⁹

3.1.5. Kuşku Obsesyonuna Karşı Kontrol Etme Kompulsiyonu

Kuşku obsesyonu, kendisine ya da başkasına zarar geleceği endişesiyle bir fiilin yapılıp yapılmadığı konusunda emin olamamak şeklinde ortaya çıkmakta ve kişi bu

²⁹⁵ Bolat, *Obsesif Kompulsif Bozukluk Tanılı Hastalarda Klinik Özelliklerin, Bağlanma Örüntüleri, Mizaç ve Karakter Özellikleri İle İlişkisinin Araştırılması*, 7.

²⁹⁶ Amil, *Dini İçerikli Obsesif Kompulsif Davranışların Sosyodemografik Açından İncelenmesi ve Vesvese İlişkisi*, 112; Doğan Cüceloğlu, *İnsan ve Davranışı (Psikolojinin Temel Kavramları)* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2016), 443-444.

²⁹⁷ Raşit Tükel, “Anksiyete Bozuklukları”, *Psikiyatri*, ed. Işın Kulaksızoğlu v.dğr. (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Basım ve Yayınevi, 2009), 85; Mustafa Memiş, *Obsesif Kompulsif Davranış Bozuklukları* (Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012), 33-34.

²⁹⁸ Çakır Kardeş, *Obsesif Kompulsif Bozukluğu Olan Hastalarda Mizaç ve Karakter Özellikleri*, 9.

²⁹⁹ Uslu, *Obsesif Kompulsif Bozukluk Hastaları İle Psikiyatrik Tanı Almamış Bireylerin Alektisimi Düzey Farklılıklarının Karşılaştırılması*, 14.

şüpheden kurtulmak üzere kontrol etme kompulsiyonunu harekete geçirmektedir.³⁰⁰ Bu durum OKB'nin en yaygın tiplerinden biri olup bazı kaynaklarda kompulsif kontrol etme olarak da ifade edilmektedir. Günlük yaşantısında “ütünün fişini çektim mi, ocağı kapattım mı, kapıları kilitledim mi?” gibi sorularla baş edemeyen birey, yaşadığı psikolojik bunaltıyı atlatabilmek amacıyla tekrar tekrar fiillerini kontrol ederek kendini ikna etmeye çalışmaktadır.³⁰¹ Dini açıdan bakıldığında, abdesti doğru alıp almadığından yahut oruç tutarken yaptığı eylemlerin orucunu bozup bozmadığından emin olamayan kimse sürekli bu şüphelerle baş etmek için çaba harcamaktadır. Obsesyonlarından kurtulamayan hastanın zaman zaman yanında başka bir kimse olmadan abdest alamadığı ya da kuşku duyduğu ibadetlerini yerine getiremediği görülmektedir.

3.2. Epidemiyoloji

1980'li yıllarda ABD ve Kanada'da yapılan araştırmalara göre hastalığın yaşam boyu yaygınlığı %2,5-3 oranında görülmekte, kadın ve erkek arasında belirgin bir farklılık bulunmamaktadır. Türkiye Ruh Sağlığı Profili tarafından yapılan çalışma ise bu oranın %0.5 olduğunu ve kadınlarda erkeklere göre üç kat fazla rastlandığını göstermektedir.³⁰² OKB'nin başlangıç yaşı 18-25 arasında değişse de genellikle genç yaşta başlamaktadır. Erken başlangıç erkeklerde daha sık görülen bir durumdur ve kontrol etme kompulsiyonları şeklinde kendini göstermektedir. Kadınlarda daha sık görülen geç başlangıçlı hastalıklarda ise temizlik kompulsiyonları gözlenmektedir.³⁰³

Türkiye'de yapılmış çalışmalara göre bulaşma obsesyonu %45-80; kontrol etme %32-72 ve temizleme kompulsiyonu %52-88 oranında görülmektedir.³⁰⁴ Ancak OKB hastalarının çoğunun bunu bir rahatsızlık olarak algılamaması, belirtilerin kişilik özelliği kabul edilmesi sonucunda doktora başvurma oranlarında görülen düşüklük, hastalığın epidemiyolojisinin realist bir sonucu yansıtmadığını düşündürmektedir.³⁰⁵ Farklı

³⁰⁰ Tükel, “Anksiyete Bozuklukları”, 85; Memiş, *Obsesif Kompulsif Davranış Bozuklukları*, 32.

³⁰¹ Atkinson - Hilgard, *Psikolojiye Giriş*, 538; Emine Gamze Tekin Larsson, *Obsesif Kompulsif Bozuklukta Üstbilişler ve Sıkıntıya Dayanma Düzeyinin İncelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi, Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019), 12-13.

³⁰² Öztürk - Uluşahin, *Ruh Sağlığı ve Bozuklukları*, 365.

³⁰³ Yapan v.dğr., “Takıntı Zorlantı Bozukluğu (Obsesif Kompulsif Bozukluk) ve İlişkili Bozukluklar”, 13; Ebru Altıntaş - Gamze Özçürümez, “Obsesif Kompulsif Bozukluk Tanılı Hastaların Cinsiyet Farklılığı Açısından Değerlendirilmesi”, *Cukurova Medical Journal* 3/40 (2015): 410.

³⁰⁴ Yapan v.dğr., “Takıntı Zorlantı Bozukluğu (Obsesif Kompulsif Bozukluk) ve İlişkili Bozukluklar”, 13.

³⁰⁵ Amil, *Dini İçerikli Obsesif Kompulsif Davranışların Sosyodemografik Açısından İncelenmesi ve Vesvese İlişkisi*, 24.

ülkelerde yapılan çalışmalardan birbirini desteklemeyen sonuçlar alınmış olması da hastaların tedaviye başvurmamasından kaynaklanmaktadır.

3.3. Etiyoloji

OKB'nin ortaya çıkmasında biyolojik ve genetik faktörler etkili olmakta, özellikle de genetik, hastalığın geçişinde büyük rol oynamaktadır. Nitekim yapılan çalışmalar monozigot ikizlerde hastalığın görülme oranının %67 olduğunu göstermektedir.³⁰⁶ Ayrıca aile çalışmalarına bakıldığında, OKB tanısı almış bireylerin birinci dereceden akrabalarının %35'inde bu hastalığın etkileri bulunmaktadır.³⁰⁷ Genetik faktörlerin etkisiyle şekillenen beyin özellikleri, içinde yaşanılan mekan ve koşullar, karakteristik özellikler, olaylar ve duygusal tepkiler bireyde OKB'nin etiyojisinde yer alan durumlardır. Ayrıca beyin tümörü ve ensefalit kafa yaralanmaları da hastalığı tetikleyen unsurlardır.³⁰⁸

3.4. Klinik Belirtiler ve Teşhis

OKB'nin seyri %5 gibi bir bölümü dalgalı olsa da, genellikle süreğen ve uzun bir süreci kapsamaktadır. Hastalık belirtileri benliğe yabancı olarak ortaya çıkan iç görü, direnme, zarardan kaçınma ile birlikte görülmektedir.³⁰⁹ Erken yaşta başlayarak kronik bir gidiş izleyen OKB'de rahatsız edici düşünceler ve garip davranışlar ortaya çıkmaktadır. Hastalar genelde aşırı düzen, titizlik, kontrol belirtileriyle ve konuşmalarındaki denetimlilikle dikkat çekmektedir. Kişide bulunan obsesyon ve kompulsiyonlar çok yoğun bir bunaltının yaşanmasına sebep olurken, kompulsiyonlar gerçekleştirilemediği takdirde bu yoğunluk artış göstermektedir.³¹⁰ Hasta kendini çaresiz olarak algıladığı için kendini koruyamayacağı düşüncesiyle paniğe kapılmaktadır. Bu sebeple kişinin koyduğu katı kurallara insanların da uymasını beklemektedir. Kuralcılığının yanı sıra iki yüzlülük gösteren OKB hastaları zaman zaman bir taraftan

³⁰⁶ Yapan v.dğr., "Takıntı Zorlantı Bozukluğu (Obsesif Kompulsif Bozukluk) ve İlişkili Bozukluklar", 14.

³⁰⁷ Bayar, *İslam Hukukunda İkra ve Hukuki Sonuçları*, 186.

³⁰⁸ Amil, *Dini İçerikli Obsesif Kompulsif Davranışların Sosyodemografik Açından İncelenmesi ve Vesvese İlişkisi*, 16; Yapan v.dğr., "Takıntı Zorlantı Bozukluğu (Obsesif Kompulsif Bozukluk) ve İlişkili Bozukluklar", 14.

³⁰⁹ Tükel, "Anksiyete Bozuklukları", 82; Çakır Kardeş, *Obsesif Kompulsif Bozukluğu Olan Hastalarda Mizaç ve Karakter Özellikleri*, 5.

³¹⁰ Ayşegül Özerdem, "Obsesif Kompulsif Bozukluk ve Psikoz Üzerine Bir Gözden Geçirme", *Klinik Psikiyatri*, 2 (1998): 99; Öztürk - Uluşahin, *Ruh Sağlığı ve Bozuklukları*, 366.

çevresindekileri incitmemek adına çabalarırken, öte yandan onlara aşırı derecede kin besleyerek cezalandırmaktadır.³¹¹

OKB teşhisi almış hastaların bilişsel yetilerinde zaman zaman azalma görülse de genellikle zeki ve bellekleri güçlü kimselerdir.³¹² Yapılan çalışmalar bireyde hastalığın derecesi arttıkça, karar verme konusunda gösterilen mükemmeliyetçiliğin de arttığını göstermektedir. Dolayısıyla mükemmeliyetçilik duygusuyla hareket eden birey kontrol özelliğini yitirmekte ve kararsızlık yaşamaktadır.³¹³

DSM-5'e Göre Obsesif Kompulsif Bozukluk Tanı Kriterleri³¹⁴
<p>A. Takıntılar (obsesyonların), zorlantıların (kompulsiyonların) ya da her ikisinin birlikte varlığı:</p> <p>Takıntılar (1) ve (2) ile tanımlanır:</p> <ol style="list-style-type: none">1. Kimi zaman zorla ve istemsiz geliyor gibi yaşanan, çoğu kişide belirgin bir kaygı ya da sıkıntıya neden olan, yineleyici ve sürekli düşünceler, itkiler ya da imgeler.2. Kişi bu düşüncelere, itkilere ya da imgelere aldırılmamaya ya da bunları baskılamaya çalışır veya bunları başka bir düşünce ya da eylemle yüksüzleştirme girişimlerinde bulunur. <p>Zorlantılar (1) ve (2) ile tanımlanır:</p> <ol style="list-style-type: none">1. Kişinin takıntısına tepki olarak ya da katı bir biçimde uyulması gereken kurallara göre yapmaya zorlanmış gibi hissettiği yinelemeli davranışlar ya da zihinsel eylemler.2. Bu davranışlar/zihinsel eylemler, yaşanan kaygı/sıkıntıdan korunma ya da bunları azaltma, korkulan bir olay ya da durumdan sakınma amacıyla yapılır; ancak bu davranışlar/zihinsel eylemler yüksüzleştireceği ya da korunulacağı tasarlanan durumlarla gerçekçi bir biçimde ilişkili değildir veya açıkça aşırı bir düzeydedir.

³¹¹ Sayıl, *Ruh Sağlığı ve Hastalıkları*, 333; Kocakula - Altunoğlu, "Obsesif Kompulsif Kişilik Bozukluğunun Karar Süreçlerine Etkisi", 118.

³¹² Öztürk - Uluşahin, *Ruh Sağlığı ve Bozuklukları*, 366.

³¹³ Kocakula - Altunoğlu, "Obsesif Kompulsif Kişilik Bozukluğunun Karar Süreçlerine Etkisi", 124-125; Kaşar, *Obsesif Kompulsif Bozukluğu Olan Hastalarda Karar Verme Yetilerinin Klinik Özellikler ve Semptom Boyutlarıyla İlişkisi*, 17-18.

³¹⁴ *DSM-5 Tanı Ölçütleri Başvuru El Kitabı*, 129-130.

Not: Küçük çocuklar bu davranışlarının ya da zihinsel eylemlerinin amaçlarını dile getiremeyebilirler.

B. Takıntılar ya da zorlantılar kişinin zamanını alır ya da klinik açıdan belirgin bir sıkıntıya ya da toplumsal, işle ilgili alanlarda ya da önemli diğer işlevsellik alanlarında işlevsellikte düşmeye neden olur.

C. Takıntı-zorlantı belirtileri, bir maddenin ya da başka bir sağlık durumunun fizyolojiyle ilgili etkilerine bağlanamaz.

D. Bu bozukluk başka bir ruhsal bozukluğun belirtileriyle daha iyi açıklanamaz.

4. Demans

Yaşlılık tüm canlılarda yaşamının bir gereği olarak meydana gelen doğal bir süreçtir. Bu evrensel oluşum bir takım fonksiyonel değişimleri ve bozulmaları da beraberinde getirmektedir. Kişinin yaşlanmasına bağlı olarak gelişen mental işlev bozukluklarının başında demans sayılmaktadır.³¹⁵ Latince “mens” kökünden türeyen ve kişinin aklını yitirmesi anlamına gelen demans(dementia), beyin yapısında meydana gelen bozulmalarla oluşan, geri dönüşü nadiren olup genellikle ilerleyen ve halk dilinde bunama olarak bilinen akıl hastalığıdır. Bu kavramın ilk defa XIII. yüzyılda Bartholomeus Anglucus tarafından kullanıldığı bilinmektedir.³¹⁶ Ontario Alzheimer Derneği ise demansı, bilişsel ve öğrenme, hafıza, davranış ve duygu durum gibi üst düzey fonksiyonların etkilenmesi sonucu karakterize olan nörolojik bir hastalık olarak ifade etmektedir.³¹⁷ Genellikle yavaş başlayan ve kronik ilerleyici nöron ölümüyle devam eden bu hastalık son evresine geldikten sonra ortalama beş yıl içinde ölümlerle

Tablo 4. DSM-5'e Göre Obsesif Kompulsif Bozukluk Tanı Kriterleri

sonuçlanmaktadır.³¹⁸

³¹⁵ Korkut Yaltkaya, “Demanslar”, *Nöroloji Ders Kitabı*, ed. Korkut Yaltkaya (Ankara: Palme Yayıncılık, 2000), 327; Öztürk - Uluşahin, *Ruh Sağlığı ve Bozuklukları*, 493.

³¹⁶ Engin Eker, “Yaşlıda Demans”, *İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri (Geriatrik Hasta ve Sorunları Sempozyumu, İstanbul, 1998)*, 43; Ömer Övünç Eşsiz, *Demansın Hukuki Boyutları* (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012), 5; Ümit Horozcu, “Adli Psikiyatrinin Verileri Işığında Dini Sorumluluklara Psikolojik Bakış”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 33 (2015): 74.

³¹⁷ Neslihan Sarı - Meryem Giersbergen, “Yaşlılarda Deliryum, Demans ve Depresyonun Değerlendirilmesi ve Hemşirelik Bakım Rehberi”, *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi* 33/3 (2017): 142.

³¹⁸ Eşsiz, *Demansın Hukuki Boyutları*, 18; Özden, *Adli Psikiyatri*, 201.

Demans, sosyal veya mesleki işlevselliği önemli derecede bozmaktadır. Bir kimseye klinik olarak demans tanısı koyulabilmesi için bu bozuklukların sosyal ve mesleki işlevselliği etkilemiş olmasının yanında, bilinç bozukluğunun olmaması, hastalığın herhangi bir medikal, nörolojik veya psikiyatrik hastalıktan veya deliryumdan kaynaklanmaması gerekmektedir.³¹⁹ 60 yaş üstünde demansın görülme yoğunluğu beş yılda bir iki katına çıkmaktadır. Buna göre 60 yaşındakilerin %1'inde demans görülürken, 65-70 arası %2, 71-74 arası %4, 75-79 arası %8, 80-84 arası %16, 85 yaş üstündekilerde de %30-40 oranında görülmekte ve bu artış, nüfus içerisinde yaşlı nüfus sayısı arttıkça belirginleşmektedir.³²⁰

Demans her ne kadar hastalık olarak kavramsallaşmış olsa da belirtilen tanımların ötesinde, zihinsel fonksiyonlarda azalma ve bellek bozukluğuyla davranış ve kişilikte değişikliklerin eşlik ettiği bir sendromu ifade etmektedir. Bu sendromda klinik belirtiler ilerleyici bir özellik göstermekte ve geriye dönüşten söz edilmemektedir. Ayrıca yaşlanmanın gereği olarak değil, yaşlılığın getirdiği hastalıkların bir semptomu olarak ortaya çıkmaktadır.³²¹ Bu nedenlere bakıldığında Vasküler, HIV(İnsan Bağışıklık Yetmezliği Virüsü), Kafa Travması, Parkinson Hastalığına bağlı demans şeklinde birçok alt tipi bulunmakla birlikte, %50-70 gibi büyük bir oranla Alzheimer en sık görülen tiptir.³²² Tezin ana başlıklarından birini oluşturan bu konu bir sonraki başlıkta ayrıntılı olarak incelenecektir.

4.1. Alzheimer Hastalığı (AH)

Alzheimer hastalığı(AH) bellek bozukluğuna ilaveten, konuşma, yönelim, praksi, problem çözme ve soyut düşünce işlevlerinden en az birinin fonksiyonunu yitirmesiyle ortaya çıkan, bilişsel, davranışsal ve psikolojik bozukluklarla sonuçlanan

³¹⁹ Serhan Karakılıç, *Alzheimer Tipi Demans ve Parkinson Hastalığı Demansının Klinik ve Nöropsikiyatrik Profillerinin Karşılaştırılması* (Uzmanlık Tezi, Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Nöroloji Anabilim Dalı, 2014), 8.

³²⁰ Ertuğrul Köroğlu, *Psikiyatri El Kitabı* (Ankara: HYB Basım Yayın, 2011), 123; Eşsiz, *Demansın Hukuki Boyutları*, 22.

³²¹ Handan Can - Sibel Karakaş, "Alzheimer Tipi Demans ve Birinci Basamakta Nöropsikolojik Değerlendirme", *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi* 14/2 (2005): 22; Öztürk - Uluşahin, *Ruh Sağlığı ve Bozuklukları*, 493.

³²² Özden, *Adli Psikiyatri*, 188-192; Kaynak Selekler, "Alois Alzheimer ve Alzheimer Hastalığı", *Geriatry Dergisi Demans Özel Sayı* 13/3 (2010): 10.

ilerleyici bir hastalık olarak ifade edilmiştir.³²³ Bu hastalık ilk defa 1906 yılında Alman psikiyatrist Alois Alzheimer tarafından *Presenil Dementia* olgusu olarak ortaya atılmış; daha sonra Emil Kraepelin bu olguyu Alzheimer Hastalığı olarak tanımlamıştır.³²⁴

Yaşamın herhangi bir döneminde geri dönüşümsüz olarak gelişme gösteren bu hastalıkta, başlangıç belirtisinin hafıza kaybı olduğu saptanmıştır. Büyük oranda kişilik değişimine yol açan emareler düşünme, karar verme gibi bilişsel işlevlerde bozulma meydana getirmektedir. Planlama, sıraya koyma, organize etme ve soyutlama gibi yürütücü fonksiyonlarda da bilhassa ileri aşamalarda bozulma görülmektedir.³²⁵ Dikkat, bellek, uzamsal algı, lisan, yürütücü işlevler, problem çözme becerisi oryantasyon ve işlevsellik olarak belirlenen sekiz alandan en az ikisinde bozulma olması durumunda kişiye Alzheimer tanısı konmaktadır.³²⁶

4.1.1. Epidemiyoloji

Alzheimer hastalığı dünya çapında demansın en yaygın nedeni kabul edilmektedir. Görülme sıklığı her beş yılda iki katına çıkmaktadır. Buna rağmen 95 yaş üstü kimselerde görülme sıklığı %58 olarak bildirilmektedir.³²⁷ AH kadınlarda erkeklere oranla daha sık görülmektedir. The Aging, Demographics and Memory Study (ADAMS) araştırma grubu tarafından, 71 yaş üstü nüfusta demans görülme sıklığının kadınlarda %16 iken erkeklerde %11 olduğu tespit edilmiştir. Kadınlarda yaşam süresinin daha uzun olması, hormonal nedenler, düşük eğitim düzeyi, sosyal ve genetik

³²³ Mustafa Dikici v.dğr., “Alzheimer Hastasıyla Yaşamak”, *Türkiye Aile Hekimliği Dergisi* 9/4 (2005): 167; Nevin Onan - Gül Ünsal Barlas, “Alzheimer Hastası ve Aileleri ile İletişim”, *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi* 11/4 (2008): 106.

³²⁴ Samir Ebû Hâmid, *Maraz Alzheimer en-nisyân min ni'metin ilâ nikmetin* (Dımaşk: Mektebetü Mümin Kureyş, 2009), 5; Selekler, “Alois Alzheimer ve Alzheimer Hastalığı”, 9; Menekşe, “İslam Hukukunda Alzheimer Hastalığının Edâ Ehliyeti Üzerine Etkileri”, 158.

³²⁵ Karakılıç, *Alzheimer Tipi Demans ve Parkinson Hastalığı Demansının Klinik ve Nöropsikiyatrik Profillerinin Karşılaştırılması*, 12.

³²⁶ Guy M. McKhann v.dğr., “The Agnosis of Dementia Due to Alzheimer’s disease: Recommendations from the National Institute on Aging-Alzheimer’s Association Workgroups on Diagnostic Guidelines for Alzheimer’s Disease”, *Elsevier/Alzheimer’s&Dementia*, 7 (2011): 265; Elvan Keleş - Sevgi Özalevli, “Alzheimer Hastalığı ve Tedavi Yaklaşımları”, *İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi* 3/2 (2018): 39.

³²⁷ Karakılıç, *Alzheimer Tipi Demans ve Parkinson Hastalığı Demansının Klinik ve Nöropsikiyatrik Profillerinin Karşılaştırılması*, 13.

faktörlerin Alzheimer hastalığının daha sık görülmesi yönünde risk oluşturduğu düşünülmektedir.³²⁸

4.1.2. Etiyoloji

Günümüzde elektronörofizyolojik, nöropsikolojik, genetik ve nörogörüntüleme teknikleri büyük bir ilerleme kaydetmiş olmasına rağmen Alzheimer hastalığının oluş nedeni hala tam olarak bilinmemektedir. Bu sebeple kesin bir tedavi ya da tanı koyma yöntemi geliştirilememiştir. Kesin tanı konabilmesi için patolojik inceleme gerekmektedir. Ancak genetik özellikler, beyinde protein birikimi, aşırı stres, sinirsel iletimin bozulması, beyin hücrelerinin ölümü vb. faktörlerin etkili olduğu saptanmıştır.³²⁹

4.1.3. Klinik Belirtiler ve Teşhis

Alzheimer'ın en belirgin özelliği sinsiz başlayıp yavaş seyir göstermesidir. AH 40 yaş gibi erken bir dönemde başlasa da bir çok olgu 65 yaşından sonra görülmektedir. Başlangıç belirtisini bellek kaybı oluşturmaktadır. Bellek ile ilgili yakınmalar daha çok zaman yönelimi ya da geçmiş olayların anımsanmasında güçlük biçiminde ortaya çıkmaktadır. Ancak hastalığın ileri evrelerine kadar çok uzak olayları anımsama korunmaktadır.³³⁰ Kişide görülen bu belirtiler çoğu zaman kişilik değişimlerini de beraberinde getirmektedir. Depresyon, ajitasyon, hezeyanlar ve halüsinasyonlar gibi davranışsal değişikliklerin, hastalığın seyrinde ortaya çıkacağı dönem hakkında belirli bir süreç bulunmamaktadır. Alzheimer hastalığında hezeyanların %20-40, depresyon ve anksiyetenin %40-50 oranında görülme sıklığına sahip olduğu bilinmektedir. Para, eşya vb. çalındığı düşüncesi oluşturan paranoyak tiptekiler dünyada en sık rastlanılan hezeyan türü olarak tespit edilmiştir.³³¹

Alzheimer hastalarında büyük oranda ilgi kaybı, donukluk, amaçsızlık, öfke ve saldırganlık, öz bakım yetersizliği gibi problemler meydana gelmektedir. Örneğin

³²⁸ B.L. Plassman v.dğr., "Prevalence of Dementia in the United States: The Aging, Demographics and Memory Study", *Neuroepidemiology* 29 (2007): 125-128.

³²⁹ Esra Yazıcı, *Epilepsi Hastalarında Kişilik Özellikleri ve İlişkili Etmenler* (Uzmanlık Tezi, Atatürk Üniversitesi Tıp Fakültesi, 2010), 48; Köroğlu, *Psikiyatri El Kitabı*, 125; Menekşe, "İslam Hukukunda Alzheimer Hastalığının Edâ Ehliyeti Üzerine Etkileri", 159.

³³⁰ Pervin İşeri - Hüsnü Efendi, "Demanslı Hastaya Klinik Yaklaşım ve Tedavi", *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi* 12/12 (2003): 459.

³³¹ Köroğlu, *Psikiyatri El Kitabı*, 126; Eşsiz, *Demansın Hukuki Boyutları*, 18.

kurallı ve metotlu olan kimse hastalık sebebiyle ileri derecede dağınık ve sorumsuz olabilir. Hastalık ilerledikçe kişi bakıma tedaviden daha çok ihtiyaç duymaktadır. Çünkü evre atladıkça dışa bağımlılık artmakta, kişi yeme ihtiyacını bile karşılayamaz duruma gelmektedir.³³²

Alzheimer hastalığının klinik tanısı için tatmin edici biyolojik belirleyiciler olmadığından, tanı öykü ve klinik bulgulara dayanmaktadır. Klinik ve laboratuvar incelemeler hastalığın ayırıcı tanısında yardımcı olmaktadır. Hastalığın tanısı için, farklı çalışma grupları tarafından uluslararası kabul edilmiş tanı ölçütleri yayınlanmıştır. Bu ölçütler kıyaslandığında hastanın demans ve bellek kaybının olması, diğer bilişsel işlevlerde bozulma ve bunlara neden olabilecek bir başka hastalığın olmaması hepsinde yer alan ortak özelliklerdir.³³³ Kesin tanı, progresif demans bulguları olan vakalarda biyopsi ya da otopsi ile Alzheimer hastalığına özgü patolojik bulguların saptanması ile konulabilir.³³⁴

Alzheimer'in en önemli risk faktörü yaştır. Hastalığın epidemiyolojisine bakıldığında da yaş ilerledikçe hastalık oranının arttığı görülmektedir. Bu faktörü cinsiyet takip etmektedir. Nitekim kadınlarda erkeklere oranla daha sık görüldüğü ve bunun da yaş faktörüyle ilişkili bir etken olduğu açıklanmıştır. Kadınların yaşam sürelerinin erkeklere göre uzun olması, daha fazla hastalık ve problemi de beraberinde getirmektedir. Diğer yandan eğitim düzeyi, genetik özellikler, depresyon vb. bir çok etken Alzheimer için risk faktörü olmaktadır. Özellikle genetik özellikler hastalığın kişide görülme riskini iki kat artırmaktadır.³³⁵

Evreleri

Alzheimer daha önce belirtildiği üzere ilerleyici bir hastalıktır. Bu sebeple takip ettiği sürecin şiddetine bağlı olarak üç farklı evresinden söz edilmektedir. Her bir evrede

³³² Eker, "Yaşlıda Demans", 1998, 47; Onan - Ünsal Barlas, "Alzheimer Hastası ve Aileleri ile İletişim", 106; Öztürk - Uluşahin, *Ruh Sağlığı ve Bozuklukları*, 494.

³³³ İşeri - Efendi, "Demanslı Hastaya Klinik Yaklaşım ve Tedavi", 459.

³³⁴ Selekler, "Alois Alzheimer ve Alzheimer Hastalığı", 10.

³³⁵ Yazıcı, *Epilepsi Hastalarında Kişilik Özellikleri ve İlişkili Etmenler*, 48-49; Selekler, "Alois Alzheimer ve Alzheimer Hastalığı", 11.

kendine özgü belirtiler görülmekte ve evreler arası geçiş hususunda herhangi bir süre aralığı bulunmamaktadır.³³⁶

I. Erken Evre: En belirgin bulgu unutkanlık olmakla birlikte hastada yakın bellek bozukluğu ve yeni bilgilerin öğrenilmesinde sınırlılık görülmektedir. Akıl yürütme becerileri etkilendiği için sözcük bulmada güçlük yaşanabilmektedir. Buna bağlı olarak banka hesabı ve faturaları takipte zorluk ve zaman zaman para hesaplarını karıştırma gibi mali yönden problemler oluşmaktadır. Ancak bütün bunların yanı sıra erken evrede bağımsızlık korunmaktadır. Sosyal aktivitelere katılımda ve kişisel bakımda sorun yaşanmamaktadır.³³⁷

II. Orta Evre: Hastanın unutkanlığının giderek arttığı, dolayısıyla yeni bilgileri öğrenme yetisinin tamamen kaybedildiği dönemdir. Yer ve zaman oryantasyonu bozulduğu için kişi tek başına evden çıktığında kaybolur. Giyinme, temizlik vb. günlük yaşam aktivitelerinde dışarıya bağımlı haldedir. Hezeyan, inatlaşma, şüphe, agresyon ve ajitasyon gibi psikolojik belirtiler, yakın zamanda gerçekleşmiş olayları anımsama güçlüğüne beraberinde getirir. Orta evredeki hasta para hesaplarını yapma konusunda da belirgin zorluklar yaşar.³³⁸

III. İleri Evre: Bu süreçte hasta tamamen dışa bağımlı hale gelmiştir. Konuşmaları manasız kelimeler ya da garip sesler çıkarma şeklinde olmaktadır. Zihinsel fonksiyonlar ileri ölçüde gerilediği için hasta normal yaşantısında tanıdığı insanları tanıyamamaktadır. Bu evrenin sonuna doğru hasta; konuşma ve anlama becerilerini yitirmiş, bakıma muhtaç, genellikle sakin, yavaş ya da desteksiz yürüyemeyen, nihayetinde ise tamamen yatağa bağımlı hale gelmektedir. Ayrıca ileri evredeki Alzheimer hastalarında akciğer embolisi gibi hastalıklar ve enfeksiyonlar ölüme yol açabilmektedir.³³⁹

³³⁶ Menekşe, “İslam Hukukunda Alzheimer Hastalığının Edâ Ehliyeti Üzerine Etkileri”, 159.

³³⁷ Onan - Ünsal Barlas, “Alzheimer Hastası ve Aileleri ile İletişim”, 106; Selver Burcu Tellioglu, *Alzheimer Hastalığı, Hafif Kognitif Bozukluk ve Vasküler Demans Seyrinin Klinik ve Nöropsikolojik Açından İncelenmesi* (Uzmanlık Tezi, Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Nöroloji Anabilim Dalı, 2011), 20.

³³⁸ Menekşe, “İslam Hukukunda Alzheimer Hastalığının Edâ Ehliyeti Üzerine Etkileri”, 159; Can - Karakaş, “Alzheimer Tipi Demans ve Birinci Basamakta Nöropsikolojik Değerlendirme”, 23.

³³⁹ Onan - Ünsal Barlas, “Alzheimer Hastası ve Aileleri ile İletişim”, 107; Eker, “Yaşlıda Demans”, 1998, 46.

Genel olarak bakıldığında Alzheimer ilerleyici ve kişiyi dışa bağımlı konuma getiren kronik bir bozulma olduğundan, süreç ilerledikçe hasta kendi hakkında kararlar verememekte, finansal konularda yanlış seçimler yapmakta ve fiil ehliyetini yitirmektedir. Fiil ehliyetinin tamamen kaybedilmesi ise birden gerçekleşmemektedir. Erken evrede hasta henüz tüm yetilerini yitirmemektedir. Buna bağlı olarak günlük basit finansal hesapları yapma konusunda bir problem yaşamamaktadır. Fakat orta ve ileri evrede birey yanlış kararlar vererek hem kendini hem de yakınlarını maddi-manevi zarara uğratabilmektedir.³⁴⁰

Aşağıdaki tabloda Alzheimer tipi demansın DSM-5'e göre teşhis kriterleri verilmiştir:

DSM-5'e Göre Alzheimer Tipi Demans Tanı Kriterleri ³⁴¹
<ol style="list-style-type: none">1. Aile öyküsünde ya da kalıtımsal ölçümlerden, neden olucu bir Alzheimer hastalığı kalıtımsal değişimini kanıtı.2. Aşağıdakilerden her üçü de vardır:<ol style="list-style-type: none">a. Bellek ve öğrenmeden ve en az diğer bir bilişsel alanda gerileme olduğunun açık kanıtı.b. Bilişte uzun süreli duraksama olmaksızın, sürekli ilerleyen aşamalı gerileme.c. Neden olucu karışık etkenler olduğuna ilişkin bir kanıt yoktur.

Tablo 5. DSM-5'e Göre Alzheimer Tipi Demans Tanı Kriterleri

5. Epilepsi

Epilepsi Yunancada epi ve lepsis kelimelerinden türeyen bir kavram olup tutulmak anlamına gelmektedir. Tıp literatüründe nöronlardaki, anormal ve aşırı elektriksel deşarj sonucunda ortaya çıkan, ani, tekrarlayıcı, tanımlanabilen bir olayla tetiklenmemiş epileptik nöbetler ile karakterize olan akıl hastalığı olarak bilinmektedir.³⁴² Epileptik nöbet ise beyin fonksiyonlarının düzgün çalışmaması sonucunda, beynin vücuda göndermesi gereken sinyallerin ani bir şekilde artış

³⁴⁰ Akçan v.dğr., "Alzheimer Hastalığında Fiil Ehliyeti", 36-37.

³⁴¹ *DSM-5 Tanı Ölçütleri Başvuru El Kitabı*, 310-311.

³⁴² Yazıcı, *Epilepsi Hastalarında Kişilik Özellikleri ve İlişkili Etmenler*, 37; Gözde Ünal, *Epilepsili Bireylerde Öz Yönetimin Epilepsi Ataklarına Etkisinin Değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, 2019), 5.

göstermesiyle belli zamanlarda ortaya çıkan geçici nörolojik disfonksiyonlardır. Bu nöbetler 1981’de yapılan sınıflandırmaya göre jeneralize ve parsiyel olmak üzere iki grupta incelenmektedir. Tüm beyinde yaygın olarak aynı anda başlayan nöbetler jeneralize; beynin bir bölgesinde başlayanlar parsiyel ataklar olarak adlandırılmaktadır.³⁴³ Nöbetler belli bir süreyle sınırlı olarak şuur, davranış, duygu, eylem ve algılama fonksiyonlarında stereotipik (tekrarlayıcı) bozukluklara sebep olmaktadır. Nöbet geçiren hastalarda travma, kırık, kanama, boğulma, ölüm vb. sorunlar görülebildiği için epilepsi fiziksel, psikolojik ve sosyal açıdan olumsuz etki oluşturmaktadır. Nöbetlerin uzun yıllar devamı sonucunda ağır zeka geriliği, epileptik bunama vb. problemler ortaya çıkabilmektedir.³⁴⁴

Hastalığın tarihçesine bakıldığında eski çağlarda sağlıklı görünen kimselerin aniden yere yıkılarak bilinçsizce çırpınmaları sebebiyle, epileptikler Tanrılar tarafından cezalandırılmış ya da kötü ruhlar tarafından ele geçirilmiş kimseler olarak görülmektedir.³⁴⁵ Antik Yunan ve Roma’da da bu durumun Tanrılarla ilişkilendirildiği ve Ortaçağ Hristiyanlığında azizlerin yardımıyla tedavi edilmeye çalışıldığı bilinmektedir. Roma döneminde insan kanı ya da hayvan organlarıyla tedavi edilirken; İslam tıbbında akla uygun yöntemlerin uygulandığı kaynaklarda yer almaktadır.³⁴⁶ Konuyla ilgili yazılı kaynaklara ilk kez MÖ 2080 yıllarında Hammurabi Kanunlarında rastlanmakta; ateş ile konvulsiyonun birbiriyle ilişkili olduğu bildirilmektedir. Hastalığın ilk doğru tanımı ise Hipokrat tarafından yapılmış olup, Kutsal Hastalık kitabında epilepsinin nörolojik bir hastalık olduğu belirtilmektedir.³⁴⁷ Epilepsi nöronların ani ve anormal deşarjıyla ortaya çıkması neticesinde bilinç değişikliğini beraberinde getiren nörolojik bir hastalıktır. Dolayısıyla herhangi bir travma, enfeksiyon ya da metabolik bozuklukla ilişkili olmadığı gibi kronik ve yüksek morbiditeye sahiptir.

³⁴³ Yurttaş Oğuz, “Epilepsi”, *Nöroloji Ders Kitabı*, ed. Korkut Yaltkaya (Ankara: Palme Yayıncılık, 2000), 219-222; Özden, *Adli Psikiyatri*, 220; Gönül Akdağ v.dğr., “Epilepsi”, *Osmangazi Tıp Dergisi* 38/1 (2016): 38.

³⁴⁴ Apaçık, *Akil Hastalığının Kusur Yeteneğine Etkisi*, 35; Öznur Adadioğlu - Sıdıka Oğuz, “Epilepsi ve Öz Yönetim”, *Türk Epilepsi ile Savaş Derneği* 22/1 (2016): 1.

³⁴⁵ Ulutürk, *Türk Ceza Hukukunda Akil Hastalığı ve Kusur Yeteneğine Etkisi*, 94.

³⁴⁶ Ünal, *Epilepsili Bireylerde Öz Yönetimin Epilepsi Ataklarına Etkisinin Değerlendirilmesi*, 6.

³⁴⁷ Yazıcı, *Epilepsi Hastalarında Kişilik Özellikleri ve İlişkili Etmenler*, 37-38.

Tek bir nöbet epilepsi tanısı için yeterli görülmediğinden 24 saat arayla en az iki nöbetin geçirilmesiyle kesin bir tanı konulmaktadır.³⁴⁸

5.1. Epidemiyoloji

Epilepsi dünyada yaklaşık 50 milyon insanı etkileyen kronik bir nörolojik bozukluktur. Genel nüfusun yaklaşık %2-5'i yaşamı boyunca en az bir defa epileptik nöbet geçirmektedir.³⁴⁹ Gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerde gelişmiş ülkelere göre daha sık görülmektedir. Gelişmiş ülkelerde hastalığın bulunma oranı %0,6 iken, gelişmekte olan ülkelerde %1,85'e kadar çıkması bunu kanıtlamaktadır. Çocukluk ve ergenlik döneminde en sık rastlanan nörolojik hastalıkken; bu yoğunluğun erişkinlerde ikinci sıraya düştüğü belirtilmektedir.³⁵⁰

Epilepsi her yaş, ırk ve sosyal sınıfta görülmekte; cinsiyet ya da kırsal-kentsel farklılık hastalığın epidemiyolojisini etkilememektedir. Ülkemizde yapılan bir araştırma, epilepsi hastalarının %24,7'sinde nöbetlerin 20 yaşından sonra başladığını göstermektedir. Bunun yanı sıra epilepsilerin %50'ye yakını 4-5 yaşlarında başlamaktadır.³⁵¹ Epilepsi hastalarında psikiyatrik bozukluklar ve intihar eylemleri, sağlıklı bireylere oranla daha sık yaşanmaktadır. Nitekim intihara bağlı ölüm oranları sağlıklı bireylerde %1,4 iken, epileptiklerde %5'e kadar çıkmaktadır.³⁵²

5.2. Etiyoloji

Epilepsinin ortaya çıkmasında genetik faktörler, travma, enfeksiyonlar, metabolik ve vasküler nedenler, beyin patolojileri, Alzheimer hastalığı ve toksik

³⁴⁸ Özalp Ekinci - Fevziye Toros, "Epilepsi Tanılı Çocuk ve Ergenlerde Ruhsal Bozukluklar", *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar* 5/1 (2013): 61; Ünal, *Epilepsili Bireylerde Öz Yönetimin Epilepsi Ataklarına Etkisinin Değerlendirilmesi*, 9.

³⁴⁹ Sayıl, *Ruh Sağlığı ve Hastalıkları*, 130; Oğuz, "Epilepsi", 219.

³⁵⁰ Esra Güney v.dğr., "Epileptik Psikoz: Bir Olgu Sunumu", *Klinik Psikiyatri*, 11 (2008): 95; Kadir Demirci v.dğr., "Epilepside Kişilik", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi* 5/1 (2014): 32.

³⁵¹ Canan Işııkay - Aytaç Yiğit, "Erişkin Yaşta Başlayan Epilepsilere Etiyolojik Yaklaşım", *Epilepsi Dergisi* 4/2-3 (1998): 86; Hatice Fesci - Ülkü Görgülü, "Epilepsi ile Yaşam: Epilepsinin Psikososyal Etkileri", *Göztepe Tıp Dergisi* 26/1 (2011): 27.

³⁵² Rıdvan Akın v.dğr., "Epilepsili Çocuklarda Bilişsel, Davranışsal ve Duygusal Sorunların Gözden Geçirilmesi", *Epilepsi Dergisi* 6/1 (2000): 25; Demirci v.dğr., "Epilepside Kişilik", 32.

nedenler rol oynamaktadır. Genetik faktörler hastalığın en önemli belirleyicisi olup, epileptiklerin ailelerinde nöbet öyküsüne sıkça rastlanmaktadır.³⁵³

Tıbbi sebeplerin dışında hastalığı tetikleyen en önemli etkenin stres olduğu düşünülmektedir. Zira epilepsi hastalarının maddi ve manevi açıdan karşılaştıkları problemlerin oluşturduğu korkular sosyal izolasyona sebep olmakta, dolayısıyla hasta olumsuz etkilenmektedir.³⁵⁴ Hastalığın risk oranı biyolojik, farmakolojik, çevresel veya psikososyal faktörlere bağlı olarak artmaktadır.³⁵⁵

5.3. Klinik Belirtiler ve Teşhis

Epilepsi hastanın iradesi dışında bilincin silinmesi ve nöbet şeklinde gelen felç hali ile kendini göstermekte, beyindeki sinirlerin ani ve geçici disfonksiyonundan kaynaklanan zihinsel işlev, hareket ve duyu bozukluğu ile karakterize olmaktadır.³⁵⁶ Epileptik nöbetin başlangıcı birkaç saat ya da birkaç gün öncesinde anlaşılmaktadır. Dikkatli incelendiğinde nöbet geçirecek hastada huy değişikliklerinin oluşmaya başladığı, çabuk kızma, sert olma, yerinde duramama, aşırı neşe vb. belirtilerin ortaya çıktığı fark edilmektedir. Belirtilerin ardından nöbet ani bir şekilde gerçekleşmekte ve hasta olduğu yere yıkılmaktadır. İstisnalar dışında şuur kaybıyla birlikte oluşan bu durumun nerede ve ne zaman gerçekleşeceği kesin olarak bilinmemektedir.³⁵⁷

Epilepsinin yaşam kalitesini düşüren, fiziksel, entelektüel ve sosyal yaşamında sınırlılıklara sebebiyet veren nörolojik bir hastalık olduğu bilinmektedir.³⁵⁸ Bu hastalık zaman zaman hastanın kendisine özgü karakter yapısının değişerek kişilik bozukluklarına neden olmaktadır. Aşırı dindarlık ve emosyonel (duygusal) yaşantıda artış görülebilmektedir. Ayrıca hastalık dahilinde geçirilen nöbetlerle psikotik bozukluklar ortaya çıkmakta ve buna bağlı olarak belirgin halüsinasyon ya da sanrılar oluşmaktadır.³⁵⁹ Dikkat ve bellek en fazla hasar gören temel zihinsel işlevler

³⁵³ Oğuz, "Epilepsi", 220.

³⁵⁴ Ünal, *Epilepsili Bireylerde Öz Yönetimin Epilepsi Ataklarına Etkisinin Değerlendirilmesi*, 20.

³⁵⁵ Güney v.dğr., "Epileptik Psikoz: Bir Olgu Sunumu", 95.

³⁵⁶ Ulutürk, *Türk Ceza Hukukunda Akıl Hastalığı ve Kusur Yeteneğine Etkisi*, 94.

³⁵⁷ Apaçık, *Akıl Hastalığının Kusur Yeteneğine Etkisi*, 35; Erhan Koyuncu, *Türk Ceza Hukukunda Akıl Hastalarının Ceza Sorumluluğu* (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016), 89.

³⁵⁸ Zehra Durna - Anita Karaca, "Epilepsi Hastasına Psikososyal Destek", *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi* 7/1 (2018): 219.

³⁵⁹ Yazıcı, *Epilepsi Hastalarında Kişilik Özellikleri ve İlişkili Etmenler*, 54; Özden, *Adli Psikiyatri*, 222.

olduğundan, buna dil yetisinde bozulma görülmektedir. Yavaş, ciddi, sıkıcı, gereksiz ayrıntılarla dolu konuşma biçimi kişilikte en dikkat çekici özelliklerden biri kabul edilmektedir. Dil bozukluğu hastanın yazısına da yansdığından hipergrafi (aşırı, tekrarlayıcı biçimde detaylı yazı yazma) olarak bilinen semptom ortaya çıkmaktadır.³⁶⁰

Epileptik nöbetlerin yanı sıra psikiyatrik ve bilişsel bozukluklar hastaların yaşam kalitelerini olumsuz yönde etkileyen faktörlerin başında gelmektedir. Epilepsili kimselerin sağlıklarını tamamen kaybettikleri düşüncesi, ölüm korkusu ve hastalığın kronik olarak seyretmesi strese sebep olmaktadır. Yapılan araştırmalar stres ve epileptik nöbetler arasında sıkı bir ilişkinin olduğunu göstermektedir.³⁶¹

Epilepsinin bilinç kaybı, düşme, kaza vb. doğrudan etkileri sebebiyle kişinin günlük fonksiyonları, mesleki ve sosyal işlevselliği olumsuz yönde seyretmekte, hastalarda sosyal uyumla ilgili problemler meydana gelmektedir. Tekrarlayan nöbetler sebebiyle eğitimi, araba kullanmak vb. filleri, aile ve sosyal ilişki kurmaları engellenmektedir. Epilepsi hastalarında görülen sosyal sorunlar depresyon, anksiyete gibi mental sağlık problemleriyle ilgili olabilmektedir.³⁶² Arpacı'nın yapmış olduğu araştırmaya göre epileptik nöbetler okul başarısını ve iş gücünü olumsuz yönde etkilemektedir. Çünkü nöbetler bireyin uyanıklık düzeyine ve bilginin kısa süreli depolamasına tesir etmektedir. Bulgulara bakıldığında araştırma kapsamında ele alınan 8 öğrenciden 5'inin başarılarında düşüklük meydana geldiği; hastaların %20'sinin iş gücü kaybı sebebiyle mesleği bıraktığı görülmektedir.³⁶³

Epilepsiye özgün bilişsel bir sorun tanımlanmamış olsa da epilepsili çocuklarda genel nüfusa oranla daha sık bilişsel sorunların varlığı tespit edilmiştir. Hastalığın hafif tipinde yakın bellek bozukluklarına, ağır tiplerinde ise zeka ve dikkat bozukluklarına rastlanmıştır. Yapılan araştırmalar nöbet tipi ve sıklığının, erken ve geç başlangıçlı olmasının bilişsel sorunların derecesini etkilediğini göstermiştir.³⁶⁴ Epilepsi hastalarında

³⁶⁰ Barış Korkmaz, "Epilepside Dil Bozuklukları", *Epilepsi Dergisi* 4/2-3 (1998): 100; Özden, *Adli Psikiyatri*, 222.

³⁶¹ Fesci - Görgülü, "Epilepsi ile Yaşam: Epilepsinin Psikososyal Etkileri", 27-28.

³⁶² Akdağ v.dğr., "Epilepsi", 36; Fesci - Görgülü, "Epilepsi ile Yaşam: Epilepsinin Psikososyal Etkileri", 28.

³⁶³ Baki Arpacı, "Epilepsili Hastanın Ekonomik Yönü", *Epilepsi Dergisi* 5/2 (1999): 82-83; Durna - Karaca, "Epilepsi Hastasına Psikososyal Destek", 221.

³⁶⁴ Akın v.dğr., "Epilepsili Çocuklarda Bilişsel, Davranışsal ve Duygusal Sorunların Gözden Geçirilmesi", 24.

depresyon ve mani gibi duygu durum bozukluklarına çok sık rastlanmamıştır. Öte yandan intihar girişimlerdeki artış sıklığı ile kişide görülen duygu durum bozukluğu ilişkili bulunmuştur.³⁶⁵

Epilepsi hastalarında öfke atakları, şiddet ve cinayet olayları sağlıklı bireylere oranla daha sık görülmektedir. Epileptik hastalar genellikle nöbet sonrasında, nadiren de nöbet öncesinde konfüzyon olarak adlandırılan alacakaranlık hali yaşamaktadır. Birkaç dakika ya da birkaç gün süren bu dönem hastalığın en tehlikeli evresi kabul edilmektedir. Cinayet, vurma, kırma, hırsızlık vb. suçların işlendiği konfüzyon durumu bu sebeplere bağlı olarak delilik evresi olarak da adlandırılmaktadır.³⁶⁶ Epilepsi hastası bu durumda suçu şiddetli ve vahşice işlemekte olup, daha önceden bunu tasarlaması söz konusu olmamaktadır. Çünkü işlediği suç ani, kısa süreli bir karakteristiğe sahiptir. Suç eğilimlerinin fazla olması sebebiyle bu hastalık adli psikiyatri açısından da önemli bir konuyu teşkil etmektedir.³⁶⁷ Epileptik hasta konfüzyon durumunda şuurunu tamamen yitirmekte, dolayısıyla kişi fiillerini bilinçsiz olarak gerçekleştirmektedir.

6. Dürtü Kontrol Bozuklukları

Dürtü kontrol bozukluğu denildiği zaman kişinin zararlı fiilleri gerçekleştirme isteklerine engelleyememe neticesinde oluşan ruhsal hastalık grubu akla gelmektedir.³⁶⁸ İstek veya başkaları için zararlı bir eylemi yapma konusunda kendini durduramama, zorunlu hissetme, belirtilerin alışkanlık haline gelmesi ve karşı konulmaz nitelikte olması bu bozuklukları diğerlerinden ayıran özelliklerin başında gelmektedir.³⁶⁹ Bu durumdaki kimse eylemi uygulamadan önce yoğun bir gerginlik yaşamakta ve dürtüleri doğrultusunda hareket ettiği esnada rahatladığını hissetmekte; ilerleyen süreçte ise fiilleri sebebiyle suçluluk duyabilmektedir.³⁷⁰

Genetik yönden incelendiğinde DKB olan bireylerin aile öykülerinde depresyon, bipolarite, madde bağımlılığı ve kişilik bozuklukları görülmektedir. Ayrıca hastaların

³⁶⁵ Özden, *Adli Psikiyatri*, 223.

³⁶⁶ Koyuncu, *Türk Ceza Hukukunda Akıl Hastalarının Ceza Sorumluluğu*, 89-90.

³⁶⁷ Demirci v.dğr., “Epilepside Kişilik”, 34; Horozcu, “Adli Psikiyatrinin Verileri Işığında Dini Sorumluluklara Psikolojik Bakış”, 77.

³⁶⁸ Bilge Burçak Annagür, *Depresyon Hastalarında Dürtü Kontrol Bozuklukları Sıklığı* (Uzmanlık Tezi, Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, 2008), 11.

³⁶⁹ Nevzat Yüksel, *Ruhsal Hastalıklar* (Ankara: Hatiboğlu Yayınevi, 1995), 339.

³⁷⁰ Lut Tamam, “Dürtü Kontrol Bozuklukları”, *Güncel Klinik Psikiyatri*, ed. Erdal Işık (Ankara: Organon Yayınları, 2008), 371; Özden, *Adli Psikiyatri*, 229.

ailelerinde de sıklıkla DKB teşhisi almış bireylerin bulunması, kalıtım ile arasında sıkı bir ilişki olduğunu kanıtlamaktadır.³⁷¹ Bu çalışmada, bahsedilen bozukluklardan kleptomani, piromani ve patolojik kumar ele alınmıştır.

6.1. Kleptomani

Tıp ve ceza hukuku literatüründe marazi hastalık, hırsızlık hastalığı, dürtüsel çalma olarak adlandırılan kleptomani, kişisel kullanım veya parasal değeri açısından ihtiyaç duyulmaksızın nesnelere çalmaya yönelik güdülere karşı koyamama ile karakterize olan bir dürtü kontrol bozukluğudur.³⁷² Bu kavramın ilk kez Matthey tarafından 19. yüzyılda değersiz ve gereksinme duyulmayan nesnelere dürtüsel biçimde çalınması olarak tanımlandığı; 20. yüzyılda ise Kraepelin ve Bleuler'in patolojik ya da reaktif dürtüler arasında değerlendirdiği bilinmektedir. Kleptomani genellikle ergenlik döneminde başlayıp genç erişkinliğe kadar ya da ömür boyu sürmekte ve kadınlarda erkeklerden daha sık görülmektedir. Alkolün etkisi altında artan bu bozukluğa, antisosyal ve OKB (Obsesif Kompulsif Bozukluk) tanısı almış hastalarda daha sık rastlanmaktadır.³⁷³

Kleptomani hastalarında tek amaç çalma ihtiyacını gidermek olduğundan fiilleri intikam, öfke, menfaat sağlamak vb. durumlarla ilgili bulunmamaktadır. Kleptomani hastalarının çalma eylemini, normal hırsızlıktan ayıran temel nokta da bu amaç ayrımıdır. Nitekim normal hırsızlık suçunu işleyen bireyin asıl hedefi çaldığı nesneyi kullanmaktır.³⁷⁴ Hastalığın yaygınlığı yaklaşık olarak %0,6 olarak tespit edilmişse de utanma ve yasal korkular sebebiyle hastaneye başvurma oranı düşük olduğundan, asıl oranın tespit edilenden daha yüksek olduğu düşünülmektedir. Kleptomani hastalarının haftada ortalama 3-4 çalma dürtüsü gösterdikleri ve 2-3 nesne çaldıkları bildirilmektedir.³⁷⁵

³⁷¹ Burçak Annagür, *Depresyon Hastalarında Dürtü Kontrol Bozuklukları Sıklığı*, 12.

³⁷² Ünver, *Ceza Hukukunda Akıl Hastalığı ve Ceza Sorumluluğuna Etkisi*, 38; Özden, *Adli Psikiyatri*, 233.

³⁷³ Tamam, "Dürtü Kontrol Bozuklukları", 371; Hüseyin Soysal, "Dürtü Kontrol Bozukluklarının Adli Psikiyatrik Yönleri", *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar* 7/1 (2015): 21.

³⁷⁴ Yüksel, *Ruhsal Hastalıklar*, 342; Mehtap Bican, *Yaşlı Hastalarda Dürtü Kontrol Bozukluklarının Özellikleri* (Uzmanlık Tezi, Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, 2011), 24.

³⁷⁵ Burçak Annagür, *Depresyon Hastalarında Dürtü Kontrol Bozuklukları Sıklığı*, 17; Çiçek Hocaoğlu - Pınar Sivrikaya, "Epilepsi Cerrahisi Sonrası Geç Başlangıçlı Kleptomani: Bir Olgu Sunumu", *Sakarya Tıp Dergisi* 9/4 (2019): 726.

Hastalık dönemi istisnalar dışında ani olarak kendiliğinden oluşmaktadır. Yapılan araştırmalar genellikle toplum içinde, mağazalarda ve büyük alışveriş merkezlerinde meydana gelen kleptomani nöbetlerinin engellenme, öfke ve birine ihtiyaç duymaya yönelik zıt duyguların oluşması gibi olaylar sonucu stresle eş zamanlı olarak ortaya çıkabileceğini göstermektedir.³⁷⁶ Ayrıca çocukluk döneminde sevgiden yoksun bırakılmış bireylerin bu yoksunluktan kurtulmak amacıyla çalmaya meyilli olabilecekleri belirtilmektedir. Hocaoğlu ve Sivrikaya'nın yaptığı çalışmaya göre ise travma, zehirlenme, tümör, epilepsi, demans, Parkinson vb. tıbbi etmenler ve birinci derece akrabalarda kleptomani öyküsünün görülmesi de hastalığa neden olabilmektedir.³⁷⁷ Neticede kleptomani tetiklenmesinde psikolojik faktörlerin tek etmen olmadığı görülmektedir.

Kleptomani çalma fiilinden önce büyük bir gerginlik ve heyecan hissetmekte, bu dürtü ile mücadeleye karşı koyamayınca da teslim olmaktadır. Çalma fiilini gerçekleştirmeden önce herhangi bir tasarlama yapmadığı gibi yakalanma ihtimalini de düşünmeyerek tedbirlere başvurmamaktadır.³⁷⁸ Kullanma ve kazanma amacı olmadan yapılan kleptomani sosyal ve ahlaki kontrol, ruhsal melekeler ve akli direnç ortadan kalkmaktadır. Kleptomani çaldığı şeyler değerli eşyalar değil, nöbet anında kendisini çeken ve sahip olmak istediği değersiz herhangi bir eşya olabilmektedir.³⁷⁹ Bu eylemler sonucunda bireyde zaman zaman kişilik bozukluğu ve pişmanlık belirtileri görülebilmektedir.³⁸⁰

DSM-5'e Göre Kleptomani Tanı Kriterleri³⁸¹
<p>A. Kişisel kullanım için ya da parasal değeri açısından gereksinilmeyen nesnelere çalma dürtülerine karşı, yineler biçimde karşı koyamama.</p> <p>B. Çalmaya yeltenmeden az önce, giderek artan bir gerginlik duyma.</p> <p>C. Çalarken haz alma, sevinç duyma ya da rahatlama.</p> <p>D. Öfkelerini göstermek ya da öç almak için çalma eylemine girişiliyor değildir ve bu eylem, bir sanrı ya da varsanıya karşı bir tepki değildir.</p>

³⁷⁶ Burçak Annagür, *Depresyon Hastalarında Dürtü Kontrol Bozuklukları Sıklığı*, 18.

³⁷⁷ Soysal, "Dürtü Kontrol Bozukluklarının Adli Psikiyatrik Yönleri", 540; Hocaoğlu - Sivrikaya, "Epilepsi Cerrahisi Sonrası Geç Başlangıçlı Kleptomani: Bir Olgu Sunumu", 730.

³⁷⁸ Tamam, "Dürtü Kontrol Bozuklukları", 372; Emel Yılmaz, "İslam Ceza Hukukuna Göre Kleptomani Ceza Ehliyeti ve Hırsızlık Fiilinin Sonuçları", *Bilimname* 37 (2019): 540.

³⁷⁹ Ulutürk, *Türk Ceza Hukukunda Akıl Hastalığı ve Kusur Yeteneğine Etkisi*, 98.

³⁸⁰ Ünver, *Ceza Hukukunda Akıl Hastalığı ve Ceza Sorumluluğuna Etkisi*, 41.

³⁸¹ *DSM-5 Tanı Ölçütleri Başvuru El Kitabı*, 229.

E. Çalma, davranım bozukluğu, mani dönemi ya da toplumdışı (antisosyal) kişilik bozukluğu ile daha iyi açıklanamaz.

Tablo 6. DSM-5'e Göre Kleptomani Tanı Kriterleri

6.2. Piromani

Piromani kasıtlı ve amaca yönelik olarak yineleyici tarzda yangın çıkarma hastalığıdır. Literatürde yangın çıkarmaya yönelik dürtülere direnmeyi başaramama, yangını başlatmadan önce sezilen bir gerilim ve yangın çıkardıktan sonra yaşanan yoğun bir rahatlama ile karakterize bir dürtü kontrol bozukluğu şeklinde tanımlanmaktadır.³⁸² Bu hastalık sebebiyle birey yangın ve yangın sonrasında ortaya çıkan olaylar karşısında büyülenmekte, dolayısıyla bu durumlara karşı merak duymakta ve fiillerini tekrar etmektedir. DKB hastalarının genelinde görüldüğü gibi, piromani tanısı almış bireylerde de yangın çıkarma öncesi bir gerginlik oluşmakta, olayı gerçekleştirdikten sonra da rahatlama sağlanmaktadır.³⁸³ Piromaniyi diğer DKB sınıflarından ayıran temel özellik fiilin önceden tasarlanması olup, hastalar olaydan sonra yaptıklarını basit bir fiil ya da üçüncü bir şahıs gibi anlatabilmektedir.³⁸⁴

Küçük yaşlarda kendisini gösteren bu bozukluk sebebiyle bireyler yangın çıkardıktan sonra alevleri izlemeyi sevmekte ve can, mal kayıplarından rahatsızlık duymamaktadır. Piromani tanısı almış bireylerin genelinin öyküsünde çocukluk döneminde yangın çıkarma ve kibritle oynama durumlarına rastlanmaktadır.³⁸⁵ Piromani tanısı konabilmesi için yangının maddi kazanç sağlamak, bir suçu ortadan kaldırmak, öfkeyi dışa vurmak için ya da halüsinasyon sonucu yargılama bozukluğu vb. sebeplerle çıkarılmadığından emin olunması gerekmektedir. Çünkü bahsedilen durumlar kundaklama ya da kasıtlı yangın çıkarma olaylarının başlıca etkenleri arasında yer alırken, piromanide asıl amaç yangın çıkarma dürtüsünü gerçekleştirmektir.³⁸⁶ İlaveten fiil ehliyetini etkileyen melankoli, epilepsi, demans ve zeka geriliği sebebiyle çıkarılan yangınlar ile piromani hastasının fiillerini birbirine karıştırmamak gerekmektedir.³⁸⁷

³⁸² Bakırcıoğlu, *Ansiklopedik Eğitim ve Psikoloji Sözlüğü*, 490.

³⁸³ Tamam, "Dürtü Kontrol Bozuklukları", 376.

³⁸⁴ Ünver, *Ceza Hukukunda Akıl Hastalığı ve Ceza Sorumluluğuna Etkisi*, 42.

³⁸⁵ Yüksel, *Ruhsal Hastalıklar*, 343; Özden, *Adli Psikiyatri*, 236.

³⁸⁶ Tamam, "Dürtü Kontrol Bozuklukları", 376; Horozcu, "Adli Psikiyatrinin Verileri Işığında Dini Sorumluluklara Psikolojik Bakış", 77-78.

³⁸⁷ Ünver, *Ceza Hukukunda Akıl Hastalığı ve Ceza Sorumluluğuna Etkisi*, 42.

Yapılan araştırmalar seyrek olarak rastlanan piromaninin daha çok zayıf sosyal başarısı ve öğrenci güçlüğü olan erkeklerde bulunduğunu göstermiştir. Çocuk ve ergenlerde daha sık rastlanan ateşin sihri kapılma durumunun genellikle davranış bozukluğu ve dikkat eksikliğiyle birlikte bulunduğu tespit edilmiştir. Ayrıca piromani tanısı almış hastaların bir kısmında alkolizm öyküsü alınmıştır.³⁸⁸

DSM-5'e Göre Piromani Tanı Kriterleri³⁸⁹
A. Birden çok kez, bile bile ve isteyerek yangın çıkarma.
B. Bu eylemden önce gerginlik duyma ya da duygusal olarak uyarılma.
C. Yangın ve ilintili gereçlerden büyülenme, bunlara ilgi duyma, bunları merak etme ya da bunlara çekim duyma.
D. Yangın çıkarırken ya da daha sonra bunu izlerken ya da sonrasında orada bulunurken haz alma, sevinç duyma ya da rahatlama.
E. Parasal çıkar için, siyasal görüşün bir dışavurumu olarak, suç kanıtlarını gizlemek için, öfkesini göstermek ya da öç almak için, yaşam koşullarını iyileştirmek için, bir sanrıya ya da varsanıya karşı bir tepki olarak ya da yargılama bozukluğunun bir sonucu olarak yangın çıkarılmamaktadır.
F. Yangın çıkarma, davranım bozukluğu, mani dönemi ya da toplumdışı kişilik bozukluğu ile daha iyi açıklanamaz.

Tablo 7. DSM-5'e Göre Piromani Tanı Kriterleri

6.3. Patolojik Kumar

Kumar literatürde genellikle şansa dayanan oyunlarda yatırılan miktardan daha fazla kazanç elde etmek amacıyla elindeki maddi varlıkları riske atmak olarak tanımlanmaktadır. Patolojik kumar ise kumar oynayan kişinin bireysel ya da sosyal hayatında yaşadığı problemler neticesinde kontrolünü kaybetmesiyle karakterize bir dürtü kontrol bozukluğudur. Özellikle son yıllarda belirli bölgelerde kumar oynamanın yasal olarak serbest bırakılması sebebiyle bu hastalık oranı gün geçtikçe artmakta ve toplumsal bir sorun haline gelmektedir.³⁹⁰

³⁸⁸ Burçak Annagür, *Depresyon Hastalarında Dürtü Kontrol Bozuklukları Sıklığı*, 24.

³⁸⁹ *DSM-5 Tanı Ölçütleri Başvuru El Kitabı*, 229.

³⁹⁰ Tamam, "Dürtü Kontrol Bozuklukları", 377; Özlem Paltacı, *Tıp Fakültesi Dönem 4 ve Dönem 5 Öğrencilerinde Görülen Dürtü Denetim Bozukluğu* (Uzmanlık Tezi, Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, 2014), 10.

Patolojik kumar oynama bozukluğu Rosenthal tarafından kazanma, kaybetme, dengesizlik ve ümitsizlik dönemi olmak üzere dört aşamada incelenmiştir. Özellikle erkeklerde görülen kazanma döneminde, büyük bir kazanç elde etme neticesinde birey kumar oynamayı kaçış yolu olarak gördüğünden bu durumu motivasyona dönüştürmektedir. Bu evreden sonra süregelen kaybetme döneminde ise, kayıplara karşı daha fazlasını kazanmak için sürekli kumar oynayan bireyin sosyal ilişkilerinde sorunlar ortaya çıkmaktadır.³⁹¹ Yasadışı davranışların başladığı dengesizlik döneminde, kumar oynamak için uygunsuz yollara başvuran bireyde yeme ve uyku bozuklukları, intihar düşünceleri gibi depresif durumlar oluşmaktadır. Kayıpların düzeltilemeyeceğinin kabul edildiği son evrede (ümitsizlik dönemi), kumarı yeniden motivasyon kazanmak amacıyla oynamaktadır.³⁹²

Psikolojik, sosyal ve mesleki hayatta olumsuz gidişata sebep olan, bireyi sıklıkla kumar oynama davranışına iten, vazgeçmek istediğinde huzursuz hissettiren bu bozukluk, değer kazanmak dürtüsüyle oynama isteğini kontrol etmekte güçlük oluşturmaktadır.³⁹³ Kontrolsüzlük sonucunda bağımlı bir şekilde kumar oynamanın getirdiği olumsuzluklar bireyle sınırlı kalmamakta, aldığı borçları geri ödeyememesi, eşyalarını satmak zorunda kalması, tehdit edilmesi gibi sosyal sorunları da beraberinde getirmektedir. Ölüm ya da boşanma sebebiyle önemli birinin kaybı, alkol ve madde kullanımı, artan sosyal sorunlar, fiziksel bir hastalık ya da iş yerinden verilen promosyonlar kumar oynama seyrini hızlandırmaktadır.³⁹⁴ Patolojik kumar davranışının başlamasında ve devam etmesinde yaş, eğitim düzeyi, gelir düzeyi, genetik yatkınlık, dürtüsellik, bilişsel çarpıtmalar ve başa çıkma becerilerindeki yetersizlik gibi bir çok faktör etkili olmaktadır.³⁹⁵

Patolojik kumar bozukluğu nispeten sıklıkla görülmekte ve kumar oynanan mekanlara yakınlığına göre epidemiyolojisi %0,2 ile %5 arasında değişmektedir. Hastalığın başlangıç yaşı ergenlik dönemi ile yirmili yaşlarda yoğunluk göstermekte,

³⁹¹ Gözde Pınarcı, *Üniversite Öğrencilerinde Kumar Oynama, Patolojik Kumar Bağımlılığı ve İlişkili Karakter Özellikleri* (Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Madde Bağımlılığı, Toksikoloji ve İlaç Bilimleri Enstitüsü, 2014), 10.

³⁹² Bican, *Yaşlı Hastalarda Dürtü Kontrol Bozukluklarının Özellikleri*, 28.

³⁹³ Hazal Gökçe Elmas v.dğr., “Aleksitimi ve Patolojik Kumar: Duygu Düzenlemede Güçlüğünün Aracı Rolü”, *Türk Psikiyatri Dergisi* 28/1 (2017): 18.

³⁹⁴ Pınarcı, *Üniversite Öğrencilerinde Kumar Oynama, Patolojik Kumar Bağımlılığı ve İlişkili Karakter Özellikleri*, 9-11.

³⁹⁵ Elmas v.dğr., “Aleksitimi ve Patolojik Kumar: Duygu Düzenlemede Güçlüğünün Aracı Rolü”, 18.

erkeklerde kadınlara oranla 3 kat daha fazla rastlanmaktadır.³⁹⁶ Yapılan araştırmalar kadınların, oranı az olmasına rağmen, eğlence amaçlı kumardan patolojik kumara geçişe daha yatkın olduğunu kanıtlamaktadır. Patolojik kumarbazların intihar oranı %17 ile %24 arasında değişen bir seyir göstermektedir.³⁹⁷ Kumar oynama üzerine aşırı kafa yorma, heyecan duymak için para miktarını artırma gibi bulguları olan patolojik kumar bozukluğuna sahip bireyler, bu takıntıları açısından madde bağımlısı hastalarla benzer belirtiler göstermektedir.³⁹⁸

DSM-5'e Göre Patolojik Kumar Tanı Kriterleri³⁹⁹
<p>A. On iki aylık bir süre içinde, aşağıdakilerden en az dördü ile kendini gösteren, klinik açıdan belirgin bir sıkıntıya ya da işlevsellikte düşmeye yol açan, sürekli ve yineleyici, sorunlu bir kumar oynama davranışı:</p> <ol style="list-style-type: none">1. İstediği coşkuyu sağlayabilmek için giderek daha çok parayla kumar oynamaya gereksinir.2. Kumar oynamayı bırakma ya da durdurma girişimleri sırasında huzursuz ya da kolay kızan biri olur.3. Kumar oynamayı denetim altına almak, bırakmak ya da durdurmak için, yineleyen, sonuç vermeyen çabaları olmuştur.4. Sık sık kumar oynama üzerinde düşünüp durur.5. Sıklıkla, sıkıntı duyarken kumar oynama.6. Parayla kumar onayıp yitirdikten sonra, çoğu kez eşitlenmek için başka bir gün geri gelir.7. Ne denli kumar oynadığını gizlemek için yalan söyler.8. Kumar oynaması yüzünden önemli bir ilişkisini, işini, eğitim ya da iş olanağını tehlikeye atmış ya da yitirmiştir.9. Kumar oynadığı için düştüğü umutsuz parasal durumlardan kurtulmak için başkalarının parasal kaynak sağlmasına bel bağlar. <p>B. Kumar oynama davranışı bir mani dönemi ile daha iyi açıklanamaz.</p>

Tablo 8. DSM-5'e Göre Patolojik Kumar Tanı Kriterleri

³⁹⁶ Tamam, "Dürtü Kontrol Bozuklukları", 378.

³⁹⁷ Bican, *Yaşlı Hastalarda Dürtü Kontrol Bozukluklarının Özellikleri*, 28; Paltacı, *Tıp Fakültesi Dönem 4 ve Dönem 5 Öğrencilerinde Görülen Dürtü Denetim Bozukluğu*, 10.

³⁹⁸ Tamam, "Dürtü Kontrol Bozuklukları", 378.

³⁹⁹ *DSM-5 Tanı Ölçütleri Başvuru El Kitabı*, 289-290.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: AKIL HASTALIKLARININ MUÂMELÂTA ETKİLERİ

1. Muâmelâtın Tanımı ve Mahiyeti

İslam Hukuku temelde ibâdât, muâmelât ve ukûbat olarak üç ana başlıkta tasnif edilmektedir. Muâmelât, hukuki bir neticesi olan irade beyanı anlamındaki muâmelenin çoğulu olup, şahıslar arasında karşılıklı hak ve borç meydana getiren ilişkileri ifade etmektedir. Kısaca insan-insan ve insan-devlet arasındaki münasebetlerin tamamı veya fıkıhın ibadetler haricindeki bölümü olarak da tanımlamak mümkündür.⁴⁰⁰ Temeldeki üçlü tasnifin yanı sıra çeşitli ayrımlar da söz konusu olmakta, borçlar ve şirketler hukuku muâmelâtın içerisine doğrudan dahil edilirken; eşya ve miras hukuku dolaylı şekilde kapsam içine alınmaktadır. Burada meseleye aile hukukunun dahil edilip edilmemesi noktasında da farklı görüşler bulunmaktadır. Hanefiler ve Malikiler aile hukukunu muâmelâta dahil ederken, Şafiiler ve Hanbeliler konu dışı bırakmaktadır.⁴⁰¹

1.1. Borçlar Hukuku

Borçlar Hukuku, fertler arasındaki özel borç ilişkilerini tanzim eden hukuk dalı olarak bilinmektedir. Borç ise bir sebepten ötürü zimmette var olan, borçlunun hak sahibi alacaklıya ödemekle yükümlü olduğu değer şeklinde tanımlanmaktadır.⁴⁰² Diğer bir ifadeyle iki ya da daha fazla şahsı tek taraflı veya karşılıklı edimde bulunmakla sorumlu tutan hukuki bağıdır. İslam Hukukunda borç ilişkisinden bahsedebilmek için taraflar, edim ve borcun sebebi olmak üzere üç unsurun bulunması gerekmektedir. Tarafları oluşturan alacaklı ve borçlunun ise tam edâ ehliyetine sahip olması şarttır.⁴⁰³

Klasik fıkıh kitaplarında da görüldüğü üzere Borçlar Hukukunda incelenen meselelerin temelini akitler oluşturmaktadır. Akit kavramını alimler, tarafların meydana getirdiği ve hukuki bir sonuca götüren davranışların tamamı olarak tanımlamaktadır. Dar

⁴⁰⁰ Bilal Aybakan, “Muâmelât”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30: 318.

⁴⁰¹ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku -I-*, 43-44.

⁴⁰² Nuri Kahveci, *Mukayeseli İslam Borçlar Hukuku* (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2019), 25-49; Abdullah Çolak, *İslam Borçlar Hukuku* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2020), 20.

⁴⁰³ Mehmet Âkif Aydın, “Borç”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6: 285; Mehmet Âkif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi* (İstanbul: Beta Basım Yayın, 2013), 377-378.

anlamıyla Mecellede⁴⁰⁴ ifade edildiği üzere birbirine uygun karşılıklı iki iradenin hukuki bir sonuca varmak gayesiyle bir mesele hakkında buluşmasıdır.⁴⁰⁵ İslam Hukukunda bir akdin kurulabilmesi için icab-kabul, ehliyet sahibi taraflar ve akdin konusu gibi unsurların varlığı gerekmektedir.⁴⁰⁶ Bu şartlara bakıldığında, eda ehliyetinden yoksun bulunan fertlerin hukuken geçerli bir akit yapamayacağı görülmektedir. Ayrıca icâb ve kabul açısından meclis birliği şart koşulmuş olup, icâbtan sonra aynı mecliste gerçekleştirilmeyen kabul geçerliliğini yitirmektedir.⁴⁰⁷

Borçlar Hukukunda akitlerin farklı açılardan birçok tasnif şekli bulunsa da burada ehliyetin tesiri incelendiği için süreklilik açısından yapılan ayırım ele alınacaktır. Bu tasnif sisteminin tercih edilmesinin sebebi, akit başlamadan var olan ve akit başladıktan sonra süreç içerisinde ortaya çıkan akıl hastalıklarının farklı etkilerinin olmasıdır. İslam Hukukunda bey‘, sarf, hibe vb. akitler müddetsiz; icâre, selem, istisna‘, vedia, ariyet gibi icâb ve kabul ile son bulmayan akitler ise müddetli olarak kabul edilmiştir.⁴⁰⁸

Akitlerle alakalı bir diğer husus temsil meselesidir. Mecellede “*bir kimsenin işini başkasına ismarlaması ve o işte onu kendi yerine koyması*”⁴⁰⁹ şeklinde tanımlanan vekalet hakkında burada değinilecek nokta, eda ehliyetini kısmen ya da tamamen yitirmiş bireylerin hukuki işlemlerde temsil edilmesidir. Burada hedef, çalışmada ele alınan akıl hastalıklarından birine sahip ferdin muâmelât alanında kanuni temsilci elinde vekaleten tasarrufta bulunabilmesi sorununun açıklığa kavuşturulmasıdır. Müddetli akitler olarak bilinen icâre, selem, istisna‘ vb. işlemler sürecinde ortaya çıkan akıl hastalığı sebebiyle akdin feshedilmesine mi yoksa kanuni temsilci tarafından devam ettirilmesine mi hükmedileceği önemli bir husustur. Bu mesele ileride müstakil bir başlıkta incelenecektir.

⁴⁰⁴ Mecelle, md. 103.

⁴⁰⁵ Yaman - Çalış, *İslam Hukukuna Giriş*, 245-246; Kahveci, *Mukayeseli İslam Borçlar Hukuku*, 105-107.

⁴⁰⁶ Hayreddin Karaman, “Akid”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2: 253; Rahmi Yaran, *İslam Hukukuna Göre Hukuki İşlemler ve Hükümleri* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011), 232.

⁴⁰⁷ Nihat Tosun, *Fıkıh Ticaret Hukuku* (İstanbul: Safa Yayın Dağıtım, 2019), 51.

⁴⁰⁸ Karaman, “Akid”, 2: 252; Kahveci, *Mukayeseli İslam Borçlar Hukuku*, 143.

⁴⁰⁹ Mecelle, md. 1449.

Borçlar Hukukunda akit meselesi bey' akdinin model olması sebebiyle, klasik kaynaklarda büyü başlığı altında incelenmektedir.⁴¹⁰ Sözlükte mübadele anlamına gelen bey' (satım) akdi kısaca malı mal ile değiştirmek şeklinde tanımlanmaktadır. Bu mübadele söz veya fiille gerçekleşeceği gibi yazı veya teâti yoluyla da olabilmektedir.⁴¹¹ Literatürde dini ve hukuki açıdan faydalanmanın mümkün olduğu, iktisadi değeri bulunan mütekavvim bir malın mülkiyetinin naklini mevzu edinen, karşılıklı iradeyle mebni ve bağlayıcı hukuki işlemlerin bütünü oluşturmaktadır.⁴¹² Satım akdinin meşruiyeti Kitap⁴¹³, Sünnet ve aklî deliller ile sabit olup lâzım akitlerdendir. Nitekim Hz. Peygamberin bizzat kendisinin ya da vekalet aracılığıyla alış-veriş yaptığı bilinmektedir.

Satım akdinde taraflar arasında anlaşmazlık çıkmasını ve zarara uğramalarını engellemek temel ilkelerden biridir. Bu sebeple bayi' ile müşteriden birinin zarar göreceği ya da daha sonrasında taraflar arasında sorunlara yol açacak akitlerin geçerlilik kazanması düşünülemez. Borçlar Hukukunda bu tür durumlarla karşılaşmamak için akit yapılan malın hükmü uygulamaya elverişli, faydalanılabilir nitelikte, temiz, mevcut, mâlum ve teslim edilebilir olması gibi birtakım şartlar ileri sürülmüştür.⁴¹⁴ Edâ ehliyetinden yoksun kimselerin yetkili temsilci olmaksızın hukuken geçerli bir akit yapamamaları bu sebeptir ki, bu çalışmada ele alınan akıl hastalıklarının tümü söz konusu kriterler göz önünde bulundurularak değerlendirilmiştir. Öte yandan tarafların menfaati kapsamında Sünnetle sabit olarak fertlere meclis, vasıf, görme muhayyerliği gibi birtakım muhayyerlikler tanınmıştır.⁴¹⁵

İslam Hukukunda Hanefî mezhebi esas alındığında bey' akdine sahîh, fasit ve batıl olmak üzere üç şekilde hükmedilmektedir. Batıl akitte (mecnûnun akdi) in'ikad şartları tam olarak bulunmadığı için akit herhangi bir sonuç doğmazken; fasit akitte (hâzilin akdi) in'ikad şartları tam olmasına rağmen sıhhat şartlarında eksiklik bulunması sebebiyle ancak mebîn kabzedilmesiyle akit sonuçlanmaktadır. Sahîh akit ise her ikisinin aksine kuruluş ve sıhhat şartlarının eksiksiz bulunduğu için tam bir sonuç

⁴¹⁰ Yaman - Çalış, *İslam Hukukuna Giriş*, 245.

⁴¹¹ Ali Bardakoğlu, "Bey'", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6: 13; Yaran, *İslam Hukukuna Göre Hukuki İşlemler ve Hükümleri*, 474.

⁴¹² Halit Çalış, "Borçlar Hukuku", *İslam Hukuku El Kitabı*, ed. Talip Türcan (Ankara: Grafiker Yayınları, 2016), 443; Mehmet Birsin, *İslam Eşya ve Borçlar Hukuku* (İstanbul: Çıra Akademi, 2019), 235.

⁴¹³ el-Bakara 2/275.

⁴¹⁴ Kahveci, *Mukayeseli İslam Borçlar Hukuku*, 190-192; Tosun, *Fıkıh Ticaret Hukuku*, 53-54.

⁴¹⁵ Mevsili, *El-İhtiyâr li-ta'lili'l-Muhtâr*, 2: 5; Birsin, *İslam Eşya ve Borçlar Hukuku*, 253-254.

doğurmaktadır.⁴¹⁶ Bir satımın sahih olarak neticelenmesiyle öncelikle semenin daha sonra malın teslimi şart koşulmuştur. Ayrıca akit tamamlandıktan sonra malda ortaya çıkan artmalar da müşteriye verileceği gibi, satıcının kendiliğinden malı artırabilmesi de söz konusudur.⁴¹⁷

Akdin sona ermesi farklı şekillerde olabilmektedir. Bunların arasında akdin gerekliliklerinin ifa edilmesi, ikâle (sahih başlayan bir akdin karşılıklı rıza ile bozulması), tek taraflı iradeyle fesih, hukuki yetkililer tarafından yeni bir akitle meşru akdin bozulması gibi sebepler sayılmaktadır.⁴¹⁸ İslam Hukukunda tarafların menfaati göz önünde bulundurularak fesih hakkı olabildiğince dar tutulmuş, borcun ifa edilmemesi dahi fesih sebebi sayılmamıştır. Dolayısıyla akit sırasında ortaya çıkan akıl hastalığının fesih sebebi olup olmayacağı konusunda ve kişilerin maslahatı dikkate alınarak hüküm verilmesi gerekmektedir.

1.2. Eşya Hukuku

Eşya Hukuku bireyin eşya üzerindeki hakimiyetinden ortaya çıkan konuları inceleyen hukuk dalıdır ve bu yönüyle asıl konusu eşya yani maldır. İslam Hukukunda mal farklı şekillerde tarif edilmiştir. Hanefi mezhebi tarafından, insanlar arasında iktisadi bir değere sahip olan maddi varlık manasında kullanılmaktadır.⁴¹⁹ İslam Hukukunda mal farklı açılardan mütekavvim-gayrimütekavvim, misli-gayrimisli, taşınır-taşınmaz gibi ayrımlara tabi tutulmaktadır. Söz konusu mala hakim olmak mülkiyet ile mümkün olmakta ve haklar, menfaat ve eşya üzerindeki en geniş yetkiyi ifade etmektedir.⁴²⁰ Mülkiyet konusu açısından ayn, menfaat ve deyn olarak üçe ayrılmaktadır. Ayn malın maddi varlığı üzerinde kurulan mülkiyeti; menfaat malın kullanma ve faydalanma mülkiyetini; deyn ise nakit para ya da misli mal şeklinde zimmette oluşan mülkiyeti ifade etmektedir.⁴²¹

İslam Eşya Hukukunda mülkiyet hakları dışında kalan ve mâlikine tam bir yetki vermeyen haklar bulunmaktadır. Bu başlıkta ehliyetin tesir etmesi açısından şuf'a

⁴¹⁶ Yaran, *İslam Hukukuna Göre Hukuki İşlemler ve Hükümleri*, 499-502.

⁴¹⁷ Kahveci, *Mukayeseli İslam Borçlar Hukuku*, 193-194.

⁴¹⁸ Yaman - Çalış, *İslam Hukukuna Giriş*, 273-274.

⁴¹⁹ Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, 335.

⁴²⁰ Birsin, *İslam Eşya ve Borçlar Hukuku*, 25.

⁴²¹ Çalış, "Borçlar Hukuku", 404-405.

konusu üzerinde durulacaktır. Önalım hakkı şeklinde formüle edilen şuf'a "bir mülk-i müşterâyı, müşteriye, her kaç mal olduysa, ol mikdar ile temellük etmek" olarak tanımlanır. Yani gayrimenkul bir malın satışında muayyen şartlar kapsamında satıcı ya da müşterinin rızasına gerek olmaksızın, şefi' tarafından cebren kendi mülküne eklenmesidir.⁴²² Bir kimsenin şuf'a hakkını elde edebilmesi için satılan gayrimenkulün kendisinde ya da menfaatinde ortak olması ya da bu gayrimenkule komşu olması gerekir. Bu üç gerekçeyi sadece Hanefiler kabul etmiş, diğer mezhepler komşuluğu şuf'a için geçerli görmemiştir.⁴²³ Kural olarak bu üç durumdaki şuf'adârın aynı anda hak talep etmesi durumunda hakkın kullanım sırası malda ortaklık, menfaatte ortaklık ve komşuluk şeklindedir. Ancak malda ortak olan kimsenin feragat etmesiyle menfaatte ortak olan; onun da feragat etmesiyle komşu hak sahibi olabilmektedir.⁴²⁴

Sünnetle sabit olan şuf'a, şuf'adârlara müşteriyle tayin edilen şartlarda mâlik olma hakkı; müşteri veya akar sahibine de bu akarı kıymeti karşılığında şuf'adârlara teslim etme yükümlülüğü vermesi açısından gayrimenkul mülkiyetin kanunî takyidî vasfına sahiptir. İslam Hukukunda fertlere bu hakkın tanınmasındaki asıl maslahat, gayrimenkul satışlarda üçüncü şahsın haklarının korunması ve karşılıklı menfaatlerin zarar görmemesidir. Nitekim paydaşlar arasına başka birinin dahil olması, bilhassa tarım arazileri söz konusu olduğunda iktisadi kayıplara yol açabilmekte ve bu da akarlar arasındaki hukuki ilişkilerde istikrarı zedelemektedir.⁴²⁵

Şuf'a hakkı, şuf'adârın ölümü, hakkının tamamı ya da bir kısmından vazgeçmesi, bir değer karşılığında müşteri ile sulhu ve mahkeme yoluyla son bulmaktadır. Dolayısıyla hakkı elde ettikten sonra gayrimenkulü mülküne geçirmeden ölen şuf'adârın şuf'a hakkı varislerine intikal etmemektedir.⁴²⁶ Bir kimsenin şuf'a hakkını kullanabilmesi için, diğer tüm hukuki işlemlerde olduğu üzere tam edâ ehliyetine sahip

⁴²² Kahveci, *Mukayeseli İslam Borçlar Hukuku*, 164; Tosun, *Fıkıh Ticaret Hukuku*, 231; Çolak, *İslam Borçlar Hukuku*, 236-237.

⁴²³ Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, 353; Yaman - Çalış, *İslam Hukukuna Giriş*, 303; İlyas Yıldırım, "Şuf'a-Önalım Hakkı: Mecelle ve Türk Medeni Kanunu Merkezli Bir Mukayese", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 31 (2018): 321.

⁴²⁴ Mevsilî, *El-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr*, 2: 43-44; Kahveci, *Mukayeseli İslam Borçlar Hukuku*, 165.

⁴²⁵ Yaman - Çalış, *İslam Hukukuna Giriş*, 303-304; Ömer Faruk Habbergetiren, "İslam Hukuku Muâmelât Konularında 'Sükûta' Rıza Anlamı Veren İşlemler", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 1/2 (2012): 143; İbrahim Kâfi Dönmez, "Şuf'a", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39: 248.

⁴²⁶ Mevsilî, *El-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr*, 2: 44-45; Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, 354; Tosun, *Fıkıh Ticaret Hukuku*, 233-234.

olması gerekmektedir. Eğer mülkte-menfaatte ortaklık veya komşuluk sebebiyle şuf'adâr olma hakkına sahip şahıs ehliyet sahibi değilse, bu durumda hakkı elde etse dahi tasarrufta bulunma yetkisi yoktur. Söz konusu hak kanuni temsilcisi tarafından idame ettirilir, o da dilerse bu hakkı öne sürerek mülkü temsil ettiği kimsenin mülküne ekler, dilerse feragat eder.

1.3. Miras Hukuku

Miras Hukuku, ölen kimsenin arkasında bıraktığı mal varlığının (tereke) taksimini konu alan ve kuralları bizzat Kur'an-ı Kerim⁴²⁷ tarafından konulmuş bir hukuk dalıdır. Miras dağıtımı ile ilgili hükümlerin açık bir şekilde ayetlerle sınırlandırılmasının, bu meselede ortaya çıkabilecek yorum farklılıklarının önüne geçmek amacını taşıdığı düşünülmektedir. Nitekim İslam Tarihi incelendiğinde Hz. Peygamber zamanında sahabe arasında İslamiyet'in ilk yıllarından itibaren miras taksiminin bir problem olduğu görülmektedir.⁴²⁸ İslam Miras Hukuku usulüne göre, mal paylaşımında ashâbü'l-ferâiz ve asabe mirasçılar olarak ikili tasnife dayanan bir yöntem izlenmektedir. Buna göre ilk kısımdaki pay sahiplerinin mirastan alacakları hisse belirliken; ikinci kısımdakilerin hisseleri sınıf usulüyle belirlenmektedir.⁴²⁹

İslam Hukukunda mirastan söz edilebilmesi için öncelikle ölmüş veya mahkeme tarafından ölümüne hükmedilmiş bir şahsın bulunması; daha sonrasında ölen kimsenin arkasında sağ vârislerinin varlığı gereklidir.⁴³⁰ Vâris olmak için ise kişi neseb (kan hısımlığı), nikah (evlilik bağı) ve velâ niteliklerinden birini taşımalıdır.⁴³¹ Son olarak mirasçılığın tahakkuk etmesi mûris ile vâris arasında miras engelinin bulunmamasına bağlıdır ki bunlar; vârisin mûrisini öldürmesi, kölelik, din ve ülke farkıdır.⁴³² Bütün bu şartlar oluştuğunda ölen kimsenin terekesinden sırasıyla teçhiz ve tekfin masraflarının

⁴²⁷ en-Nisâ 4/11-12, 176.

⁴²⁸ Ali Bardakoğlu, "Ferâiz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12: 362; Mehmet Seven, *İlkeler ve Hisseler Açısından İslam Miras Hukukunun Dayanakları* (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006), 15-16; Hilal Özay, "İslam Miras Hukukunun Özellikleri", *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 3/2 (2018): 204.

⁴²⁹ Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, 302.

⁴³⁰ Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, 303; Orhan Çeker, "Miras Hukuku", *İslam Hukuku El Kitabı*, ed. Talip Türcan (Ankara: Grafiker Yayınları, 2016), 372-373; Mustafa Harun Kıyık, *İslam Miras Hukukunda Kırk Hâl ve İslam Miras Hukuku ile Medeni Kanunda Mirasın Mukayesesi* (Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006), 27.

⁴³¹ Mevsilî, *El-İhtiyâr li-ta'îlî'l-Muhtâr*, 5: 85-86; Seven, *İlkeler ve Hisseler Açısından İslam Miras Hukukunun Dayanakları*, 21-30.

⁴³² Çeker, "Miras Hukuku", 374-375; Hamza Arslan, *İslam Miras Hukukunda Terike Taksiminde Gözetilen Maslahatlar* (Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009), 33-38.

karşılanması, borçlarının ödenmesi, vasiyetinin yerine getirilmesi ve mirasçılarının paylarının dağıtılması işlemleri yapılmaktadır.⁴³³

Bu araştırmayla doğrudan bağlantısı olan konulardan biri olan vasiyet, ancak öldükten sonra işlerlik kazanan ve kişinin mal varlığından başkasına teberruda bulunması olarak tanımlanan bir işlemdir.⁴³⁴ Terekenin üçte biriyle sınırlandırılan vasiyet tek taraflı bir hukuki işlem olması sebebiyle lehdarın kabulüne bağlı olmadan gerçekleşse de şahsın kabul etmemesi durumunda ortadan kalkmaktadır. Bir kimsenin mal varlığından vasiyette bulunabilmesi için ehliyete sahip olması gerekmektedir.⁴³⁵ Dolayısıyla ileride de belirtileceği üzere şizofreni gibi kişinin temyiz gücünü tamamen ortadan kaldıran bir akıl hastalığının olması durumunda, şahsın mal varlığından vasiyette bulunması mümkün değildir. Bir diğer mesele olan vârisin ehliyetini kaybetmiş olmasında ise, şahıs mirastaki hissesini alsa da bu pay üzerinde tasarruf etme noktasında kısıtlanmaktadır. Yani mecnûn, ma'tuh ya da sefih olması durumunda miras taksiminden kendi mülküne geçen hissenin kullanımı kanuni temsilcinin yetkisine bırakılmaktadır.

1.4. Şirketler Hukuku

Mecellede şirket kavramı *"fi'l-asl birden ziyade kimselere bir şeyin ihtisâsı ve onların ol şey ile imtiyâzı"*⁴³⁶ olarak tanımlanmaktadır. Fıkıh literatüründe ise, birden fazla şahsın mülkiyete konu olan bir mal veya hak üzerinde sadece mülkiyetlerinin sabit olması şeklinde ifade edilmektedir.⁴³⁷ İslam Hukukunda şirketler akit, mülk ve ibâha şirketi olarak tasnif edilmektedir. Akit şirketi birden fazla şahsın kendi aralarında emek, sermaye ya da itibar yoluyla ortaklaşa kazanç elde etmek amacıyla yaptığı sözleşmelerle oluşan şirketleri ifade etmektedir.⁴³⁸ Kuruluşu akde dayanması sebebiyle, bir akit için gerekli tüm şartlar geçerlidir. Bu tür şirketler konularına göre mal (şirketü'l-embvâl),

⁴³³ Mevsilî, *El-İhtiyâr li-ta'lîl-l-Muhtâr*, 5: 85; Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, 308-321; Hamza Aktan, "Miras", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30: 144.

⁴³⁴ Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi' fi tertîbi's-şerâi'*, 10: 468; Kıyık, *İslam Miras Hukukunda Kırk Hâl ve İslam Miras Hukuku ile Medeni Kanunda Mirasın Mukayesesi*, 51; Abdüsselâm Arı, "Vasiyet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42: 553.

⁴³⁵ Adem Albayrak, *İslam Hukukunda Vasiyet* (Yüksek Lisans Tezi, Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017), 58-59; Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, 310.

⁴³⁶ Mecelle, md. 1045.

⁴³⁷ Beşir Gözübenli, "Şirket", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39: 198.

⁴³⁸ Tosun, *Fıkıh Ticaret Hukuku*, 235; Çolak, *İslam Borçlar Hukuku*, 323.

emek (şirketü'l-a'mâl) ve itibar (şirketü'l-vücûh) olmak üzere üçe ayrılmaktadır.⁴³⁹ Akit şirketleri tek taraflı ya da karşılıklı olarak fesih, ölüm, irtidat, ehliyetin yitirilmesi, akit mahallinin yok olması ve vaktin bitmesi gibi durumlarda sona ermektedir.⁴⁴⁰ Verilen bilgilerden anlaşıldığı üzere tek taraflı bağlayıcı olmasının yanı sıra ortaklardan herhangi birinin mecnûn ya da sefih olması halinde akit şirketi kendiliğinden sona ermektedir.

Mülk şirketi birden fazla şahsın miras, satın alma, vasiyet gibi yollarla mal, menfaat ya da hakta müştereklikleridir. Bu durum ortakların mallarının ayrılmayacak ölçüde karışmasıyla cebrî; ortakların mallarını birbirine katmalarıyla da ihtiyarî olarak meydana gelmektedir.⁴⁴¹ Mülk şirketlerinde kâr ve zarar ortak olsa da ortaklardan biri diğeri adına izinsiz olarak tasarrufta bulunamamaktadır. Dolayısıyla taraflar birbirinin vekili değildir.⁴⁴² Bu tür şirketler ortaklardan birinin ölümüyle ya da ehliyetini kaybetmesiyle sona ermemekte ölen kimsenin vârislerine; ehliyetini kaybeden kimsenin ise kanuni temsilcisine intikaliyle devam etmektedir.⁴⁴³

İbâha şirketi toplumun müşterek menfaatine sunulmuş kamu mallarını, bu malların tasarruf haklarını ve fertlere sunulan fırsat eşitliğini kapsamaktadır. Burada asıl mesele mülkiyet değil, faydalanmaya yöneliktir. Cami, okul, çeşme, yol, otlak, orman gibi ortak kullanım alanları ibâha şirketinin konusu olup, tasarruf noktasında herkes bir başkasına zarar vermediği müddetçe özgürdür.⁴⁴⁴ Araştırmayla bağlantılı olan husus ise, ehliyetini kaybetmiş bir ferdin bu şirketten yararlanabilme yetkisidir. Örneğin mecnûnun ormandan topladığı odunları kendi mülkü gibi satabilmesi aslen sahih bir satım akdi değildir. Çünkü edâ ehliyeti olmayan bir kimse mülk edinebilse dahi o malı belli bir ücret karşılığında satamaz, hibe edemez. Diğer yandan İslam Hukuku kaynaklarında ibâha şirketinden yararlanma noktasında ehliyet şartı ile ilgili bir hüküm bulunmamaktadır. Bu durumda mecnûnun ibâha şirketinden edindiği malları kendi mülküne geçirerek kullanabileceğini söylemek mümkündür. Ancak bu malların satımı

⁴³⁹ Gözübenli, “Şirket”, 39: 199; Birsin, *İslam Eşya ve Borçlar Hukuku*, 345-346.

⁴⁴⁰ Fahrettin Atar, “İslamda Şirketler Hukuku Üzerine Kısa Bir Etüd”, *Diyanet Dergisi* 15/5-6 (1976): 271; Kahveci, *Mukayeseli İslam Borçlar Hukuku*, 289-290.

⁴⁴¹ Mevsilî, *El-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr*, 3: 12; Birsin, *İslam Eşya ve Borçlar Hukuku*, 344; Tosun, *Fıkıh Ticaret Hukuku*, 240.

⁴⁴² Gözübenli, “Şirket”, 39: 199; Kahveci, *Mukayeseli İslam Borçlar Hukuku*, 278-279.

⁴⁴³ Beşir Gözübenli, “Şirketler Hukuku”, *İslam Hukuku El Kitabı*, ed. Talip Türcan (Ankara: Grafiker Yayınları, 2016), 465-467.

⁴⁴⁴ Çolak, *İslam Borçlar Hukuku*, 319-320.

noktasında edâ ehliyeti şartından dolayı, bir başkasına karşı kanuni temsilci olmaksızın herhangi bir tasarrufta bulunamayacaktır.

Yukarıdaki izahlardan da anlaşılacağı üzere bir kimsenin muâmelât alanında muteber sayılacak bir işlem yapabilmesi birtakım vasıfları taşımasını gerektirir. Bu vasıflar ise genel olarak edâ ehliyetinin varlığı şeklinde formüle edilmektedir. Zira geçerli bir tasarrufta bulunabilmek için şahsın öncelikle edâ ehliyetine sahip olması şarttır. Bu çalışmada, aile hukuku muâmelâtın sınırları dışında bırakılarak borçlar ve şirketler hukukuna ağırlık verilmiş; belirlenen akıl hastalıklarının edâ ehliyetine tesiri nispetince bir sonuca ulaşmak hedeflenmiştir.

2. Akıl Hastalıklarının Muâmelâta Etkileri

2.1. Şizofreni

Tıp literatüründe terimsel olarak zihin bölünmesi anlamına gelen ve “neyin gerçek olduğunu söyleyememe” şeklinde formüle edilen şizofreni, yaşamın her alanında zorluklara ve başarısızlıklara sebep olan bir akıl hastalığıdır. Hastalığın klinik belirti ve bulguları bölümünde de yer verildiği üzere, şizofrenlerde ileri seviyede bilinçsizlik durumu gözlenmektedir. Ani duygu değişimleri neticesinde meydana gelen duygu bozuklukları da hastanın düşünme yetisini olumsuz yönde etkilemektedir. Nörolojik açıdan yeti yitimi olarak ifade edilen günlük fonksiyonların yerine getirilmesinin engellenmesi durumu, bireyin aklını olması gerektiği gibi kullanmasına mani olmaktadır.

Şizofrenlerin algılama fonksiyonlarının sağlıklı bireylerden farklı olarak, gerçek dünyadan bağımsız bir şekilde çalıştığı bilinmektedir. Bu hastalığa sahip bireylerde delüzyon ve halüsinasyonların da etkisiyle diğerlerinden değişik bir düşünce sistemi bulunmaktadır. Ayrıca şizofrenin konuşmalarında ve düşüncelerindeki tutarsızlıklar, yönetici işlevlerin çalışmasını güçleştirdiği gibi dikkat kabiliyetini de yitirmesine sebep olmaktadır. Hastalığın belirtileri, genel olarak bakıldığında kişiliğin çözülmesi, muhakeme kusurları, çevreyle ilişkinin kesilmesi neticesinde içe dönüklük olmak üzere üç başlıkta toplanmaktadır. Kişilik çözülmesi sebebiyle oluşan ikili duygu şizofrenin eylemde bulunmasına engel olmakta, gerçek ile bağlantısını kopardığı için de dış dünya ile iç dünyası birbirine karışmaktadır.

Bulgular İslam Hukuku açısından değerlendirildiğinde, şizofreni hastalarının akıl ve temyizden yoksun bulunduğu, bu sebeple mecnûn kapsamında ele alınması gerektiği görülmektedir. Mecnûnun, sorumlu tutulamayacak derecede akıl bozukluğu sebebiyle edâ ehliyetinden yoksun olması gibi şizofrenin de edâ ehliyeti bulunmamaktadır. Dolayısıyla kendisine atanan kanuni temsilcisinin izni olmaksızın herhangi bir hukuki muamelede bulunması mümkün değildir. Nitekim şizofrenin halüsinasyonlara bağlı olarak gelişen mantık kusuru sebebiyle, muhakeme yapma ve karar verme kabiliyetlerinin ileri derecede bozulduğu aşikardır. İslam Hukuku açısından muhakeme yeteneğinin kaybedilmesi temyiz kudretini ortadan kaldıran sebeplerden biri olarak görülmektedir. Çünkü muhakemenin kaybedilmesi doğru ile yanlışın ayırt edilmesine ve herhangi bir konu hakkında objektif karar verilmesine mani olmaktadır.

Konuya muâmelât açısından bakıldığında, şizofren bireyin bütün bu belirtileri nedeniyle yapacağı hukuki fiilin kâr mı zarar mı sağlayacağını idrak edebilmesi güçtür. Daha önce de ifade ettiğimiz üzere, bu hastalığa sahip kimseler mecnûn olarak değerlendirilmeli, dolayısıyla edâ ehliyetinden yoksun olması bağlamında, muâmelât alanında yaptığı bütün tasarrufları geçersiz kabul edilmelidir. Çünkü İslam Hukukunda mecnûnun yaptığı akde itibar edilmez. Borçlar hukuku kapsamında değerlendirilen akitlerde kâr ya da zarar sağlaması fark etmeksizin işlemleri batıldır. Dolayısıyla bey', icâre, hibe kabulü vb. hiçbir tasarrufu geçerli olmayacaktır. Şizofren hastasının mal varlığından vasiyet bırakma ehliyeti bulunmadığı gibi, kendisine kalan mirastan da tasarrufta bulunamamaktadır. Bu durumda şuf'a hakkını bizzat kendisinin kullanması ve tam edâ ehliyetini şart koşan akit şirketini kurması da mümkün değildir. Söz konusu bütün hukuki işlemler mahkemece atanan kanuni temsilci tarafından kontrol altına alınmaktadır.

Şizofrenin muâmelât konusunda tam anlamıyla kısıtlı bir birey olduğu açıkça görülmektedir. Nitekim mecnûn olarak değerlendirilen bir şahsın hukuki işlemler noktasında serbest bırakılması İslam Hukuk kurallarına aykırı bir tutumdur. Bu sebeple akli melekelerini tamamen yitirmiş şizofrenin de bu kapsamda ele alınarak hüküm verilmesi gerekmektedir.

2.2. Obsesif-Kompulsif Bozukluk

İstemsizce takıntılı olma durumunu ifade eden Obsesif Kompulsif Bozukluğun birçok alt türü bulunmaktadır. Daha önce ayrıntılı olarak bahsettiğimiz bu alt türlerin ortak noktalarına bakıldığında, genel bir uyarılma halinin bulunduğu görülmektedir. Bireyin engel olamadığı düşüncelerle ortaya çıkan obsesyonlar, yoğun bir huzursuzluk hissini de beraberinde getirmektedir. Zihni sürekli karşı koyamadığı düşüncelerle dolup taşan hasta, bu stresten kurtulabilmek amacıyla kimi zaman tehlikeli olabilecek kompulsiyonlar geliştirmektedir. Bir çeşit kaygı bozukluğu olan OKB, istenmeyen düşüncelere kapılarak, ruh halini esir etmekte ve neticede saplantı haline gelmektedir. Bu saplantılar sonucu oluşan kaygılardan kurtulmak için birey tekrar eden fiiller gerçekleştirmeye başlamaktadır. Süreğen olarak devam eden obsesyon ve kompulsiyonlar bireyin zamanla insan ilişkilerinde zorluklar yaşamasına sebep olmaktadır.

OKB’de görülen saplantı ve zorlantıların zihne etkisi incelendiğinde, şizofreni vb. psikozlarla birlikte görülmediği müddetçe tek başına kişinin aklını kullanmasına mani olmadığı görülmektedir. Dolayısıyla OKB teşhisi almış hastanın, akıl baliğ bir kimse olarak değerlendirilmesi ve tam edâ ehliyetine sahip olarak hükmedilmesi gerekmektedir. Bu yönüyle muâmelât alanında da tam ehliyetli kabul edilen şahsın, mal varlığında artış sağlayan ve sırf faydasına olan tasarrufları sahih kabul edilir. Ancak burada mal varlığını eksilten ve sırf zararına olan tasarruflar söz konusu olduğunda, OKB’de görülen aşırı takıntılı olma durumunun temyiz gücünü etkileyip etkilememesi meselesi önem kazanmaktadır. Çünkü birey saplantıları sebebiyle asıl odaklanması gereken meseleden uzaklaşarak, uğrayabileceği zararı tam anlamıyla kavrayamayacak bir noktaya gelebilmektedir. Örneğin, kişi bir satım akdi esnasında kuşku obsesyonları sebebiyle “eğer istediği fiyata satmazsam bana zarar verebilir” endişesine kapılarak, bu obsesyonlardan kurtulmak amacıyla kontrol etme kompulsiyonu geliştirerek yanlış bir karara varması söz konusudur.

İslam Hukukunda akit yaparken taraflardan her ikisinin de kullanabileceği haklardan biri olan şart muhayyerliği, bu meselenin izahında değinilmesi gereken bir husustur. Hz. Peygamberin “*Alım satım yaptığında de ki: Aldatmak yok ve benim üç gün muhayyerlik hakkım var*” hadisine binaen, OKB hastası kimsenin muhayyerlik hakkını kullanarak, hata yapmaktan kendini koruması mümkündür. Zira bu üç günlük

muhayyerlik sürecinde, yapacağı muâmelâtı değerlendirip doğru karara ulaşması ve gerekirse başka kimselere danışarak fikir alması söz konusudur. Nitekim Mecelle’de de “*Bâyi’ ya da müşteri veyahut her ikisi birden müddeti mâ’lûme içinde bey’i feshetmek yahut icazet ile infaz eylemek hususunda muhayyer olmak üzere bey’de şart kılmak caizdir*”⁴⁴⁵ hükmü bulunmaktadır. Dolayısıyla OKB’nin akli kullanmaya ve temyiz kudretine herhangi bir etkisi bulunmadığı gibi, bu bireyler İslam Hukukunda akıl baliğ kabul edilmeli ve yaptığı akitlere de sahih olarak itibar edilmelidir.

Muâmelât alanında tam ehliyetli kabul edilen OKB hastalarının, mal varlıklarından vasiyet bırakması da kendine tevarüs eden mirasta tasarrufta bulunması da geçerli kabul edilmektedir. Aynı şekilde hastalık öncesi kurduğu şirketler devam edeceği gibi, yeni şirketler kurmasında da bir engel bulunmamaktadır.

Tıp literatüründe akıl hastalığı olarak kabul edilen her rahatsızlığın, İslam Hukukundaki karşılığının mecnûn olmadığı OKB’de açıkça görülmektedir. Nitekim kaynağı nörolojik olması sebebiyle bu isimle anılan hastalıkların tamamı, doğrudan aklın kullanılmasına engel teşkil etmemektedir. OKB’de olduğu gibi kimi akıl hastalıklarının temyiz gücüne, akıl ve idrake hiçbir etkisi yoktur.

2.3. Alzheimer

Hafıza, dil, mantık ve yargı gibi kontrol noktalarının olması gerektiği gibi çalışmasını engelleyen Alzheimer, günlük hayatta birçok problemi de beraberinde getirmektedir. Etrafındaki insanları ve eşyaları tanıma, planlama ve görevlerini yerine getirmede güçlük çekme gibi problemler zamanla daha büyük kayıplara sebep olarak günlük fonksiyonlarını olumsuz yönde etkilemektedir. Totalde üç aşamada incelenen Alzheimer’ın birinci evresinde hafif bilişsel zayıflamalar görülmekte ve çoğu zaman yaşlanmanın doğal bir sonucu olarak düşünüldüğü için dikkat çekmemektedir. İkinci evrede finansal konular problem olmaya başlamakta ve zamanla bilişsel zayıflama artarak birey yardıma muhtaç hale gelmektedir. Güncel olayları hatırlamakta güçlük çeken birey, art arda yapması gereken eylemleri yerine getirmekte zorlanmaktadır. Hastalığın son evresinde birey beslenme, giyinme, tuvalet ihtiyacı gibi basit fonksiyonlarını dahi yapamaz durumuna düşmektedir. Nihayetinde hastalığın bütün

⁴⁴⁵ Mecelle, md.300.

beyin hücrelerini etkilemesiyle konuşma ve hareket becerilerini de ileri derecede yitiren birey tamamen dışa bağımlı olmaktadır.

Alzheimer'da görülen bu ayrıma dikkat edildiğinde, hastalığın her evresinde akıl ve temyiz yitiminin eşit oranda olmadığı görülmektedir. Dolayısıyla İslam Hukuku açısından da meselenin evre evre değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu alanda Menekşe tarafından kaleme alınan makalede de aşağıdaki sistematığın takip edildiği görülmektedir.

1. Evre : Alzheimer'ın birçok kayba rağmen en hafif dönemi olarak kabul edilen birinci evresi İslam Hukukunda ehliyet arızaları baz alınarak değerlendirildiğinde, semavi arızalar kapsamındaki ateh ile benzerlik göstermektedir. Nitekim ateh kavramı, kişinin söz ve fiillerinde karışıklığın meydana geldiğini ifade etmektedir. Ma'tûhun sözleri bir yandan mecnûna benzerken bir yandan da akıllı kimseye benzemesi sebebiyle mümeyyiz çocuk olarak kabul edilmektedir. Alzheimer hastası da bu evrede aklını tamamen yitirmediği için akıl sahibi kimse ile mecnûn arasında kalmaktadır. Nitekim bu kimse ne aklını gereğince kullanabilmekte ne de tamamen akıl dışı hareket etmektedir. Dolayısıyla erken evre Alzheimer geçiren kimsenin eksik edâ ehliyetine sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Mümeyyiz çocuk hükmündeki hastanın muâmelâtı konusunda da aynı değerlendirmeye gidilmelidir. Bu yönden bakıldığında erken evrede Alzheimer hastasının, eksik edâ ehliyetine sahip olması sebebiyle sadece tamamen yararına ve mal varlığında artış sağlayan tasarruflarının geçerli sayılması gerekmektedir. Tamamen zarar edeceği ve mal varlığında azalmaya sebep olan hibe, vasiyet vb. tasarrufları batıl kabul edilmeli; bey', icare vb. kâr-zarar durumu kesin olmayan muamelelerde ise sonuç kendisine atanan kanuni temsilcisinin kararına bırakılmalıdır.

2. Evre : İslam Hukuku açısından bu evreye gelmiş kimse kısmen ma'tûh olarak değerlendirilse de mecnûn vasfı ağır basmaktadır. Çünkü hastada belirgin bir bellek kaybına ilaveten ajitasyon ve agresyon gibi temyiz ve idrak kabiliyetini ortadan kaldıran ciddi belirtiler mevcut bulunmaktadır. Öğrenme, hatırlama ve iletişim kurmada başarısız olan bireyin temyiz kabiliyetinin yerinde olması da düşünülemez. Örneğin, daha "benim adım ne" sorusuna yanıt bulamayan bir şahsın, kâr-zarar sağlayacak bir alışverişi değerlendirip karar vermesi ya da icare akdi yaparak kiraladığı dairede yaşayan kiracının o ay kirasını verip vermediğini hatırlayabilmesi beklenemez. Bu sebeple orta evredeki bireyin muâmelât açısından mecnûn olarak kabul edilmesi doğru olacaktır. Alzheimer'ın

orta evresinde görülen belirtiler sebebiyle, bu aşamaya gelmiş kimsenin edâ ehliyetinden yoksun olan gayri mümeyyiz çocuk hükmünde olduğu söylenebilir.

İslam Hukukunda mecnûn kapsamındaki bireylerin muâmelât alanında kâr-zarar fark etmeksizin yapmış olduğu bütün tasarruflar batıl hükmündedir. Dolayısıyla Alzheimer'ın orta evresindeki şahısların da tasarruflarının tamamı geçersizdir. Bu durumda onların mal varlıklarını idare etmek, tasarrufta bulunmak ve ticari meselelerin sorumluluğu tamamen kanuni temsilciye ait olmaktadır.

3. Evre : Orta evrenin daha da olumsuz yönde ilerleyerek akli melekelerin tamamen yitirildiği üçüncü evrede, artık edâ ehliyetinden söz etmek mümkün değildir. Bir önceki aşamada olduğu gibi burada da Alzheimer hastası mecnûn kabul edilmektedir. Mecnûnun hükümleri orta evre Alzheimer başlığı altında açıklandığı için burada tekrar izah edilmeyecektir.

Neticede geri dönüşü olmayan ve sürekli ilerleyen Alzheimer hastalığının başlangıçta ehliyeti daraltan bir unsurken; orta ve ileri evrede ehliyeti ortadan kaldıran bir unsura dönüştüğü görülmektedir. İlk aşamalarda muâmelât alanında birtakım tasarrufları izne bağlı olmaksızın, özgürce yapabilen birey zamanla hiçbir tasarrufta bulunamayacak noktaya gelmektedir. AH hangi evrede olursa olsun malında eksilmeye sebep olacak tasarruflarda bulunması geçersiz olduğu için, vasiyet bırakması mümkün değildir. Ancak hastalığın birinci evresinde ma'tûh olması sebebiyle kendisine intikal eden mirası alarak kâr sağlayacak konularda kullanma hakkı vardır. Şirketler Hukuku kapsamında yer alan akit şirketinin kurulabilmesi için tam edâ ehliyeti şart kabul edildiği için, Alzheimer hastasının hangi evrede olursa olsun bu tür bir şirket kurması mümkün değildir. Genellikle ölümle sonuçlanan bu hastalığın marazu'l-mevt olma ihtimali düşünülse de, nörolojik bir hastalık olması sebebiyle evrelerine göre ateh ya da cünûn olarak ele alınması daha doğru bir tespit olacaktır.

2.4. Epilepsi

Toplumda yaygın olarak görülen ve kronik bir hastalık olan epilepsi, en az iki nöbetle karakterize bir hastalıktır. Bu hastalıkta beyindeki fonksiyon bozuklukları sebebiyle vücutta ani kasılma ve sallantılar, bilinç kaybı, konuşmada özür gibi istemsiz gelişen pek çok semptom gözlenmektedir. Nöbetlerin yeri ve zamanı belli olmadığı için kişinin yaşam kalitesini düşürmesinin yanı sıra sosyal hayatında da birçok kısıtlamalara

sebepe olmaktadır. Bu nöbetlerin akabinde halüsinasyon ve sanrılar meydana gelebileceği gibi başka psikotik rahatsızlıklar da gözlenmektedir.

Epileptik bireyin herhangi bir psikotik hastalığı olmadığı müddetçe günlük hayatında aklını kullanabilmesini engelleyecek bir unsur bulunmamaktadır. Birtakım bilişsel zayıflıklar söz konusu olsa da, bunlar akıl ve temyizi ortadan kaldıracak boyutta değildir. Epilepsinin konfüzyon dönemi, fiil ehliyetine etki eden akıl ve temyizden yoksunluk durumunun bu esnada gerçekleşmesi sebebiyle İslam Hukuku'nu ilgilendiren esas noktasını oluşturmaktadır. Zira epilepsinin bütün belirtileri incelendiğinde kriz anı ve konfüzyon hali dışında, epileptik kimsenin ehliyetini daraltacak ya da ortadan kaldıracak herhangi bir belirti yoktur.

Konfüzyon döneminde şuurunu tamamen kaybeden epileptik birey, fiillerinin anlamını kavrayamamaktadır. Dolayısıyla bu süreçteki davranışlarının sonuçlarını mantıklı bir şekilde değerlendirebilmesi söz konusu değildir. İslam Hukukunda aklını kullanamayan kimsenin edâ ehliyeti de yok hükmünde olup, cünûn kapsamında ele alınmaktadır. Nasıl mecnûn bir kimsenin yaptığı akitler her koşulda geçersizse, konfüzyon dönemindeki epileptik bireyin akdi de aynı şekilde geçersiz olmaktadır. İslam Hukukunda bir aydan az süren akıl hastalığı cünun-ı arızî olarak kabul edilmekte ve tasarruf yapıldığı sırada temyiz gücünün olmasına bağlı olarak hüküm değişmektedir. Epileptik nöbet ve akabinde gelen alacakaranlık dönemi de bir aydan az sürmesi sebebiyle cünun-ı arızî olmakta ve ehliyetin ortadan kalktığı süreç bu dönemlerle sınırlı tutulmaktadır.

Konfüzyon döneminin bir çeşit uyku ya da bayılma durumu olup olmayacağı da ihtimal dahilindedir. Ancak bu esnada her ne kadar kişinin şuuru kapalı olsa da ayık vaziyettedir ve günlük yaşantısına devam etmektedir. Ayrıca bu durum birkaç saat ya da birkaç gün sürebilmektedir. Bu sebeple cünûn-ı arızî olarak değerlendirilmesi daha doğru olacaktır. Aydın'ın da eserinde bu meseleyi ele aldığı ve epilepsi hastalarının nöbet esnasında ehliyetsiz olduğunu ifade ettiği⁴⁴⁶ görülmektedir. Neticede epileptik birey günlük hayatta ehliyetli kabul edilerek yaptığı bütün akitler sahih olarak gerçekleşirken; kriz ve sonrası konfüzyon döneminde ehliyetsizliği sebebiyle yaptığı akitler batıldır.

Epileptik birey yine kriz ve konfüzyon dönemi olmamak kaydıyla mal varlığından vasiyette bulunabileceği gibi kendisine intikal eden mirasta da tasarruf

⁴⁴⁶ Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, 220.

yetkisine sahiptir. Çünkü konfüzyon döneminde bireyin bilinci açık olmadığı için yaptığı fiillerin neticesini mantıklı bir şekilde düşünemeyecek ve vasiyette bulunurken asıl maksadının ne olduğunu tam olarak idrak edemeyecektir. Öte yandan cünun-ı arızî olan epilepsi, şirket kurmaya engel ya da var olan bir şirketin sona ermesine sebep olacak bir ehliyet kusuru da değildir.

2.5. Dürtü Kontrol Bozuklukları

Tıp literatüründe kişinin isteklerine karşı koyamayarak kendisi ya da bir başkasına zarar verecek eylemlerde bulunması sonucunda ortaya çıkan ruhsal hastalıkların genel adı olan Dürtü Kontrol Bozukluğu bir çok alt başlığa ayrılmaktadır. Bu alt başlıkların ortak özelliklerine bakıldığında eylem öncesi gerginlik, eylem sonrası rahatlama ve ilerleyen süreçte olası pişmanlıkla karakterize bir bozukluk olduğu görülmektedir. Her ne kadar bu süreçte hissedilen duygu faktörleri ortak olsa da, bu dürtülerin her biri başka alanlarda etki etmektedir. Dolayısıyla hukuki açıdan hepsinin ayrı ayrı değerlendirilmesi gerekir.

Kişinin ihtiyacı olmayan nesnelere tamamen dürtüsel şekilde çalma bozukluğu şeklinde tanımlanan kleptomani, dürtü kontrol bozukluklarının en bilinen türlerinden biridir. Herhangi bir intikam ya da öfke sebebiyle gerçekleştirilmeyen bu eylemde amaç sadece çalma uyarısının gereğini yerine getirmektir. Kleptomaniğin çalma eylemi haricinde bilinçdışı bir davranışı yoktur. Nitekim kleptomani bireyin sorunu fiillerini kontrol edebilme noktasında olup, bunların sonuçlarını idrak hususunda bir algılama problemi bulunmamaktadır. Bilindiği üzere çalma eylemi İslam Hukukunda ceza ehliyetiyle ilgili bir meseledir. Öte yandan akıl ve temyizle alakalı kısıtlanma durumu olmadığı için, edâ ehliyetini etkileyecek bir unsur da yoktur. İslam Hukukuna göre bir kimsenin muâmelât yapabilmesi, kişinin tam edâ ehliyetine sahip olmasına bağlıdır. Buluş ve rüşde erişmiş kleptomani bireyin de edâ ehliyetinde bir noksanlık bulunmadığından, şartları eksik olmayan muâmelât alanında yaptığı her tasarrufu geçerli kabul edilmelidir.

Yangın çıkarma hastalığı olarak da bilinen piromani ise, bireyin içsel dürtülerine engel olamayıp, zarar vermeyi kastetmeksizin yangın çıkarması ve alevleri izlemekten zevk almasıyla karakterize bir dürtü kontrol bozukluğudur. Küçük yaşlarda kibritle oynama vb. şekillerde kendini gösteren bu bozukluğu diğer DKB türlerinden ayıran

özelliği, planlı bir eylem gerçekleştirilmesidir. Örneğin bu hastalığa sahip bir kimse dürtüleri sebebiyle “şu gün, şu saatte, falanca yeri benzin dökerek ateşe vereceğim” tarzında kurgular yaparak sonuca ulaşabilir. Piromani, herhangi bir psikotik hastalık sebebiyle çıkarılan yangınlarla veya kundaklama gibi çıkar amacıyla yapılan fiillerle karıştırılmamalıdır. Zira birey burada sadece dürtüleri doğrultusunda hareket etmektedir.

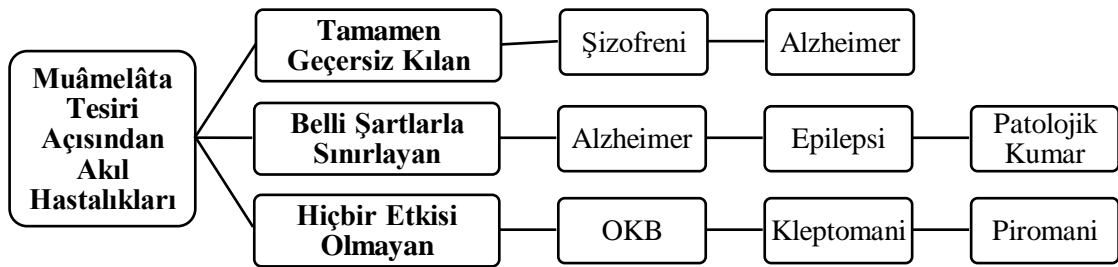
Kleptomani ve piromani farklı iki konuda dürtü bozukluğu olsa da ehliyete tesiri açısından unsurları benzerlik göstermektedir. Nitekim piromani de İslam Hukukunda ceza ehliyetine etki edebilecek bir bozukluk olup, bu hastalığa sahip bireylerin akıl ve temyizini sınırlandıracak bir faktör yoktur. Bu durumda kleptomanide olduğu gibi piromani hastasının da tam edâ ehliyeti bulunup, muâmelât alanında yapmış olduğu bütün tasarrufları geçerlidir. Yani bu bireyler alım-satım, icâre vb. akitler yapabilir; malından vasiyette bulunabilir, tevarüs eden mirası kısıtlama olmadan kullanabilir ve akit şirketi kurabilir.

Bireyin gündelik hayatında yaşadığı problemlerle baş edemeyerek kontrolsüzce kumar oynaması şeklinde tarif edilen patolojik kumar, günümüzde de toplumsal bir boyuta ulaşmıştır. Rosenthal tarafından dört aşamada incelenen bu bozukluğun her evresinde kumar oynama şiddetinin artarak devam ettiği görülmektedir. Kişi dürtüleri sebebiyle, sürekli kaybetmesine rağmen oynamaktan vazgeçemediği gibi, yasadışı faaliyetlere bulaşarak hem kendisine hem de çevresindeki insanlara zarar vermektedir. İslam dininde kumar, “ *Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar, fal okları şeytan işi iğrenç şeylerdir. Bunlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz*”⁴⁴⁷ ayetiyle haram kılınmıştır. Bu ayet bağlamında kumar oynayan kimseler toplum tarafından ciddi anlamda kınanmış ve bu kimselere tazir cezası layık görülmüştür. Konu ehliyete tesiri açısından değerlendirildiğinde patolojik kumar oynama bozukluğunun kişinin akıl ve temyizini sınırlandıracak herhangi bir etkisinin olmadığı görülmektedir. Dolayısıyla bu bozukluğa sahip bireylerin tam edâ ehliyetine sahip olduğunu söylemek mümkündür. Ancak her ne kadar tam ehliyetli olsa da mal varlığını ölçsüz zayi etmesi sebebiyle hacr altına alınıp alınmayacağı da değerlendirilmelidir.

⁴⁴⁷ el-Mâide 5/90.

Patolojik kumar oynama bozukluğunun belirtilerine ve klinik özelliklerine bakıldığında İslam Hukukunda mükteseb arızalardan biri olan sefeh ile benzerlik gösterdiğini söylemek mümkündür. Zira sefih, akli melekeleri yerinde olduğu halde aklın ve dinin gereğine aykırı şekilde malda tedbirsizlik yapan kimsedir. Patolojik kumar oynama bozukluğu olan birey de sefihe paralel olarak herhangi bir akıl yetersizliği olmamasına rağmen bitmeyen kumar oynama dürtüleri sebebiyle maddi kazancını bilinçsizce tüketmektedir. Bu bozukluğa sahip birey sefih olarak değerlendirilirse, malî konularda da mümeyyiz çocuk olarak ele alınması gerekmektedir. Dolayısıyla muâmelât alanında tamamen yararına olan tasarruflarına kanuni temsilcisinin onayı olmaksızın sahîh olarak hükmedilmeli; tamamen zararına olan tasarrufları ise geçersiz sayılmalıdır. Kâr-zarar ihtimali olan tasarrufları ise kanuni temsilcinin onayına bağılı olarak hüküm kazanmalıdır. Aynı şekilde kendisine tevarüs eden mirası da sadece mal varlığında artma sağlayacak fiillerde kullanabilmektedir. İstisna olarak patolojik kumar hastası bireyin mal varlığında eksilmeye sebebiyet veren vasiyet işlemini üçte bir oranında gerçekleştirme hakkı vardır. İslam Hukukunda akit şirketi kurabilmek için tam edâ ehliyetinin olması gerektiği için sefih olan patolojik kumar hastasının bu tür bir şirkette ortaklık kurması düşünülemez.

Genel olarak incelendiğinde dürtü bozukluklarının zihinsel yargılamayı ortadan kaldırmadığı görülmektedir. Bireyin akıl ve temyiz kudretini etkileyecek herhangi bir unsur barındırmayan bu bozukluklar, İslam Hukukunda da edâ ehliyetine tesir etmemektedir. Ancak burada diğer türlerden farklı olarak patolojik kumar bozukluğunun hacre sebep olan bir hastalık olduğunu unutmamak gerekir. Dolayısıyla kleptomani ve piromani hastalarının muâmelât alanında yaptığı bürün tasarrufları geçerliken; patolojik kumar hastasının tasarrufları kâr-zarar durumuna göre değişik sonuçlar doğurmaktadır.

Tablo 9. Muâmelâta Tesiri Açısından Akıl Hastalıkları

3. Sahih Olarak Başlamış Muâmelât Sürecinde Ortaya Çıkan Akıl Hastalığının İşlemlere Etkileri

İslam Hukukunda muâmelât alanında yapılan işlemin sahii olarak kurulması kadar, sahii olarak neticelenmesi de önemli bir husustur. Kuruluş ve sıhhat şartları tam olarak gerçekleşmiş ancak belirli bir sürece bağı muameleler esnasında, taraflardan birinde meydana gelen akıl hastalığının söz konusu işlemlere bir etkisi olup olmayacağı değinilmesi gereken bir konudur. Bu hedef doğrultusunda incelenmesi gereken iki husustan biri şirketlerin, diğeri müddetli akitlerin durumudur. Bilhassa tek taraflı feshin mümkün olmadığı, işçilik söz konusu olan selem ve istisna' akitlerinin sürdürülebilirliği tartışılmalıdır. Bu başlıkta daha öncesinde muâmelât alanında edâ ehliyetine etkisi olmadığı tespit edilen OKB, Epilepsi, Kleptomani ve Piromani'ye değinilmeyecek; Şizofreni, Alzheimer ve Patolojik Kumar Hastalığı üzerinden tespit edilmiştir.

Şirketler Hukukunda ehliyetin yitirilmesi her üç şirket türü için de farklı sonuçlar oluşturmaktadır. Kurulmuş bir akit şirketinde ortaklardan birinin ehliyetini kaybetmesiyle şirket tamamen sona ererken; mülk şirketi aynen devam etmektedir. İbâhâ şirketlerinde ise, kendiliğinden doğması yönünden ehliyetsizliğin herhangi bir etkisi yok gibi görünse de, şahsın bu yolla edindiği mallar üzerinde tasarrufla bulunabilmesi noktasında bir kuşku ortaya çıkmaktadır. Nitekim daha önce ifade edildiği üzere, İslam Hukuk kurallarına göre akıl hastası bir birey mülk edinebilse de, o mal üzerinde hukuki işlem yapması mümkün değildir. Ancak ibâhâ şirketlerinde kişiler arası eşitlik ilkesi benimsendiği için, şizofrenin edindiği mallar üzerinde bizzat kendisi tasarrufla bulunamasa da kanuni temsilcinin tasarrufları kabul edilmelidir. Öyleyse akıl sağlığı yerinde bir bireyin daha sonra ehliyeti kaybettiren şizofren, Alzheimer ya da sefi durumundaki patolojik kumar hastası olması durumunda akit şirketi sona ermekte; ibâhâ ve mülk şirketindeki hakları aynen devam etse de tasarruf noktasında kanuni temsilciye bağlanmaktadır.

Meseleye Borçlar Hukuku açısından bakılırsa, icâb ve kabul ile tamamlanan bey', sarf, hibe vb. müddetsiz akitlerde sonradan ortaya çıkan akıl hastalıklarının bir etkisi yoktur. Neticede ehliyet sahibi taraflar ile akit başlamış ve sahii olarak sonlanmış. Akdin hükme bağlanmasının ardından şahısların ehliyetini yitirmesi, öncesinde yapılan akde etki etmeyecektir. Asıl selem, istisna', icâre, vedia, ariyet vb.

müddetli akitlerin sonlanmasına kadar geçen süreçte taraflardan birinin akıl hastalığına yakalanmasıyla verilecek hüküm tahlil edilmelidir. Ödünç vermek olarak bilinen vedia ve ariyet esnasında şizofreni, Alzheimer ve patolojik kumar hastalıklarından birinin görülmesi durumunda akit sona ermektedir. Zira İslam Hukukunda bu iki akit esnasında mecnûn ya da sefih olmak akdi infisah etmektedir.⁴⁴⁸ Öte yandan her ikisi de gayri lazım akitlerden olduğu için böyle bir durumda vedia ve ariyetin tek taraflı feshedilmesi de mümkündür.

İslam Hukukunda lâzım bir akit olması sebebiyle taraflardan birinin ehliyetini yitirmesi icâre akdinin sonlanması için bir gerekçe değildir. Ancak bu durumdaki kimse kiracıysa ve sorumluluğunda olan ücreti ödemiyorsa sonuç değişmektedir. Nitekim sünnete dayalı istihsan ile caiz görülen icâre akdinde bedelin geciktirilmesi fesih sebebi sayılmasa da malî teminatın yerine getirilmemesi kiralayan tarafından fesih hakkı doğurmaktadır.⁴⁴⁹ Örneğin bir kimse icâre yaptığı bir mülkü kullanmaya başladıktan sonra Alzheimer olması sebebiyle kira ücretini vermeyi unutuyor ancak bir süre geçince hatırlayarak temin ediyorsa kiralayanın akdi feshetme yetkisi yoktur. Bunun aksine Alzheimer hastası sürekli olarak kirayı ödemiyorsa burada sedd-i zeraî gereği kiralayana fesih hakkı verilmesi gerekmektedir. Aksi taktirde sürekli bir zarara uğrama hali söz konusudur. Ancak İslam Hukukunda karşılıklı iki zarar söz konusuysa daha az zarar veren durumun tercih edilmesi esastır.⁴⁵⁰ Konuya bu açıdan bakıldığında kiranın ödenmemesi halinde taraflardan hangisinin daha çok zarara göreceği değerlendirilmelidir. Eğer kiralayanın, kiralanan mal ya da menfaatten elde ettiği gelir tek geçim kaynağıysa ve temin edemediği taktirde ciddi bir zarar meydana gelecekse icâre akdi feshedilmelidir. Ancak kiralayanın pek çok gelir kaynağı var ve Alzheimer hastası sokakta kalacak ya da başına başka bir musibet gelecekse akit devam etmelidir.

Sahih olarak başlamış ve lâzım akitlerden olan istisna‘ ve selemde taraflardan birinin ehliyetini kaybetmesi ya da sefih gibi malî konularda sınırlandırılması durumlarında akdin hangi hükme bağlanacağı iki taraflı tahlil edilmesi gereken bir meseledir. Nitekim satıcı veya müşteriden herhangi birinin mecnûn ya da sefih olması

⁴⁴⁸ Birsin, *İslam Eşya ve Borçlar Hukuku*, 312; Tosun, *Fıkıh Ticaret Hukuku*, 176.

⁴⁴⁹ Ali Bardakoğlu, “İcâre”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21: 383-384.

⁴⁵⁰ Mecelle, md.29.

halinde akdin seyri değişmektedir. Meşruiyetini Müdâyene ayetinden⁴⁵¹ alan ve para peşin mal veresiye şeklinde formüle edilen selem akdinde vadenin belirlenmiş olması şarttır. Ebu Hanife ve İmameyn'e göre satıcı ücretini peşin alarak sattığı malı vade dolduğu halde teslim etmezse, müşterinin akdi feshetme ya da teslim edene kadar bekleme muhayyerliği bulunmaktadır.⁴⁵² Hanefilerin bu görüşüne binaen, satıcı vade sürecinde şizofren ya da Alzheimer olmasıyla malı temin etmezse müşteriye selem akdini feshetme hakkı tanınmalıdır. Ancak satıcı temin edilmiş malın tesliminden önce ehliyetini kaybederse, mal hazır bulunduğu için fesih söz edilemez ve kanuni temsilci tarafından mal müşteriye teslim edilir. Selem akdi başladıktan sonra ehliyetini kaybeden müşteri olursa, tarafların maslahatı göz önüne alınarak malın üretilmiş olup olmamasına göre karar verilmelidir. Yani müşteri mecnûn ya da sefih olduğu anda satıcı malı imal etmişse sedd-i zera'i gereği akdin feshine imkan tanınmamalı; mal imal edilmemişse karşılıklı zararı önlemek amacıyla akit feshedilmelidir.

Muayyen bir ücret karşılığında nitelikleri belirlenmiş bir malın üretilmesi olarak tanımlanan istisna'da, selem akdinin aksine teslim zamanı belirsizdir ve ücretin peşin ödenmesi gerekli değildir. Bu tür akitlerde satıcının maslahatı gereği müşteriye yalnızca siparişin niteliklere uygun üretilmemesi gibi durumlarda fesih hakkı tanınmaktadır.⁴⁵³ Belirlenmiş bir vadenin olmaması sebebiyle, üreticinin malı vaktinde üretmemesi gibi bir gerekçeyle akdin feshi mümkün görülmemektedir. Ancak fertlerin maslahatları gereği selem akdinde olduğu gibi taraflardan herhangi birinin akıl hastalığına yakalanması anında malın üretilmiş olup olmadığına göre hüküm verilmesi gerekir. Hazırlanarak teslim edilme aşamasına getirilmiş bir siparişte akitten geri dönülemez ve taraflardan birinin akıl hastası olmasıyla sonuç değişmeden kanuni temsilci tarafından devam ettirilir. Siparişin henüz hazırlanmamış olması halinde ise, müşteri ya da üreticiden birinin ehliyetini yitirmesiyle akit feshedilmeli ve ücret ödenmişse müşteriye geri verilmelidir.

Ancak bu araştırmada ele alınan akıl hastalıkları gelişimi itibariyle kısa sürede kendisini gösteren rahatsızlıklar olmadığı için bir iki ay gibi bir zaman diliminde ortaya çıkmasının mümkün olmadığı belirtilmelidir. Meseleye bu açıdan bakıldığında sonradan

⁴⁵¹ el-Bakara 2/282.

⁴⁵² Kahveci, *Mukayeseli İslam Borçlar Hukuku*, 204.

⁴⁵³ Çolak, *İslam Borçlar Hukuku*, 233-234.

meydana gelen bir akıl hastalığının yalnızca çok uzun vadeli akitlerde etkisinden söz edilebilir.

4. Akıl Hastalarının Basit Hukuki İşlemleri

İslam Hukukunda bir şahsın hukuki işlemlerinin geçerliliği birtakım şartlara bağlanmıştır. Bunların başında da akıl ve temyiz, bir diğer ifadeyle ehliyet sahibi olmak gelmektedir. Kişinin muteber sayılacak bir işlem yapabilmesi için semavi ya da mükteseb herhangi bir arızasının olmaması gerekir. Ancak burada günümüz teknolojisinin gelişmesiyle ortaya çıkan alışveriş yapma yollarının çeşitliliği de göz önünde bulundurularak istisnaların değerlendirilmesi ihtiyacı doğmaktadır.

Meseleyi teknolojik gelişmeler açısından ele almadan Borçlar Hukukunda teâti olarak adlandırılan, sözlü veya yazılı bir iletişime geçilmeksizin fiilî olarak gerçekleşen⁴⁵⁴ akitten bahsedilmelidir. Mezheplerin ittifakıyla sahih kabul edilen bu akit, ücreti öncesinde belirlenmiş olan bir malda karşılıklı sükût veya işlem sırasında alıcı ya da satıcının vermiş olduğu ücrete karşı tarafın susması ile sonuçlanmaktadır.⁴⁵⁵ Örneğin bir kimsenin bakkaldaki büfeden poşete iki ekme koyarak herhangi bir lafız kullanmaksızın, ekmeğin ederince parayı tezgaha bırakması; bakkalın da bunu alarak yine konuşmaksızın ücreti kabul etmesi şeklinde gerçekleşen ve muteber sayılan bu alışveriş bir muâtât çeşididir. Bu çeşit bir hukuki fiil esnasında bireyin dış görünüşüne bakılarak şizofreni vb. bir akıl hastalığının olup olmadığının anlaşılması mümkün değildir.

Modern çağın gelişiyle günümüzde en çok tercih edilen internet alışverişi meselesi de pek çok açıdan teâti ile benzerlik göstermektedir. Nitekim bir kimse herhangi bir siteye girerek, orada beğendiği bir ürünü sipariş vermeden önce satıcı ile doğrudan bir irtibata geçmemektedir. Sözlü ya da yazılı bir iletişim olmaksızın sonuçlanan bu alışverişte de îcab ve kabul sadece fiilî olarak gerçekleşmektedir. Burada teâtiye ilaveten bir de satıcı ve alıcının birbirini görmemesi söz konusudur. Bu tür alışverişlerde satıcı ürünü sanal ortama yükleyerek îcabta bulunmakta; alıcı ise

⁴⁵⁴ Hamdi Döndüren, “Muâtât”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30: 330; Ahmet Özdemir, “Akitlerde İrade Beyanı”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/2 (2008): 129.

⁴⁵⁵ Habergetiren, “İslam Hukuku Muâmelât Konularında ‘Sükûta’ Rıza Anlamı Veren İşlemler”, 136.

beğendiği takdirde siparişi onaylayarak kabulü yerine getirmektedir. Şahısların karşılıklı görüşme veya konuşma olmaksızın yaptıkları bu ticarete, taraflardan birinin yahut her ikisinin de akıl hastası olması durumunda bunun fark edilmesi imkansızdır. Bu ve bunun gibi örnekleri artırılabilir meselelerde nasıl bir hüküm verilmesi gerektiği önemli bir husustur.

İslam Hukukunda genel kabule göre akıl hastası bir kimsenin yapmış olduğu hukuki işlemlerin muteber sayılması söz konusu değildir. Ancak kişinin akıl hastalığının açıkça anlaşılmasının zor olduğu durumlarda, akıl sahibi müşteri ve bayi'in menfaati düşünülerek istihsan açısından değerlendirme yapılması gerekmektedir. İstihsan, kuvvetli geçerliliği olan bir sebebe binaen var olan benzer hükümlerin aksine, kıyasın kurallarına aykırı olarak başka bir hükme yönelmektir.⁴⁵⁶ Nitekim Hz. Peygamberin de ticaret hukuku alanında selem ve istisna' akitlerine izin vermesi istihsanın bir neticesi olarak görülmektedir.⁴⁵⁷ Kısaca ihtiyaç halinde bir nevi menfaatlerin korunması, kamu yararının gözetilmesi ve adaletin sağlanabilmesi amacıyla, Kitap ve Sünnete aykırı olmaksızın kabul görmüş ilkeler olduğunu söylemek mümkündür.

Akıl hastalarının yukarıda örneklerle izah edilen günlük basit hukuki fiilleri konusunda da istihsan göz önünde bulundurularak hüküm verilmesi gerekmektedir. Neticede bu tür işlemlerin şizofreni, Alzheimer gibi akıl hastalığı sebebiyle ehliyetini kanuni temsilcisinin onayı olmadan kullanamayan kişilerin durumu sebebiyle geçersiz kabul edilmesi, sağlıklı olan bireyin zarar etmesine sebep olacaktır ki bu da maslahata aykırıdır. Ayrıca akıl hastasının her zaman yanında kanuni temsilcisinin olmayacağı düşünüldüğünde günlük zorunlu ihtiyaçlarını giderebilmesi için bazı esnekliklerin yapılması gereklidir. Dolayısıyla mal varlığında aşırı bir artma ya da eksilmeye sebep olmayan alışverişlerin istihsana binaen geçerli sayılması doğru olacaktır.

⁴⁵⁶ Buhâri, *Keşfü'l-Esrâr*, 3: 1123; Serahsî, *Kitâbu'l-Mebsût*, 10: 145.

⁴⁵⁷ Ali Bardakoğlu, "Tabî Hukuk Düşüncesi Açısından İslam Hukukçularının İstihsan ve İstislah Görüşü", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (1986): 128.

SONUÇ VE ÖNERİLER

İslam Hukuk kuralları adalet, yararın gözetilmesi, zorlukları kolaylaştırma vb. temeller üzerine inşa edilmiştir. Kaynağını öncelikle ilahi güçten alan bu hukuk sistemi ilkeleri doğrultusunda fertlerin hak ve sorumluluk edinebilme vasfını birtakım kriterlere bağlı kalarak oluşturmuştur. Bu bakış açısıyla akli yetersizliği olan ve hukuki ehliyetini kaybetmiş kimseler emir ve yasaklar noktasında mükellef sayılmamıştır. Nitekim ehliyet dini ve hukuki hükümlere muhatap kılınmaya elverişliliği ifade etmektedir. Başta muâmelât olmak üzere birçok alanda kurucu unsurlardan biri olan bu vasıf, anne karnında eksik vücûb ehliyeti seviyesinde başlamakta, belirli dönemlerde farklı boyutlara gelerek tamamlanmaktadır. Kişilerin ehliyeti yaşının ilerlemesi, zekanın kuvvetlenmesi ve kabiliyetlerin artmasıyla geniş bir hüviyet kazanmaktadır. Bu süreçler neticesinde rüşdünü ispatlayarak tam edâ ehliyetine sahip olan birey hukukun her alanında söz hakkı elde etmekte; reşid kimsenin yaptığı işlemler de hukuken itibar görmektedir.

Rüşdünü ispatlamış kişinin tasarruf yetkisini kısıtlayan ya da ortadan kaldıran faktörler olan ehliyet arızaları ise ortaya çıkma sebeplerine göre semâvi ve mükteseb şeklinde sınıflandırılmaktadır. Semâvi arızalardan cünûn ve ateh; mükteseb arızalardan ise sefeh konuların izahı açısından önem arz eden durumlardır. Zihinsel fonksiyonların yitirildiği cünûn halinde temyiz gücünün olmaması sebebiyle mecnûn edâ ehliyetinden yoksun gayr-ı mümeyyiz seviyesinde değerlendirilmektedir. Dolayısıyla dini-hukuki hiçbir yükümlülüğü olmadığı gibi, tasarruf yetkilerini kullanma noktasında da dışa bağımlı hale gelmektedir. Öte yandan tam bir yeti yitimi olmamakla birlikte aklın zayıflaması ya da bunaklık şeklinde tarif edilen ateh ehliyet açısından kısıtlılık halini göstermektedir. Ma'tûh temyiz gücünü tam anlamıyla kaybetmediği için eksik edâ ehliyetine sahip mümeyyiz çocuk statüsündedir. Bu sebeple sadece mal varlığında artma sağlayan tasarrufları geçerli olup, bunun dışındaki işlemleri hukuki bir sonuç doğurmamaktadır. Kısaca harcamada tedbirsizlik tamlamasıyla zikredilen sefeh ise, akli melekeleri yerinde olmasına rağmen malî konularda savurganlık yaparak elindeki parayı kontrol altında tutamamaktır. Söz konusu müsriflik sebebiyle sefeh edâ ehliyetini kaybetmese de malî tasarrufları noktasında hacr altına alınmakta ve mümeyyiz çocuk olarak görülmektedir. Bu durumda ateh ile aynı hükümlere tabi olan sefeh, nikah ve

talakının geçerli kabul edilmesi ve vasiyet hakkını kullanabilmesi hususunda ayrılmaktadır.

Ehliyet arızaları kapsamında izah edilen bu durumlar tıbbi açıdan bazı akıl hastalıklarıyla irtibatlıdır. Çalışmanın temelini oluşturan akıl hastalığı, bireyde huzursuzluk oluşturarak zihni fonksiyonların tahribatına yol açan belirti ve bulguların tamamıdır. Burada insanların yaratılış özelliklerinin birbirinden farklılığı göz önünde bulundurularak her hastalığın, her hastada ve durumda aynı oranda etki göstermesinin mümkün olmadığı dikkat edilmesi gereken bir husustur. Bu araştırmada DSM-5 Tanı Ölçütleri Başvuru El Kitabı kriter kabul edilerek Şizofreni, OKB, Demans (Alzheimer), Epilepsi ve Dürtü Kontrol Bozuklukları ele alınmaktadır.

Yeryüzünde en çok rastlanan akıl hastalığı olan Şizofreni, bir nevi zihin bölünmesi şeklinde ifade edilmekte ve kişinin gerçek hayatla bağlarını koparması olarak kendini göstermektedir. Kişilik çözülmesi, muhakeme problemleri gibi pek çok belirti şizofrenin akıl ve temyiz gücünü kaybettiğini kanıtlamaktadır. İslam Hukukunda bu kimseler mecnûn olarak adlandırılan edâ ehliyetinden yoksun gayr-ı mümeyyiz kapsamında değerlendirilir. Saplantı ve zorlantılar üzere kurulu kaygı bozuklukları diye bilinen OKB ise bulaşma, saldırganlık, simetri gibi birçok alt başlığa ayrılmaktadır. Genel özelliklerine bakıldığında obsesyonların getirdiği baskıdan kurtulmak amacıyla geliştirilen ve kimi zaman tehlikeli boyutları olan kompulsiyonlarla karakterize bir hastalıktır. Bu düşünce ve davranışları takıntı haline getiren obsesif bireyin aslında akli açıdan herhangi bir kusurunun olmadığı bilinmektedir. Bir açıdan vesvese ile benzerlik gösteren OKB'nin klinik belirtileri, bu hastalığa sahip bireylerin genellikle zeki ve belleklerinin güçlü olduğunu kanıtlamaktadır. Kişinin temyiz gücüne olumsuz bir etkisi bulunmaması sebebiyle hukuki açıdan ehliyet kusuru değildir. Dolayısıyla rüşdünü ispat etmiş obsesif birey tam edâ ehliyetine sahip olarak her türlü hak ve sorumluluğa ehil kimse statüsündedir.

Bir diğer akıl hastalığı olan ve daha çok Alzheimer adıyla bilinen demans, sürekli ilerleyerek üst düzey fonksiyonların işlevini yitirmesiyle karakterize bir hastalıktır. Hafıza kaybıyla başlayarak üç evrede gelişimini tamamlayan Alzheimer, her anlamda kişinin kendisine ve çevresine yabancılaşmasıdır. Zaman içinde akli yetilerin tamamen bozulmasıyla temyiz gücü ortadan kalkarak hasta adını bile hatırlayamayan bir insana tahavvül etmektedir. Genellikle geri dönüşü olmayan Alzheimer'ın ilk evresinde şahıs

ma'tûh seviyesindeyken; ikinci ve üçüncü evrelerde yeti yitiminin artmasıyla mecnûn noktasına gelmektedir.

Beyindeki nöronların deşarjı neticesinde ani ve tekrarlayıcı tarzda nöbetlerle görülen epilepsi kişinin yaşam kalitesini düşürmektedir. Aslen akıl ve temyiz gücüne etkisi olmayan bu hastalık epileptik nöbetler ve beraberinde gelişen konfüzyon döneminde birtakım arızalara sebep olmaktadır. Kriz anında şuurunu kaybeden birey, bu evre geçene kadar davranışlarını bilinçsizce gerçekleştirmektedir. Belirti ve bulgular bu süreçteki epileptik bireyin cünûn-ı arızî olduğunu, günlük hayatta tam ehliyetli kabul edilmesi gerektiğini göstermektedir. Son olarak Dürtü Kontrol Bozuklukları, bireyin zararlı davranışları gerçekleştirme isteklerini engelleyemeyerek alışkanlık haline getirme durumlarının genel adıdır. Bu grupta yer alan kleptomani ve piromani cezai konular dışında akli ve temyiz gücünü etkileyen bozukluklar kapsamında değildir. Aksine bu bireyler hukuk karşısında tam ehliyetli sayılmaktadır. Patolojik kumar ise, akli yönden bir eksikliği ifade etmese de mal varlığının tedbirsiz harcanması açısından sefeh özelliklerini taşımaktadır.

İslam Hukukunda şahıslar arasında karşılıklı hak ve borç meydana getiren ilişkileri ifade eden muâmelât borçlar, eşya, miras ve şirketler hukukunu içermektedir. Geniş bir muhtevası olan bu alanda şahsın muteber sayılacak işlemler yapabilmesi belirli nitelikleri taşımasını gerektirmekte, bu vasıflar edâ ehliyetinin varlığına göre inşa edilmektedir. Bu araştırmada değerlendirmeye alınan akıl hastalıklarından OKB, kleptomani ve piromani edâ ehliyetine etkisi olmaması açısından muâmelât alanında da kısıtlayıcı değildir. Dolayısıyla bahsi geçen bu üç akıl hastalığına sahip şahıslar bey', icâre, selem vb. akitler yapma; şuf'a hakkı başta olmak üzere eşya hukuku alanındaki tüm yetkilerini kullanma; vasiyet bırakıp kendisine tevarüs eden mirasta tasarruf etme ve şirket kurma meselelerinde tam ehliyetlidir. Epilepsi ise bu alanda değerlendirilse de nöbet ve konfüzyon döneminde kişinin temyiz gücünü etkilediği için, zamana bağlı hüküm vermek gerekmektedir. Buna göre epileptik bireyin şuurunu kaybettiğinde yaptığı bütün işlemleri hukuken geçersizdir. Ancak cünûn-ı arızî olması sebebiyle geçici bir süre ehliyetin ortadan kalkması var olan akit şirketinin devamlılığını etkilememektedir.

Elde edilen sonuçlara göre araştırma kapsamında muâmelâta doğrudan etkisi olan akıl hastalıkları şizofreni, Alzheimer ve patolojik kumardır. Edâ ehliyetini ortadan kaldıran ya da kısıtlayan bu hastalıklar, hukuken muteber işlemlerin yapılmasında farklı

neticeler doğurmaktadır. İslam Hukukunda mecnûn seviyesindeki şizofrenin yaptığı muâmelâtın kâr mı zarar mı getireceğini ayırt edebilmesi güç olduğundan bu alandaki bütün tasarrufları geçersizdir. Bu sebeple akit yapma, şuf'a hakkını kullanma, vasiyet bırakıp payına düşen mirasta tasarruf etme ve akit şirketi kurma konularında tam ehliyetsiz olarak görülmektedir. Başlangıçta ayırt etme gücünü minimum düzeyde kullanabilen Alzheimer hastası edâ ehliyetinin kaybedildiği son evrelerde şizofrenideki hükümlere tâbi olsa da, ma'tûh kabul edildiği ilk dönemde belirli işlemleri yapma noktasında serbesttir. Aslen akli dengesi yerindeyken malî tasarruflarda mümeyyiz çocuk olarak değerlendirilen patolojik kumar hastası da muâmelâtta birinci evredeki Alzheimer hastası ile aynı hükümlere bağlıdır. Bu sebeple söz konusu iki hastalığa sahip bireylerin sadece hibe kabulü gibi mal varlığında artış meydana getiren akitleri geçerli kabul edilirken, diğer yetkileri kanuni temsilciye verilmektedir. Ancak patolojik kumar hastasının istisnai olarak vasiyet hakkını üçte bir oranında kullanabilmesi mümkündür.

Muâmelât alanında tartışılması gereken diğer husus, sahîh olarak başlamış hukuki bir işlem esnasında ortaya çıkan akıl hastalığının gidişatı hangi yönde etkileyeceği meselesidir. Burada selem ve istisna' başta olmak üzere müddetli akitler ve şirketlerin akıbeti önem arz etmektedir. Muâmelât açısından edâ ehliyetine etkisi olmadığı tespit edilen akıl hastalıkları bu konuda tekrar ele alınmamıştır. İslam Hukukunda süreçte ehliyetin kaybedilmesiyle akit şirketleri bozulurken; mülk ve ibâhâ şirketlerinin kişi adına kanuni temsilciye bırakıldığı bilinmektedir. Şizofreni, Alzheimer ve patolojik kumar hastalığı sebebiyle mecnûn, ma'tûh ya da sefih olan şahsın ortaklığı bulunan şirketlerde de aynı hükümler geçerlidir.

Müddetli akitler ise kendi içerisinde lâzım ve gayr-ı lâzım olarak tasnif edilmektedir. Buna göre vedâ, ariyet ve karz gibi tek taraflı bağlayıcı akitler esnasında meydana gelen akıl hastalığı akdin feshine imkan tanırken; icâre, selem ve istisna' gibi karşılıklı bağlayıcı olanlarda fesih hakkı bulunmamaktadır. Öte yandan fertlerin menfaatlerinin korunması amacıyla birtakım izinler verilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda icârede tarafların ehliyetini kaybetmesiyle fesih gerçekleşme de malî teminatın karşılanmaması akdin sonlandırılması için geçerli bir sebeptir. Alzheimer gibi malî konularda sorumluluklarını yerine getiremeyen kişilerin karşı tarafı zarara uğratabilecek kadar uzun süre borcunu tazmin etmemesi durumunda icâre akdinin feshi mümkündür. Ancak İslam Hukukunda iki zarardan az olanın tercih edilmesi prensibine dayanarak kâr-zarar dengesine bakarak karar vermek gerekir.

Lâzım akitlerden selem ve istisna' ise, iki taraflı tahlil yaparak hüküm verilmesi gereken akitlerdir. Neticede satıcı veya müşteriden birinin mecnûn ma'tûh ya da sefih olması halinde akdin seyri değişmektedir. Burada temel ilke olarak malın hazır halde bulunması şartına bakılmaktadır. Yapılan değerlendirmeler ortada temin edilmiş/üretilmiş bir malın varlığı durumunda taraflardan birinin edâ ehliyetini kaybetmesiyle, akdin etkilenmeyerek gerektiği gibi tamamlanacağı sonucuna ulaştırmaktadır. Ancak akıl hastalığının çıktığı esnada malın temin edilmemiş/üretimine başlanmamış olması meseleyi başka bir noktaya taşımaktadır. Böylesi bir durumda seddi zerâi ve menfaatlerin korunması amacıyla ehliyetini kaybeden satıcı veya müşteri olmasına bakılmaksızın akitlerin feshinin icap ettiği düşünülmektedir.

Bütün bu açıklamalar neticesinde belirtmek gerekir ki araştırmada ele alınan akıl hastalıkları vasıfları itibariyle kısa bir zaman diliminde kendini belli eden ve kişiyi ehliyetini kaybetme seviyesine getirecek durumlar değildir. Dolayısıyla yapılan muâmelât çok uzun vadeli olmadığı müddetçe söz konusu etkilerin ortaya çıkması mümkün değildir.

Şizofreni gibi akıl hastalarının günlük ihtiyaçlarını karşılayabilmesi ve yaşamını idame ettirebilmesi için belirli noktalarda esneklik yapılması gerekmektedir. İcâre akdinde taraflardan birinin ehliyetini kaybetmesiyle akdin sona ermemesi de bunun bir örneğidir. Kısaca basit hukuki fiiller diyebileceğimiz beslenme ve giyim gibi konularda akdin muâtât veya internet yoluyla yapılması, kişinin akıl hastası olduğunun idrakini imkansız kılmaktadır. Hukuken edâ ehliyetinden yoksun olanların herhangi bir tasarrufu muteber sayılmasa da kişinin maslahatı ve karşı tarafın zarara uğramasını engellemek amacıyla basit hukuki fiiller istihsan gereği sahih kabul edilmelidir.

Sonuçta ulaşılan değerlendirmeler, tıpta akıl hastalığı olarak nitelendirilen her durumun İslam Hukukunda aynı statüde ele alınarak mecnûn vasfı verilmesinin doğru olmadığını göstermektedir. Bu hastalıkların borçlar, eşya, miras ve şirketler hukuku kapsamında ayrı ayrı incelenerek, detaylı aktarılamayan konularda müstakil çalışmaların yapılması önerilmektedir. Bilhassa selem-istisna' akitleri ve başlı başına bir inceleme sahası olması sebebiyle değinilmeyen Aile Hukukunda ehliyet faktörünün derinlemesine araştırılması alanda büyük bir ihtiyaçtır.

KAYNAKÇA

- Adadioğlu, Öznur - Oğuz, Sıdıka. “Epilepsi ve Öz Yönetim”. *Türk Epilepsi ile Savaş Derneği* 22/1 (2016): 1-4.
- Akçan, Ramazan - Balseven Odabaşı, Aysun - Gülmez, Özge - Karacaoğlu, Emre - Tümer, Ali Rıza. “Alzheimer Hastalığında Fiil Ehliyeti”. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi* 23/1 (2014): 30-38.
- Akdağ, Gönül - Algın, Demet İlhan - Erdinç, Oğuz Osman. “Epilepsi”. *Osmangazi Tıp Dergisi* 38/1 (2016): 35-41.
- Akın, Rıdvan - Söhmen, Teoman - Türkbay, Tümer. “Epilepsili Çocuklarda Bilişsel, Davranışsal ve Duygusal Sorunların Gözden Geçirilmesi”. *Epilepsi Dergisi* 6/1 (2000): 22-27.
- Aktan, Hamza. “Miras”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30: 143-145. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.
- Aktaş, Muhammed. *İslam Aile Hukukunda Ehliyet Arızalarının Talak Üzerine Etkileri*. Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.
- Albayrak, Adem. *İslam Hukukunda Vasiyet*. Yüksek Lisans Tezi, Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.
- Ali Haydar Efendi. *Dürrü'l-hükkâm*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 1463.
- Alptekin, Salih. *Şizofreni Hastalarının Kişilik Özellikleri ve İşlevsel İyileşme Düzeylerinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, 2019.
- Altıntaş, Ebru - Özçürümez, Gamze. “Obsesif Kompulsif Bozukluk Tanılı Hastaların Cinsiyet Farklılığı Açısından Değerlendirilmesi”. *Cukurova Medical Journal* 3/40 (2015): 409-417.
- Amerikan Psikiyatri Birliği. *DSM-5 Tanı Ölçütleri Başvuru El Kitabı*. Trc. Ertuğrul Köroğlu. Ankara: HYB Yayıncılık, 2014.

- Amil, Osman. *Dini İçerikli Obsesif Kompulsif Davranışların Sosyodemografik Açıdan İncelenmesi ve Vesvese İlişkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.
- Apaçık, Ramazan. *Akıl Hastalığının Kusur Yeteneğine Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü, 1994.
- Apaydın, H. Yunus. “Hacir”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14: 513-517. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Apaydın, H. Yunus. “Hata”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16: 437-442. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Apaydın, H. Yunus. “Hezl”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17: 306-311. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Arı, Abdüsselâm. “Uyku”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42: 246-247. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Arı, Abdüsselâm. “Vasiyet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42: 552-555. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Arpacı, Baki. “Epilepsili Hastanın Ekonomik Yönü”. *Epilepsi Dergisi* 5/2 (1999): 80-84.
- Arslan, Hamza. *İslam Miras Hukukunda Terike Taksiminde Gözetilen Maslahatlar*. Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.
- Atar, Fahrettin. *Fıkıh Usûlü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2014.
- Atar, Fahrettin. “İslamda Şirketler Hukuku Üzerine Kısa Bir Etüd”. *Diyanet Dergisi* 15/5-6 (1976): 261-271.
- Atasoy, Samed. “Osmanlı Hukukunda Hukukî Ehliyet Arızası Olarak Maraz-ı Mevt (Ölüm Hastalığı)”. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 27/1 (2019): 107-135.

- Atkinson, Richard - Hilgard, Ernest. *Psikolojiye Giriş*. Trc. Öznur Öncül - Deniz Ferhatoğlu. Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2014.
- Aybakan, Bilal. “Muâmelât”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30: 318-319. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.
- Aydın, Hakkı. “İslam ve Türk Ceza Hukukunda Hukukî Bilmeme (Cehalet)”. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12 (1995): 244-275.
- Aydın, Mehmet Âkif. “Avârız”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4: 108. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Aydın, Mehmet Âkif. “Borç”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6: 285-291. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Aydın, Mehmet Âkif. *Türk Hukuk Tarihi*. İstanbul: Beta Basım Yayın, 2013.
- Aydın, Mehmet Âkif - Hamidullah, Muhammed. “Köle”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26: 237-246. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Ayten, Ali. *Din ve Sağlık*. İstanbul: Marmara Akademi Yayınları, 2018.
- Bakırcıoğlu, Rasim. *Ansiklopedik Eğitim ve Psikoloji Sözlüğü*. Ankara: Anı Yayıncılık, 2012.
- Bakkal, Ali. “Maraz-ı mevt”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28: 39-41. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Bardakoğlu, Ali. “Bey”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6: 13-19. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Bardakoğlu, Ali. “Bulûğ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6: 413-414. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Bardakoğlu, Ali. “Ehliyet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10: 533-539. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Bardakoğlu, Ali. “Ferâiz”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12: 362-363. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

- Bardakoğlu, Ali. "İcâre". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21: 379-388. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Bardakoğlu, Ali. "İkrah". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12: 30-37. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Bardakoğlu, Ali. "Tabiî Hukuk Düşüncesi Açısından İslam Hukukçularının İstihsan ve İstislah Görüşü". *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (1986): 111-138.
- Bayar, Mesut. *İslam Hukukunda İkrah ve Hukuki Sonuçları*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.
- Bayraktar, Ahmet. *İslam Hukuku Açısından E-Ticaret*. Ankara: Fecr Yayınları, 2017.
- Begavî, Ebû Muhammed el-Ferrâ'. *et-Tehzîb fî Fıkhi'l-İmâm eş-Şâfiî*. Thk. Adil Ahmed Abdülmevcud - ve Ali Muhammed Muavved. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418.
- Bican, Mehtap. *Yaşlı Hastalarda Dürtü Kontrol Bozukluklarının Özellikleri*. Uzmanlık Tezi, Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, 2011.
- Bilgili, İsmail. "Ehliyet Arızalarından İkrah Şartları ve Kısımları". *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (2010): 237-270.
- Bilgin, Ahmet. *İslam Hukukunda Gerçek Kişilerin Ehliyeti*. Doktora Tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1989.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*. İstanbul: Bilmen Yayınları, 1967.
- Birsin, Mehmet. *İslam Eşya ve Borçlar Hukuku*. İstanbul: Çıra Akademi, 2019.
- Bolat, Recep. *Obsesif Kompulsif Bozukluk Tanılı Hastalarda Klinik Özelliklerin, Bağlanma Örüntüleri, Mizaç ve Karakter Özellikleri İle İlişkisinin Araştırılması*. Uzmanlık Tezi, On Dokuz Mayıs Üniversitesi Tıp Fakültesi Psikiyatri Anabilim Dalı, 2020.

- Bolay, Süleyman Hayri. “Akıl”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2: 238-242. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Budak, Selçuk. *Psikoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2000.
- Buhâri, Abdulazîz. *Keşfü'l-esrâr*. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1308.
- Buhûtî, Mansûr b. Yûnus b. Salâhiddîn. *Keşşâfü'l-kınâ' 'an-metni'l-İknâ'*. Beyrut: Âlemi'l-Kütüb, 1046.
- Burçak Annagür, Bilge. *Depresyon Hastalarında Dürtü Kontrol Bozuklukları Sıklığı*. Uzmanlık Tezi, Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, 2008.
- Can, Handan - Karakaş, Sibel. “Alzheimer Tipi Demans ve Birinci Basamakta Nöropsikolojik Değerlendirme”. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi* 14/2 (2005): 22-25.
- Candan, İbrahim Erdem. *Kronik Şizofreni Hastalarında Bilişsel İçgörü, Yeti Yitimi ve Öznel İyileşmenin Değerlendirmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, 2019.
- Cüceloğlu, Doğan. *İnsan ve Davranışı (Psikolojinin Temel Kavramları)*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2016.
- Cürcânî, Seyyid Şerîf. *Mücemü't-ta'rîfât*. Thk. Muhammed Sıddık el-Minşevî. Kahire: Dâru'l-Fazîle, ty.
- Çakır Kardeş, Vildan. *Obsesif Kompulsif Bozukluğu Olan Hastalarda Mizaç ve Karakter Özellikleri*. Uzmanlık Tezi, Bülent Ecevit Üniversitesi Tıp Fakültesi Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, 2013.
- Çalış, Halit. “Borçlar Hukuku”. *İslam Hukuku El Kitabı*. Ed. Talip Türcan. 421-458. Ankara: Grafiker Yayınları, 2016.
- Çam, Nail. *Cenine Yönelik Tıbbî Müdahalelerin İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.

- Çeker, Orhan. *İslam Hukukunda Akidler*. Konya: Tekin Kitabevi, 2014.
- Çeker, Orhan. "Miras Hukuku". *İslam Hukuku El Kitabı*. Ed. Talip Türcan. 371-397. Ankara: Grafiker Yayınları, 2016.
- Çelikbaş, Zekiye - Ergün, Serhat. "Şizofrenide Nörobilişel Bozukluklar ve İşlevsellikle İlişkisi". *Journal of Contemporary Medicine* 8/2 (2018): 183-187.
- Çetinay Aydın, Pınar - Güleç Öyekçin, Demet. "Obsesif Kompulsif Bozuklukta Bilişsel İşlevler". *Türk Psikiyatri Dergisi* 24 (2013): 1-9.
- Çolak, Abdullah. *İslam Borçlar Hukuku*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2020.
- Çöpür, Mazlum. *Adli Psikiyatri ve Hukuk*. Ed. Muzaffer Şahin. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2017.
- Debûsî, Ebî Zeyd Abdillâh. *Takvîmü'l-edille*. Thk. Halîl Muhyiddin el-Meys. Lübnan: Dâru'l- Kitâbu'l-İlmiyye, 1421.
- Demirci, Kadir - Demirci, Seden - Yürekli, Vedat Ali. "Epilepside Kişilik". *Süleyman Demirel Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi* 5/1 (2014): 32-35.
- Dikici, Mustafa - Şahin, E. Melih - Yalçın, Esra - Yalçın, Murat. "Alzheimer Hastasıyla Yaşamak". *Türkiye Aile Hekimliği Dergisi* 9/4 (2005): 167-173.
- Döndüren, Hamdi. *Delilleriyle İslam Hukuku*. İstanbul: Erenler Matbaası, 1983.
- Döndüren, Hamdi. "Muâtât". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30: 329-330. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.
- Dönmez, İbrahim Kâfi. "Cehâlet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7: 219-222. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Dönmez, İbrahim Kâfi. "Cünûn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8: 125-129. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Dönmez, İbrahim Kâfi. "Nisyan". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33: 144-147. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

- Dönmez, İbrahim Kâfi. “Şahıs”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38: 270-273. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Dönmez, İbrahim Kâfi. “Şüf’a”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39: 248-252. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Dönmez, İbrahim Kâfi. “Temyiz”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40: 437-439. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Dönmezer, Sulhi - Erman, Sahir. *Nazarî ve Tatbikî Ceza Hukuku*. 3 Cilt. İstanbul: Beta Basım Yayın, 1999.
- Durna, Zehra - Karaca, Anita. “Epilepsi Hastasına Psikososyal Destek”. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi* 7/1 (2018): 218-225.
- Ebû Hâmid, Samir. *Maraz Alzheimer en-nisyân min ni’metin ilâ nikmetin*. Dimaşk: Mektebetü Mümin Kureyş, 2009.
- Ebû Yûsuf, Ya’kûb b. İbrâhîm. *Kitâbü’l-Harâc*. Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, 1399.
- Ebû Zehrâ, Muhammed. *El-Ahvâlü’s-şahsiyye*. Kahire: Dâru’l-Fikri’l-Arabî, 1369.
- Ebû Zehrâ, Muhammed. *El-Milkiyye ve nazariyyetü’l-’akd*. Kahire: Dâru’l-Fikri’l-Arabî, 1496.
- Ebû Zehrâ, Muhammed. *İslam Hukuku Metodolojisi Fıkıh Usulü*. Trc. Abdulkâdir Şener. Ankara: Fecr Yayınları, 2017.
- Ebû Zehrâ, Muhammed. *Usûlü’l-fikh*. Dâru’l-Fikri’l-Arabî, 1377.
- Eker, Engin. “Yaşlıda Demans”. *İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri* 43-58. İstanbul, 1998.
- Ekinci, Özalp - Toros, Fevziye. “Epilepsi Tanılı Çocuk ve Ergenlerde Ruhsal Bozukluklar”. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar* 5/1 (2013): 60-77.
- Elmas, Hazal Gökçe - Cesur, Gizem - Oral, Timuçin. “Aleksitimi ve Patolojik Kumar: Duygu Düzenlemede Güçlüğünün Aracı Rolü”. *Türk Psikiyatri Dergisi* 28/1 (2017): 17-24.

El-Mevsûatü'l-fikhiyye. Kuveyt: Vizâretü'l- Evkâf, 1404.

Erturhan, Sabri. “Vesvesenin Talaka Etkisi”. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 24 (2014): 205-218.

Esen, Hüseyin. “Ölüm”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34: 38-40. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Eşsiz, Ömer Övünç. *Demansın Hukuki Boyutları*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.

Fayda, Mustafa. “Ammâr b. Yâsir”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3: 75-76. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

Fesci, Hatice - Görgülü, Ülkü. “Epilepsi ile Yaşam: Epilepsinin Psikososyal Etkileri”. *Göztepe Tıp Dergisi* 26/1 (2011): 27-32.

Feyzullah Efendi, Şeyhülislam. *Fetâvâ-yı Fevziyye*. Thk. Süleyman Kaya. İstanbul: Klasik Yayınları, 2009.

Gazzâlî, Ebû Hâmid. *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*. Endonezya: Mektebet-i ve Matba'at-i Kiryat Futra, 1952.

Geçtan, Engin. *Psikodinamik Psikiyatri ve Normaldışı Davranışlar*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1997.

Görgülü, Hasan Ali. “İslam Hukukunda Kadının Malî Velayeti ve Malvarlığı Üzerindeki Tasarruf Ehliyeti”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14 (2005): 25-57.

Görgülü, Ülfet. *Fıkıhta Cenin Hukuku*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2018.

Gözübenli, Beşir. “Ateh”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4: 51-52. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

Gözübenli, Beşir. “Şirket”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39: 198-201. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

- Gözübenli, Beşir. “Şirketler Hukuku”. *İslam Hukuku El Kitabı*. Ed. Talip Türcan. 459-483. Ankara: Grafiker Yayınları, 2016.
- Güney, Esra - Hirfanoğlu, Tuğba - Serdaroğlu, Ayşe - Şener, Şahnur - İşeri, Elvan. “Epileptik Psikoz: Bir Olgu Sunumu”. *Klinik Psikiyatri* 11 (2008): 95-100.
- Gürmen, Ufuk. *Ehliyet Kavramının İslam ve Modern Hukuktaki Mukayesesi*. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.
- Güz, Hatice. “Şizofreni ve Cinsiyet: Başlangıç Yaşı ve Sosyodemografik Özellikler”. *Klinik Psikiyatri* 3 (2000): 27-33.
- Habergetiren, Ömer Faruk. “İslam Hukuku Muâmelât Konularında ‘Sükûta’ Rıza Anlamı Veren İşlemler”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 1/2 (2012): 131-165.
- Hısnî, Takiyüddin Ebû Bekr. *Kitâbü'l-Kavâ'id*. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1418.
- Hocaoğlu, Çiçek - Sivrikaya, Pınar. “Epilepsi Cerrahisi Sonrası Geç Başlangıçlı Kleptomani: Bir Olgu Sunumu”. *Sakarya Tıp Dergisi* 9/4 (2019): 725-732.
- Horozcu, Ümit. “Adli Psikiyatrinin Verileri Işığında Dini Sorumluluklara Psikolojik Bakış”. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 33 (2015): 59-96.
- Hudarî, Muhammed b. Afîf el-Bâcûrî. *Usûlü'l-fikh*. Mektebetü't-Ticâreti'l-Kübrâ, 1389.
- İşıkkay, Canan - Yiğit, Aytaç. “Erişkin Yaşta Başlayan Epilepsilere Etyolojik Yaklaşım”. *Epilepsi Dergisi* 4/2-3 (1998): 86-89.
- İbn Kudâme, Muvaffakuddîn. *El-Muğnî*. Riyad: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1403.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddin. *Lisânü'l-'Arab*. Beyrut: Dâru Sâdır, ty.
- İbn Melek. *Şerhu Menâri'l-envâr fî usûli'l-fikh*. Beyrut: Tasvîr-i Dârü'l-Kütüb, 1308.
- İbnü's-Sââtî, Muzafferüddin. *Nihâyetü'l-vüsûl ilâ 'ilmi'l-usûl*. Mekke: Ümmü'l-Kurra Üniversitesi Yayınları, 1418.

- İçli, Sadi. *Klasik Fıkıh Doktrinde İkraah ve Öldürmede İkraahın Sonuçları*. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.
- İşeri, Pervin - Efendi, Hüsnü. “Demanslı Hastaya Klinik Yaklaşım ve Tedavi”. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi* 12/12 (2003): 458-461.
- Kahraman, Abdullah. *Fıkıh Usûlü*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2012.
- Kahveci, Nuri. *Mukayeseli İslam Borçlar Hukuku*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2019.
- Karakılıç, Serhan. *Alzheimer Tipi Demans ve Parkinson Hastalığı Demansının Klinik ve Nöropsikiyatrik Profillerinin Karşılaştırılması*. Uzmanlık Tezi, Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Nöroloji Anabilim Dalı, 2014.
- Karaman, Hayreddin. “Akid”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2: 251-256. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Karaman, Hayreddin. *Ana Hatlarıyla İslam Hukuku*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1990.
- Karaman, Hayreddin. *Mukayeseli İslam Hukuku -I-*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2016.
- Karaman, Hayreddin - Çağrıcı, Mustafa - Dönmez, İbrahim Kâfi - Gümüş, Sadrettin. *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017.
- Karslı, Ümit. *Mezheplere Göre Ceza Ehliyeti ve Günümüz Hukukuyla Mukayesesi*. Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
- Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr. *Bedâiu's-sanâi' fî tertîbi's-şerâi'*. Thk. Ali Muhammed Muavvaz-Âdil Ahmed Abdülmevcûd. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1434.
- Kaşar, Muzaffer. *Obsesif Kompulsif Bozukluğu Olan Hastalarda Karar Verme Yetilerinin Klinik Özellikler ve Semptom Boyutlarıyla İlişkisi*. Uzmanlık Tezi, Bakırköy Prof. Dr. Mazhar Osman Ruh Sağlığı ve Sinir Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi, 2011.

- Kaya, Eyyüp Said - Hacak, Hasan. “Zimmet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44: 424-428. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Keleş, Elvan - Özalevli, Sevgi. “Alzheimer Hastalığı ve Tedavi Yaklaşımları”. *İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi* 3/2 (2018): 39-42.
- Kıyık, Mustafa Harun. *İslam Miras Hukukunda Kırk Hâl ve İslam Miras Hukuku ile Medeni Kanunda Mirasın Mukayesesi*. Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
- Kocakula, Özge - Altunoğlu, Ali Ender. “Obsesif Kompulsif Kişilik Bozukluğunun Karar Süreçlerine Etkisi”. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi* 1/2 (2018): 114-131.
- Kocal, Yusuf - Karakuş, Gonca - Sert, Damla. “Şizofreni: Etyoloji, Klinik Özellikler ve Tedavi”. *Arşiv Kaynak Tarama Dergisi* 26/2 (2017): 251-267.
- Koç, Bozkurt. “Dinsel Bir Yaklaşımla Obsesif Kompulsif Kişilik Bozukluğu”. *Ekev Akademi Dergisi* 6/10 (2002): 129-144.
- Koçak, Muhsin. “Ehliyet Tesiri Açısından Sarhoşluk”. *On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (1991): 91-119.
- Koçak, Muhsin. “Gurre”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24: 211-212. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Koçak, Zeki. “İslam Hukuk Metodolojisinde Ehliyet ve Kısımları”. *Diyanet İlmî Dergi* 39/4 (2003): 31-54.
- Korkmaz, Barış. “Epilepside Dil Bozuklukları”. *Epilepsi Dergisi* 4/2-3 (1998): 99-102.
- Koyuncu, Erhan. *Türk Ceza Hukukunda Akıl Hastalarının Ceza Sorumluluğu*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.
- Köksal, Asım Cüneyd. “Hanefî Fıkıhı Düşüncesinde Vücub-Eda Ayrımı ve Bu Ayrımla İlişkili İki Mesele”. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25 (2011): 105-122.

- Köroğlu, Ertuğrul. *Psikiyatri El Kitabı*. Ankara: HYB Basım Yayın, 2011.
- Köse, Saffet. *İslam Hukukuna Giriş*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2017.
- Köse, Saffet. “İslam Hukukunda İkrâhın Sözlü Tasarruflarla Tesiri Konusundaki Tartışmalar ve Sosyal Hayattaki Yansımaları”. *Diyanet İlmî Dergi* 32/2 (1996): 35-53.
- Köse, Saffet. “Rüşd”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35: 298-300. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Köse, Üzeyir. “İslam Ceza Hukukunda Akıl Hastalarının Cana Karşı İşledikleri Suçlarda Cezai Sorumlulukları”. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29 (2017): 161-192.
- Kudûrî, Ebû'l-Hüseyn. *El-Muhtasar*. Thk. Kâmil Muhammed Muhammed Uveyza. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418.
- Kuyu, Cemil. *Akıl Hastalıkları ve Cezai Ehliyet*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996.
- McKhann, Guy M. - Knopman, David S. - Chertkow, Howard - Hyman, Bradley T. - JR, Clifford R. Jack - Kawas, Claudia H. - Klunk, William E. - Koroshetz, Walter J. - Manly, Jennifer J. “The Agnosis of Dementia Due to Alzheimer’s disease: Recommendations from the National Institute on Aging-Alzheimer’s Association Workgroups on Diagnostic Guidelines for Alzheimer’s Disease”. *Elsevier/Alzheimer’s&Dementia* 7 (2011): 263-269.
- Mecelle (1293).
- Memiş, Mustafa. *Obsesif Kompulsif Davranış Bozuklukları*. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.
- Menekşe, Ömer. “İslam Hukukunda Alzheimer Hastalığının Edâ Ehliyeti Üzerine Etkileri”. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 27 (2016): 147-181.
- Merginânî, Burhâneddin. *El-Hidâye şerhu Bidâyetü'l-mübtedî*. Ed. Naim Eşraf. Pakistan: İdâretü'l-Kur’ân ve'l-Ulûmi'l-İslâmiyye, 1416.

- Mevsılî, Abdullah b. Mahmûd. *El-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1356.
- Meydanoğlu, Ayşe. *İslam Hukukunda Eşitliği Bozan Faktörler*. Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.
- Nemle, Muhammed. *El-Mühezzeb fi 'ilmi usûli'l-fikhi'l-mukâren*. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1460.
- Oğuz, Yurttaş. "Epilepsi". *Nöroloji Ders Kitabı*. Ed. Korkut Yalıtıkaya. Ankara: Palme Yayıncılık, 2000.
- Onan, Nevin - Ünsal Barlas, Gül. "Alzheimer Hastası ve Aileleri ile İletişim". *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi* 11/4 (2008): 105-111.
- Onur, Mehmet. *Bir Ehliyet Arızası Olarak İslam Hukukunda Sefeh*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.
- Onur, Mehmet. "İslam Hukukunda Sefeh Durumu ve Sefihin Hacri". *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/5 (2016): 107-129.
- Önder, Muharrem. "İslam Hukukunda Bilgisizlik (Cehl) ve Hukukî Etkileri". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/2 (2010): 273-305.
- Özay, Hilal. "İslam Miras Hukukunun Özellikleri". *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 3/2 (2018): 203-224.
- Özdemir, Ahmet. "Akitlerde İrade Beyanı". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/2 (2008): 123-137.
- Özdemir, Ahmet. "İslam Hukukunda Unutmanın Eda Ehliyeti Üzerindeki Etkileri". *Turkish Studies* 8/12 (2013): 979-988.
- Özden, Salih Yaşar. *Adli Psikiyatri*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2015.
- Özerdem, Ayşegül. "Obsesif Kompulsif Bozukluk ve Psikoz Üzerine Bir Gözden Geçirme". *Klinik Psikiyatri* 2 (1998): 98-102.

- Öztürk, M. Orhan - Uluşahin, Aylin. *Ruh Sağlığı ve Bozuklukları*. Ankara: Nobel Tıp Kitabevleri, 2015.
- Paltacı, Özlem. *Tıp Fakültesi Dönem 4 ve Dönem 5 Öğrencilerinde Görülen Dürtü Denetim Bozukluğu*. Uzmanlık Tezi, Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, 2014.
- Pınarcı, Gözde. *Üniversite Öğrencilerinde Kumar Oynama, Patolojik Kumar Bağımlılığı ve İlişkili Karakter Özellikleri*. Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Madde Bağımlılığı, Toksikoloji ve İlaç Bilimleri Enstitüsü, 2014.
- Plassman, B.L. - Langa, K.M. - Fisher, G.G. - Heeringa, S.G. - Weir, D.R. "Prevalence of Dementia in the United States: The Aging, Demographics and Memory Study". *Neuroepidemiology* 29 (2007): 125-132.
- Plotnik, Rod. *Psikolojiye Giriş*. Trc. Tamer Geniş. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2009.
- Sahnûn, Ebû Saîd. *El-Müdevvenetü'l-kübrâ*. Suudi Arabistan: Matbaatü's-Suâde, 1324.
- Sarı, Neslihan - Giersbergen, Meryem. "Yaşlılarda Deliryum, Demans ve Depresyonun Değerlendirilmesi ve Hemşirelik Bakım Rehberi". *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi* 33/3 (2017): 138-152.
- Sayı, Işık, ed. *Ruh Sağlığı ve Hastalıkları*. Ankara: ANTIP AŞ. Yayınları, 2000.
- Selekler, Kaynak. "Alois Alzheimer ve Alzheimer Hastalığı". *Geriatric Dergisi Demans Özel Sayı* 13/3 (2010): 9-14.
- Serahsî, Şemsüleimme. *Kitâbu'l-Mebsût*. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1409.
- Serahsî, Şemsüleimme. *Usûlü's-Serahsî*. Thk. Ebu'l-Vefâ El-Afgânî. Beyrut, 1372.
- Seven, Mehmet. *İlkeler ve Hisseler Açısından İslam Miras Hukukunun Dayanakları*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
- Soysal, Hüseyin. "Dürtü Kontrol Bozukluklarının Adli Psikiyatrik Yönleri". *Psikiyatriye Güncel Yaklaşımlar* 7/1 (2015): 16-29.

- Summakoğlu, Demet - Ertuğrul, Barış. “şizofreni ve Tedavisi”. *Lectio Scientific Journal of Health and Natural Sciences* 2/1 (2018): 43-61.
- Suyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn. *El-Eşbâh ve 'n-nezâir*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1403.
- şa'ban, Zekiyyüddîn. *İslâm Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l Fıkıh)*. Trc. İbrahim Kâfi Dönmez. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2015.
- şelli, Hatice Kübra. *Maraz-ı Mevt Halinde Yapılan Hukuki Tasarrufların Geçerliliği Problemi*. Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.
- şeybânî, Hasan. *Kitâbu'l-Asl*. Dâru'l-Meârif, 1401.
- şîrâzî, Ebû İşhak. *El-Mühezzeb fi fıkhi'l-İmâm eş-şâfi'i*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1416.
- Tamam, Lut. “Dürtü Kontrol Bozuklukları”. *Güncel Klinik Psikiyatri*. Ed. Erdal Işık. Ankara: Organon Yayınları, 2008.
- Tekin Larsson, Emine Gamze. *Obsesif Kompulsif Bozuklukta Üstbilişler ve Sıkıntıya Dayanma Düzeyinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- Tellioğlu, Selver Burcu. *Alzheimer Hastalığı, Hafif Kognitif Bozukluk ve Vasküler Demans Seyrinin Klinik ve Nöropsikolojik Açıdan İncelenmesi*. Uzmanlık Tezi, Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Nöroloji Anabilim Dalı, 2011.
- Topdemir, Nuray. *İslam Fıkıhında Ehliyet Arızalarının İbadetlere Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.
- Tosun, Nihat. *Fıkıh Ticaret Hukuku*. İstanbul: Safa Yayın Dağıtım, 2019.
- Tükel, Raşit. “Anksiyete Bozuklukları”. *Psikiyatri*. Ed. Işın Kulaksızoğlu - Raşit Tükel - İlhan Yargıç - Olcay Yazıcı. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Basım ve Yayınevi, 2009.

- Üdeh, Abdulkâdir. *Seküler Ceza Hukuku Kurumlarıyla Mukayeseli İslam Ceza Hukuku*. Trc. Ali Şafak. 2 Cilt. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2012.
- Ulutürk, Güner Hande. *Türk Ceza Hukukunda Akıl Hastalığı ve Kusur Yeteneğine Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.
- Uslu, Umay. *Obsesif Kompulsif Bozukluk Hastaları İle Psikiyatrik Tanı Almamış Bireylerin Alektisimi Düzey Farklılıklarının Karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi, Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.
- Uzunpostalıcı, Mustafa. "Cenin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7: 369-370. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Uzunpostalıcı, Mustafa. "İslam Hukuku Açısından Ehliyet". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 8 (2006): 149-182.
- Uzunpostalıcı, Mustafa. "İslam Hukukunda Ehliyeti Daraltan veya Ortadan Kaldıran Sebepler". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 9 (2007): 67-100.
- Üçok, Alp. "Şizofreni ve Benzeri Psikozlar". *Psikiyatri*. Ed. Işın Kulaksızoğlu - Raşit Tükel - İlhan Yargıç - Olcay Yazıcı. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Basım ve Yayınevi, 2009.
- Ünal, Gözde. *Epilepsili Bireylerde Öz Yönetimin Epilepsi Ataklarına Etkisinin Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, 2019.
- Ünal, Halit. "Baygınlık". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5: 244-245. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Ünver, Yener. *Ceza Hukukunda Akıl Hastalığı ve Ceza Sorumluluğuna Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1989.
- Wafi, Ali Abdulwahid. "İslamiyete Göre Kölelik". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Trc. Kemal Işık 9/6 (1961): 206-212.
- Yaltkaya, Korkut. "Demanslar". *Nöroloji Ders Kitabı*. Ed. Korkut Yaltkaya. Ankara: Palme Yayıncılık, 2000.

- Yaman, Ahmet - Çalış, Halit. *İslam Hukukuna Giriş*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2017.
- Yapan, Saadet - Toker, Merih - Çiçek, Merve. “Takıntı Zorlantı Bozukluğu (Obsesif Kompulsif Bozukluk) ve İlişkili Bozukluklar”. *Psikoloji Araştırmaları Dergisi* 2 (2014): 11-24.
- Yaran, Rahmi. *İslam Hukukuna Göre Hukuki İşlemler ve Hükümleri*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011.
- Yavuz, Ruhi. “Şizofreni”. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi* 62 (2008): 49-58.
- Yazıcı, Esra. *Epilepsi Hastalarında Kişilik Özellikleri ve İlişkili Etmenler*. Uzmanlık Tezi, Atatürk Üniversitesi Tıp Fakültesi, 2010.
- Yıldırım, İlyas. “Şüf'a-Önalım Hakkı: Mecelle ve Türk Medeni Kanunu Merkezli Bir Mukayese”. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 31 (2018): 317-336.
- Yılmaz, Candan. “Kriminolojik Açından: Akıl Hastalığı ve Suç”. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi* 24/2 (2018): 743-765.
- Yılmaz, Emel. “İslam Ceza Hukukuna Göre Kleptomanide Ceza Ehliyeti ve Hırsızlık Fiilinin Sonuçları”. *Bilimname* 37 (2019): 535-557.
- Yılmaz, Tuba. *İslam Hukukunda Ehliyeti Daraltan veya Ortadan Kaldıran Sebepler*. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.
- Yüksel, Nevzat. *Ruhsal Hastalıklar*. Ankara: Hatiboğlu Yayınevi, 1995.
- Zerkâ, Ahmed Muhammed. *Çağdaş Yaklaşımla İslam Hukuku*. Trc. Servet Armağan. İstanbul, 1993.
- Zeydân, Abdülkerîm. *El-Vecîz fî usûli'l-fikh*. Bağdad: Müessesetü Kurtuba, 1396.

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Ehliyet Açısından İnsan Hayatının Dönemleri.....	29
Tablo 2. İslam Hukukunda Ehliyet Arızaları	58
Tablo 3. DSM-5'e Göre Şizofreni Tanı Kriterleri	66
Tablo 4. DSM-5'e Göre Obsesif Kompulsif Bozukluk Tanı Kriterleri.....	73
Tablo 5. DSM-5'e Göre Alzheimer Tipi Demans Tanı Kriterleri	79
Tablo 6. DSM-5'e Göre Kleptomani Tanı Kriterleri	87
Tablo 7. DSM-5'e Göre Piromani Tanı Kriterleri	88
Tablo 8. DSM-5'e Göre Patolojik Kumar Tanı Kriterleri.....	90
Tablo 9. Muâmelâta Tesiri Açısından Akıl Hastalıkları.....	108

ÖZGEÇMİŞ

Meryem ACAT 01.01.1996 tarihinde Karabük'te doğdu. Lise öğrenimini Karabük Anadolu İmam Hatip Lisesi'nde tamamladı. 2015 yılında başladığı Karabük Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden 2018 yılında mezun oldu. Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Programını 2020'de tamamladı.